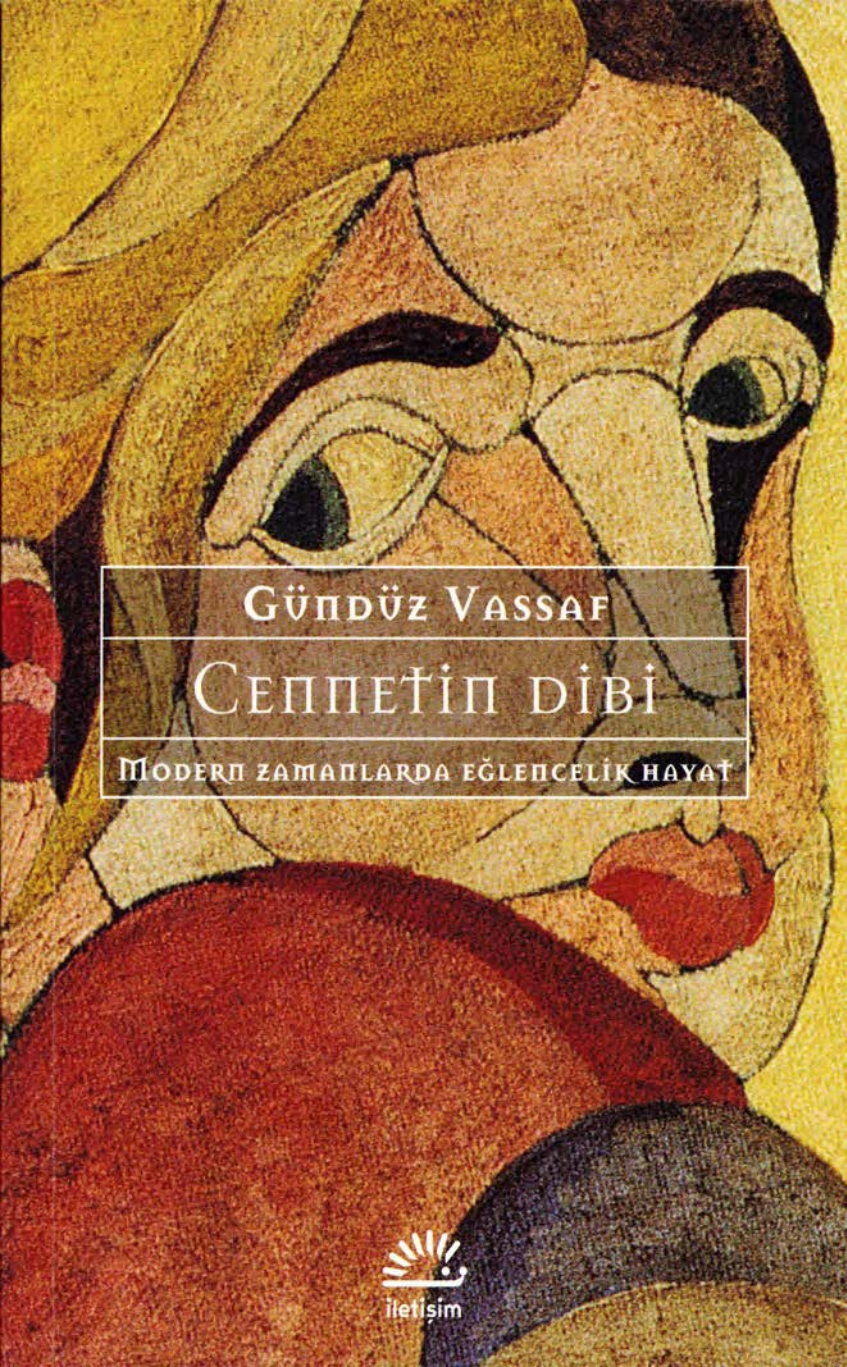
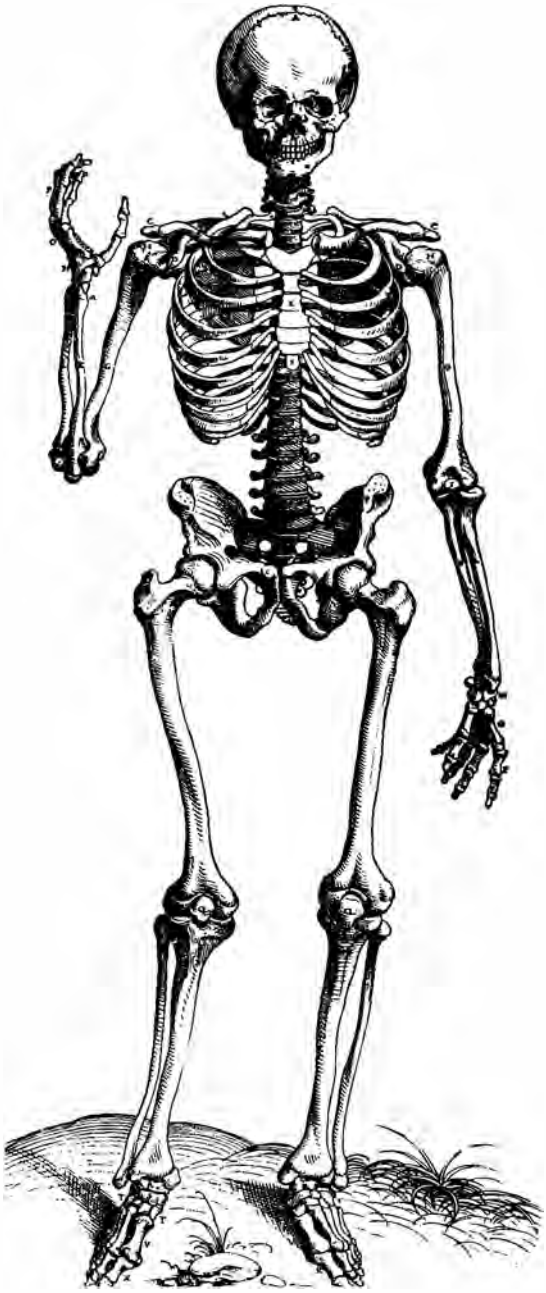

Gündüz Vassaf

Cennetin dibi

Modern zamanlarda eğlencelik hayat

iletişim

Çığlığın Yankısı, 1937,
David Alfaro Siqueiros'tan esinlenerek.

Ayrıntı Yayınları, 1996-1997 (4 baskı)

İletişim Yayınları 558 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 99
ISBN-13: 978-975-470-734-2
© 1999 İletişim Yayıncılık A. Ş. / 1. BASIM
1-26. Baskı 1999-2020, İstanbul
27. Baskı 2021, İstanbul

KAPAK Hakkı Mısırlıoğlu
KAPAK RESMİ Mehmet Nâzım
ÖN VE ARKA İÇ KAPAK DESENLERİ Andreas Vesalius,
"De humoni corporis", 1542
UYGULAMA Hasan Deniz
DÜZELTİ Seçkin Oktay - Cem Tüzün
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜNDÜZ VASSAF

Cennetin Dibi

Modern Zamanlarda Eğlencelik Hayat

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKI

iletişim

GÜNDÜZ VASSAF liseyi Robert Kolej'de tamamladıktan sonra aldığı futbol bursuyla psikoloji eğitimi gördüğü George Washington Üniversitesi'nden mezun oldu. Gençliğinde ABD'de akıl hastanesi gardiyanlığından TRT'de radyo spikerliğine kadar çeşitli işlerde çalıştı. Hacettepe Üniversitesi'nden psikoloji doktorasını aldıktan sonra, uzun süre Ankara Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi'nde öğrencilere psikolojik danışmanlık yaptı. Sonradan pişman olacağı, Türkiye'nin ilk zekâ testini geliştirdi. Uzun yıllar bu testlerin bir tür zekâ katliamı olduğuna dikkat çekti. Uluslararası Psikologlar Konseyi yönetim kurulu üyeliğine seçildi, Union of Psychological Science Barış Komitesi kurucu üyesi oldu, American Psychological Association'ın toplum psikolojisi bölümünün Avrupa ve Ortadoğu koordinatörlüğünde görev aldı. 12 Eylül askerî darbesinden sonra öğretim üyeliği yaptığı Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa etti. Türkiye'de Psikologlar Derneği'nin kurucu üyelerinden olmasının yanı sıra 12 Eylül'e kadar Uluslararası Af Örgütü'nün İstanbul Şubesi başkanlığında, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMÖD) yönetim kurulunda yer aldı. O tarihten sonra Kassel, Marburg ve Bremen üniversitelerinde öğretim üyesi, Kanada McGill Üniversitesi Center for Developing Area Studies'de "konuk" akademisyen, Amsterdam'da Averroes Stichting'de klinik psikolog, Viyana'da Institute für Höhere Studium ve Avrupa Bilim Vakfı'nda da konuk araştırmacı olarak çalıştı. Kurulduğu günden kapandığı 2016'ya kadar *Radikal* gazetesinde "Uçmakdere" başlıklı köşe yazılarıyla 20 yıl boyunca yer aldı.

Kitapları: *Zekâ ve Zekâ Testleri Nedir? Ne Değildir?* (Ankara Üniversitesi Mediko Sosyal Merkezi Yayınları, 1977); *Daha Sesimizi Duyurmadık: Avrupa'da Türk İşçi Çocukları* (Belge Yayınları 1983; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002); *Cehenneme Övgü* (Ayrıntı, 1992; İletişim, 1999); *Cennetin Dibi* (Ayrıntı, 1996; İletişim, 1999); *Annem Belkıs* (İletişim, 2000); *40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra Amerika-Rusya* (İletişim, 2006); *Tarihi Yargılıyorum* (İletişim, 2007); *Türkiye Sen Kimsin?* (İletişim, 2008); *Leventnâme* (Heyamola, 2009); *Kimliğimi Kaybettim Hükümsüzdür* (İletişim, 2010); *Mostari: Bir Köprü Bekçisinin Günlüğü* (YKY, 2013); *Medeniyet, Kültür, Sanat* (İletişim, 2014); *İstanbul'da Kedi* (YKY, 2014), *Boğaziçi'nde Balık* (YKY, 2015), *Nâzım* (Aylak Adam, 2015), *Ne Yapabilirim: Geleceğe Kartpostallar* (İletişim, 2016), *Yol Arkadaşım: Havaalanı Yazıları* (Karakarga, 2017), *Sınırsız* (İletişim, 2018).

Hazırlayan: *Özgürleşmenin Sorunları: Mehmet Ali Aybar Sempozyumları* (Tarih Vakfı Yayınları, 2003); *Belkıs Halim Vassaf'ın defterinden: Dumezil'in Sosyoloji Dersi Notları* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009).

Çeviri: *Guantanamo'dan Şiirler* (Der. Marc Falkoff, Bilgin Adalı ile birlikte, YKY, 2008).

Nehir Söyleşi: *Gündüz Feneri* (Söyleşi: Kürşad Oğuz, Alfa Yayınları, 2011).

İÇİNDEKİLER

I. Kiralık Hükümetler *13*

II. Büyük Marlboro Meydan Muharebesi *21*

III. Ölüm Marketleri *45*

IV. Yuvamız, Mutlu Yuvamız A.Ş. *63*

V. Pipicik *81*

VI. Turistlere Ehliyet *123*

VII. Şirket-i Sefahat *131*

VIII. Mahşer Çocukları *155*

XI. Yeni Futbol *167*

X. Prenses Diana *181*

XI. Gazete Haberleri *213*

XII. Kedinin Rüyası *233*

XIII. Son Sözler *247*

Annem Belkıs Halim Vassaf'a ve
bombalardan önce
Bıstrıc Medrese Sokağı
37 numarada oturan
Saraybosnalı dayı kızımız
Sırıye Abla'nın çocuklarına...

Akıl kendi kendinin yeridir
ve kendi başına
Cehennemi cennete
cenneti cehenneme
çevirebilir
Şeytan, John Milton

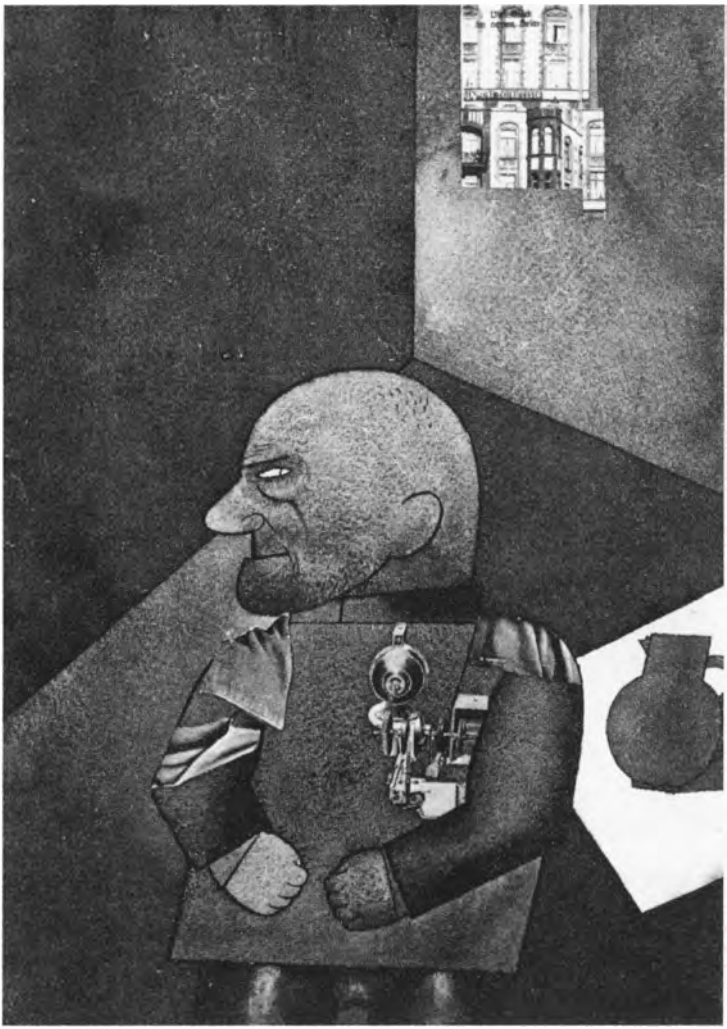

17. yüzyılın başlarında astrolog Robert Fludd'ın yazdığı bir kitabın Yıldız Falı'ndan söz eden bölümünden... *Geleceği Görmek*.

Edward Bernays (1891-1995)

22 Kasım 1995'te 104 yaşında ölen Bernays, yüzyılımızda belki de günlük yaşantımızı en çok etkileyen insan. Sigmund Freud'un yeğeni olan Bernays'in müşterileri arasında Eisenhower, Thomas Edison, Henry Ford, Enrico Caruso, Jan Masaryk, Nijinsky, Samuel Goldwyn, Eleanor Roosevelt ve ABD Dışişleri ve Ticaret bakanlıkları bulunuyor.

Özelliği, çağımıza özgü en önemli uzmanlık alanlarından biri olan halkla ilişkilerin kurucusu olması. "Tüketici ruhlarımızın mühendisi" olarak tanınan Bernays, bir çırpıda temel davranışlarımızı değiştirebilmekle ünlü. Örneğin, Amerikan halkını, temsil ettiği şirketin mamulü olan domuz etini sabah kahvaltısında yemeye ikna edip, jambonlu yumurtayı ülkesinin "millî kahvaltısı" yapan kişi.

Yürek Mühendisi, George Grozs, 1920.

KİRALIK HÜKÜMETLER

I

Bargrocla, Kuklaların Dünyası, İtalyan el yapımı kukla, 20. yüzyıl.

Oy vermek tarihe karıştı.

Seçimle iş başına gelmiyor artık hükümetler. Siyasi partiler de kalkalı yıllar oluyor. Kurtulduk o günlerden. Ne maskaralıklar, kepazelikler yapılırdı seçim kazanmak için. Ülkenin bölünmez bütünlüğünden söz eden siyasi partiler bölücülüğün başlıca unsuruydu. İktidara gelebilsinler diye halkı birbirine düşürür, durmadan kargaşa yaratırlardı. Ya seçim gündeme geldiğinde sorumsuzca oluk oluk akıtılan paralar! Bir yanda para bekleyen eğitim, sağlık, ulaşım vb. sorunlar; öbür yanda seçilmek uğruna milyarlar harcanan siyasi sirk gösterileri. Bitti, bitti. Hepsi bitti.

İmparatorluklar döneminde doğuştan hazırlanırdı geleceğin hükümdarları. Sonradan siyasi partiler çıktı. Burjuvalar, düşünce adamları falan, sultanların, kralların işine soyundu. Derken işçiler girdi işin içine ve işçiler adına konuşanlar. Sanılıyordu ki, demokrasi demek her ülkede, her isteyenin iktidar olabilmesidir.

Zamanla dünyanın her yerinde seçimlerle gelenler, gideni aratmaya başladı. Eskisi gibi devlet adamları çıkmaz oldu.

Birbirinden çapsız, şöhret ve para düşkünü insanlar devlet başkanı, başbakan falan oldular. Onlardan tiksinmek ve tek tük fıkralarla duyduğu öfkeyi hafifletmek dışında, halk pek tepki göstermedi. Siyasetin yozlaşmasıyla tüm değer yargılarımızı yitirmiş ve politikaya iyice yabancılaştırılmıştık.

Yeni Dünya Düzeni'nde, artık gazete bile okumayan insanlar 328 kanallı TV'lerinden durmadan özgür seçimler yapıyor; devlet için de "gölge etmesin başka ihsan istemem" deniliyordu. Başbakanların, başkanların adını bilmek şöyle dursun, Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğünü bilenlerin sayısı bile giderek azalıyordu.

Ne var ki hiçbir hükümet de işinde başarılı olamıyordu. Bir defa ulus-devlet çoktan tarihe karışmıştı. Bayrak gönderlerinde çok-uluslu firmaların bayrakları hem en büyüktü hem de en yüksekte dalgalanıyordu. Uluslararası mafyalar ve firmalar har vurup harman savuruyor, liberal kapitalizmin sınır tanımayan ticaret politikasını harfiyen yürütüyorlardı.

Yürütüyorlardı da doğru dürüst muhatap bulamıyorlardı devlet katında. Hükümetler durmadan değiştiğinden tutarlı bir ekonomi politikası çizilemiyor, cuntalar ya da meclisi hiçe sayan yarı totaliter rejimlere başvurmak zorunda kalınıyordu. Üstelik halk nezdinde ne askerin ne de başkanların beş paralık itibarı kalmıştı. Devlet yönetimi her alanda uzmanlaşmış kişiler gerektiriyordu.

İlk ilan bir Amerikan gazetesinde çıktı:

KİRALIK HÜKÜMET

1– New York'ta kurulan, Singapur, Zürih, Buenos Aires ve Darüsselam'da şubeleri olan Glasnost Uluslararası Yönetim firmamızın faaliyete geçtiğini müjdeleriz.

2– Kiralık hükümetlerimizin uzman kadrolarının

hepsi Uluslararası Para Fonu, Dünya Sağlık Teşkilatı, Uluslararası Af Örgütü, Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü gibi kurumlarda çalışmış olup her biri en az beş dil bilmektedir.

3– İlgili devletlerle anlaşma sağlandığında, firmamız kiralık hükümetimizin söz verdiği ekonomi, sağlık, eğitim vb. alanlarındaki hedeflere, belirlenen süre içinde varılacağını taahhüt eder. Hedeflere ulaşılmadığı takdirde tazminat öder, hedef aşıldığında ise ek prim alır.

4– Kiralanan hükümetin tüm reklam ve halkla ilişkiler (kamuoyunu yönlendirme) hizmetlerini firmamız ek bir ücret karşılığı yerine getirir. Kiraladığınız hükümet ve kabine üyelerine halkınızca arzulanan uygun görüntüyü (liberal, anarşist, yeşil, köktenci muhafazakâr, sosyal demokrat, feminist vs.) verecek kadromuz mevcuttur.

5– Firmamızın kiraladığı hükümetler, Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ne uymayı taahhüt eder.

6– Firmamız ile kiracı devlet arasındaki ihtilaflarda taraflar Lahey Adalet Divanı'nın kararlarına uymayı önceden taahhüt eder.

İşte böyle idi ilan. Zaten hapishanelerini, okullarını, itfaiyelerini, sokak temizliğini, polis teşkilatını çoktandır özel firmalara devretmiş olan Amerika gibi ülkeler kolayca alıştı çokuluslu şirketlerden hükümet kiralamaya.

Kısa bir süre içinde bu tarzda birçok firma kuruldu. Kimileri birbirlerinden hükümet transferine bile başladı. Kötü firmalar battı, iyilerin hisse senetleri borsalarda kapışılır oldu. Ne var ki bu firmaların hiçbiri, hâlâ Türkiye gibi gerçek demokrasiyi kurmaktaki kararlılığını sürdüren ülkelere nü-

fuz edebilmiş değil. Bu tür ülkelerin politikacıları, paşaları ve kapıkulu hocaları halka en iyisini verebilmek için birbirleriyle yarış içindeler hâlâ...

Mayıs 1990, Levend

BÜYÜK MARLBORO MEYDAN MUHAREBESİ

II

Lewis Carroll'ın *Alis Harikalar Diyarında*
adlı kitabında yer alan John Tenniel'ın illüstrasyonu.

11 Kasım 1918

Bir İngiliz askerinin günlüğünden:

> "Süvari alayımız o sabah Erquelinnes Köyü'ne girmişti. Birinci Dünya Savaşı sabah saat 11'e kadar devam etti. Saat 11.15'te hâlâ gelişigüzel ateş etmeye devam eden Alman makineli tüfekçiyi susturduk. Aslında savaş biteli on beş dakika oluyordu; ama başka seçeneğimiz yoktu. Belki saati yanlıştı. Herhalde savaşta öldürülen son Alman oydu, şansı yokmuş."

Saçma sapan bir yüzyıl. Hakem düdüğüyle biten futbol maçı gibi tam sabah saat 11'de Birinci Dünya Savaşı bitiyor. Bir anısı daha var askerimizin:

> "Onuncu saatin son saniyesinde ateş kesildi. Mons yakınlarında daha şanslı bir Alman askeri varmış. Savaşın son dakikasına kadar İngiliz cephesini makinelisiyle tarıyor ve saatin dolmasıyla siperinden dışarı tırmanıyor, miğferini çıkarıyor ve eski düşmanları

önünde eğilip nazikçe selam verdikten sonra arkasını dönüp gidiyor."

Absürd tiyatro girgira alıyor yaşantımızı. Ve bir türlü gelmeyen Godot'yu beklemeye başlıyoruz. Oyunda Godot gelmeyedursun, gerçekte her gün geliyor, hem de tam zamanında geliyor: Piyesin yazarı Beckett'in Provence'da yaşadığı köye her gün işleyen otobüsün şoförünün adıymış Godot.

Savaşın cephenin kilometrelerce gerisinden, hattâ okyanusun ötelerinden yönetilmesi böyle saçmalıklara yol açabilir ancak. Orduları ile birlikte savaşan, birlikte ölen krallar, sultanlar ortadan kalkalı beri, bilgisayarlı modern konvansiyonel savaş, ölümü iyice anlamsızlaştırdı. Kahramanı korkaktan, cesuru hainden ayırt edemez olduk. Oysa, örneğin 14. yüzyılda, İsviçre askeri yanındakinde korku emaresi gördüğünde onu hemencecik öldürüyordu. Uygar 20. yüzyılda, korkan tekrar cepheye dönebilsin diye psikiyatristler yetiştirdik. Devlet vahşeti gizlenir ya da yüksek politika kisvesi altında mübah kılınırken, cephede binlerce arkadaşının yaralanmasını, yüzlerce arkadaşının katledilmesini, geride bıraktığı köyünün düşman tarafından yakılmasını yaşayan asker, bir kol saati yürüttüğü için mahkemeye verilir oldu. Yüzyılımızın devletleri uzaktan kumandalı bombalarıyla sivilleri kıyadursun, ortaçağda tepeden tırnağa zırhına bürünen şövalye, aynı zırhı onu korumak için atına da geçiriyordu. Yok etmek değil, hükmetmekti esas olan. Bugün sanılanın tersine, insanın, atın değeri vardı ortaçağda.

Tabiî uzun geçmişimizin "güzel" günlerini de abartmamak gerek. Yoksa cengâverliğiyle tanınan Ispartalı erkeklerin savaştan kaçmasınlar diye büyük çarpışmalardan önce hep yanlarında bulundurdukları genç oğlanlara zincirlendiklerini biliyoruz. Hattâ o kadar uzun yıllar beraber olurlarmış ki oğlanlarıyla, bir gün nihayet evlendiklerinde, Ispartalı gelinler

asker kocalarını kendilerine alıştırmak için zifaf gecelerinde sahte sakal takarmış. Mısır kraliçeleri de sahte sakal takarlarmış, Kleopatra'nın sakalı acaba ne renkti?

Ludendorff'un politikayı savaşın bir aracı olarak gören "topyekûn savaş" kavramının (*Der Totale Krieg*, 1935), savaşı politik çözümsüzlüğün uzantısı olarak gören ünlü Clausewitz doktrinini (1832) geçersiz kılmasıyla yüzyılımız, "Modern Savaş"ına da kavuştu. Hükümet, halk ve ordu arasındaki ayrım kalktı. Topyekûn savaşta herkesin vazifesi vardı, herkes birer neferdi ve artık barış bir amaç değil; savaşlar arası geçici bir dönemdi. Ortaçağda halkın, asillerin çarpışmalarına katılmasının ayıp, haddini bilmezlik sayıldığı günlerden sonra ulus-devlet herkese görev verdi, herkesi savaşına tutsak etti. Yüzyılımızın modernliğinde bu sefer asker olmak istemeyen ayıplandı, barış isteyen vatan haini oldu. Herkesi zorunlu asker yaparak, yumruk gibi sımsıkı kenetlendi ulus-devletler.

DERKEN SAVAŞ MODERN, İNSAN KORKAK OLDU

20. yüzyılın savaşan barışçıl modern insanı, çelişkiler içinde tam bir maskara oldu. Bir yandan askerliği, geçmiş yüzyılların tersine, ayıp bir uğraş sayarken, bir yandan da yüzyılı 5 kıtada boğuşarak geçirdi; barış mitinglerine katılıp uzayın fethine hayran kaldı, oyuncak tabancadan koruduğu çocuklarını askere yolladı ve artık saçmalığın doruk noktasında (bir amacı da kadınları, çocukları korumak olan orduda) eşitlik ve demokrasi adına kadınlar da askere alınmaya başladı.

Pahalılığından kullanmaya kıyamadığımız savaş araçlarımız bile var. Ordulardaki milyarlık güç, günümüzün çoğu savaşları için geçersiz ve gereksiz malzemeden oluşuyor. Ama gene de bir yandan savaşta hiç kullanılmamış eski mo-

deller hurdaya çıkarılırken, milyarlar harcanıp hiç kullanılmayacak yeni modeller üretiliyor, satın alınıyor. Bir saçmalıktır gidiyor.

İlk insanlar avlanırken, avlarını aldatabilmek için kendilerini mümkün olduğu kadar avlarına benzetir; geyik avcısı geyik postuna, ayı avcısı ayı postuna bürünürdü. Birbirimizi avlarken ise tam tersini yaptık –tarih boyu birbirinden alımlı, birbirinden güzel savaş "giysileri" giydik– ilk terziler günümüzün çıtkırıldım salon sosyetesi için değil, cengâverler için yarattılar modellerini. Çarpışanlar birbirlerinden gizlenmeyi akıllarından geçirmedi, tersine birbirlerinin gözlerine girmecesine giyindiler. Kırmızı şeritli ütülü pantolonları ile cephede savaşan Fransızlar daha Birinci Dünya Savaşı günlerine kadar *"Le pantolon rouge, c'est la France"** diye tanımlıyorlardı kendilerini.

Derken savaş modern, insan korkak oldu. Dünyanın her tarafında birbirlerinden ayırt edilemeyen askerler çamur renkli kıyafetlere bürünerek, yüzlerini gözlerini çamura bulayıp gizlenerek birbirlerini avlamaya başladı. Japonların samuraisi, Osmanlı'nın sipahisi, İngiliz'in şövalyesi yok olan, yok edilen türler gibi birer birer kayboldu. Tam tek tip üniformalarıyla herkes birbirine benzemişken, birbirlerine benzemekle de kalmadılar, kocaman savaş makineleri –tankları, uçakları ve denizaltıları– içinde yok oldular, ta ki ekranlarda küçücük elektronik noktalar olarak tekrar belirene kadar. Ve öyle bir güne gelindi ki Kartaca harabelerindeki dünün gerçek savaşını aramayı, Rommel'in tanklarını çöllerde kovalamayı tercih eden General Patton, İkinci Dünya Savaşı'nın muzaffer komutanı olarak Berlin'e girdiği zaman, "Ne kahramanlar ne korkaklar, ne ordular ne de generaller kaldı," dediğinde politikacıların kara çantalarındaki düğmelerle yönetilecek teknolojik sa-

(*) Fr. Kırmızı pantolon Fransa'dır.

vaşları öngörerek asırlardır tanıdığımız insanın yitirildiğini biliyordu.

Savaşanlar, borsa güdümlü teknokratların emrinde, maskeli balolarda dolaştırılan kukla köleler gibi kaldılar. Ne yapacaklarını, ne giyeceklerini şaşırdılar. Haki renkli ciplerinin içinde kentin göbeğinde trafiğe sıkışıp lambanın kırmızıdan yeşile dönmesini bekler buldular kendilerini. Artık kendi halkları ile kendi topraklarında da savaştıklarından ve dost ile düşman, sivil mekân ile askerî alan birbirine karıştığından, er meydanından erler yok oldu. Artık günümüz çocukları kahramanlarını ortaçağda, uzayda ararken, gizli bodrum katlarında işkencelerle, pusetlere yerleştirilmiş bombalarla, kahramanla ajan provokatörün ikizleştiği ekranlarda sürer oldu kanıksanan savaşlar.

Ekranlardan izlediğimiz Körfez Savaşı gelecek yüzyılda yapılacak çatışmaların habercisi değil, tersine 20. yüzyılın modası geçmiş son büyük konvansiyonel savaşı idi.

Ama ne fark eder? Onurumuzu avukatlara, çocuklarımızı uzmanlara, topraklarımızı makinelere bıraktığımızdan, bizi korusun diye atımızı, silahımızı teslim edip devlete sığındığımızdan beri ne kaldı geriye? Kendisini korumaktan, yaşatmaktan aciz, geleceğin kulları olan bizler için...

TALİM YILLARI: HANYA VE KONYA'YI ÖĞRENİYORUM WASHINGTON'DA

Jerry ile aynı üniversitede okuduk. 2300 kişilik birinci sınıfta ikimiz de içki, kumar ve kızlarla özgürce tanışmanın sarhoşluğuyla sürekli beraberdik. Yatakhanedeki odamda her akşam poker ve 21 oynanır, barbut atılırdı. Oyunları ruletle de takviye edince, oda sahibi olarak banka ben olduğumdan iyi para kazanıyordum. Ta ki rulette kazanmanın formülünü keşfedene kadar. Jerry, formülüme karşı banka olmayı

kabul eden "keriz bir Yahudi" buldu ve bir saat içinde babamın yıllık üniversite harç ve masraflarım için yolladığı çeki olduğu gibi kaybettik. Sonradan "Sandy" adını taktığım Joseph Goldsand, "Senin çaylaklığının karşılığı olarak harcadığım bir saat için, beş dolar bana yeter," deyip üniversitedeki tahsilimin ilk yılını bana iade etti, arkadaş olduk.

Birlikte üçlü kumar ortaklığı kurduk. İlk kez anne ve baba yuvalarından ayrılan bol paralı, muhallebi çocuklarının yükünü bir hayli hafiflettik. Blöf yapmasını beceremediğimden Jerry ve Sandy beni oynatmadılar; ama ben de kazandıklarımızı keyifle harcamanın yeni yollarını buldum hep: Washington semalarında iki saatliğine kiraladığımız helikopterde âlemler, ortak kumar gelirimizle satın aldığımız elden düşme 2 MG spor arabasını kasten çarptırıp, çarpıp, çalıp sigorta şirketlerini yolmak, başkentte yapılacak Amerika'nın bağımsızlık günü şölenlerinin arifesinde kentin bütün görkemli havuz, fıskıye ve çeşmelerini sabaha kadar çaktırmadan döktüğümüz yüzlerce kiloluk çamaşır tozuyla köpürtmek gibi. Sınıf arkadaşlarımızın para uğruna kendilerini küçük düşürmelerinin doyumsuzluğunu keşfettiğimiz müsabakalar da düzenliyorduk kimi zamanlar. Bir haftada en çok dışkı ve çişini biriktirene şu kadar dolar; hiç tanımadıkları birinin cenaze töreninde "en çok acı çeken" ödülünü almak için yarışanlardan birinciye, ikinciye ve üçüncüye çeşitli para ödülleri; Beyaz Saray'a aynı gün içinde en çok bomba ihbarı yapana Afgan haşhaşı vs.

Kumarda ve dolandırıcılıkta kazandıklarımızın küçük bir kısmını da CIA'e bağışladığımızı hatırlıyorum. O günlerde üniversite gençliği Pentagon'a yürüyüş düzenlemek, CIA ve Amerikan yönetimini lanetlemek, Vietnam bayrağını taşıyıp Amerikan bayrağını yakmakla tanındığından, bu düşünceli jestimizin üstüne istihbarat servisinin halkla ilişkiler uzmanları öyle bir atladı ki –Amerika tarihinde bizden baş-

ka kimsenin aklından geçmemiş CIA'ya bağışta bulunmak– tüm TV kanalları ve gazetelerde haber oldu fedakârlığımız. Örnek gençler diye tanıtıldık 1968'lerin kamuoyuna. Bu arada yakın çevremize ters düşen faaliyetlerimiz genişlediğinden, korunmamız da gerekiyordu. İmdadımıza Keşmir'de Hintlilere karşı dövüşmüş, mühendislik okuyan, babaları da Birleşmiş Milletler'de diplomat olduğundan Amerika'da dokunulmazlıkları olan gözü pek iki Sih kardeş yetişti. Bize sürekli refakat eden sakallı, savaşçı türbanlılardan korktukları için kimse kılımıza dokunamaz oldu. Gurminder ve 'George'la çabuk kaynaştık.

'68 KUŞAĞI '68'DE NASIL PARA KAZANDI

Üniversiteden mezun olmamıza bir yıl kala İsrail Büyükelçiliği'nden bir iş bile aldık. Sandy'ye, Washington'da okuyan diplomat çocuklarını izlememizi, arkadaşlık kurmamızı önerdiler. Zor olmadı. '60'lı yıllarda hangi ülkeden gelirse gelsin yanaştığımız hemen her genç, ailesine, burjuva değerlerine düşman olduğundan, bize içini döküyordu. Neredeyse herkes savaş aleyhtarı idi. Hattâ babası Belçika Büyükelçiliği'nde askerî ataşe olan bir kız bize elçiliğin Brüksel'le haberleşirken kullandığı şifreyi bile verdi. İsrailliler bize o kadar iyi para vermeye başladı ki derslere bile girmeye başladık, çünkü büyükelçilik bize üniversitede propaganda yapma işini de vermişti. Edebiyat dersinde İsrailli yazarlardan, ekonomi dersinde Siyonistlerin başarılı iktisat politikasından, kimya seminerinde Nobel alan Yahudilerden bahsederek görevimizi yerine getiriyorduk. Yaptığımız propagandaya karşı çıkan hocalar hakkında da ırkçı olduklarına ilişkin şayialar çıkarıyor; imtihan soruları karşılığında öğrencileriyle sevişiyor, esrar partilerine katılıyor falan diye dedikodular yayıyorduk. Dünyadaki sayısı topu topu 14

milyonu geçmeyen, kuruluşundan bu yana girdiği tüm savaşlarda sadece 14.000 ölü veren İsraillilerin ırklarını, kültürlerini ve minicik devletlerini her ne pahasına olursa olsun korumaları, Gurminder'i çok etkiledi. Hattâ âşık olduğu Yahudi kızla evlenebilmek için türbanından vazgeçmeye, 11 yaşından beri kesmediği beline kadar uzanan simsiyah saçlarını bile kesmeye razıydı ki, durumu öğrenen babası, diplomasını almasıyla birlikte onu apar topar Hindistan'a geri yolladı.

Başka işler de aldık. Örneğin, Washington'un çeşitli üniversitelerinde okuyan Arap kızlarının namusunu korumaya düşkün Kuveyt Elçiliği de bizi onları kollamakla görevlendirdi. Zaten topu topu 20-30 kişiydiler ve kümesteki tavuklar gibi birbirlerinden pek ayrılmıyorlar; örneğin kantinde hep birlikte oturuyorlardı. Ama o deli fişek gözleriyle taramadıkları erkek yoktu. Araplarla temaslardan sorumlu Jerry bu işten kârlı çıktı. Kızlara sarkanları kovalaya kovalaya kızların gözüne, kızlar da Jerry'in yatağına girdi.

O günlerde Kızıl Çinlilerden aldığımız işlerden birisi, Coca-Cola içmenin erkeklerde cinsel iktidarsızlığa yol açtığı safsatasını yaymaktı. Hattâ üniversiteden bir araştırma görevlisini, sadece birkaç yüz dolar karşılığı doktora tezi önerisini bu konuda vermeye ikna ederek konunun bilimsel toplantılarda tartışılıp kamuoyuna yansımasını bile sağladık. Ama yıllar sonra Çinliler de Cola şişelerine alıştı.

Sandy'nin o zamanlar düşündüğü bir başka proje de öğrencilerin de hisse senetlerini satın alabileceği özel üniversitelerin kurulmasıydı. Mezunların iyi işler bulabilmesi, meşhur ve zengin olmalarıyla üniversitenin borsadaki hisse senetlerinin de değeri artacaktı. Üstelik öğrenciler de bir anlamda üniversitenin sahibi olacaklarından ne anlamsız politik boykotlarla dersler aksayacak, ne de binalar, laboratuvarlar vs. hor kullanımdan zarar göreceklerdi. Tabiî öğren-

ciler maaşlı hocaların patronu da olacaklarından, yıllardır herkes okusun, öğrenciler olay çıkarmasın diye standartları düşürülüp yozlaştırılan üniversite, 12. yüzyılda Bologna, Padua ve Paris'te kurulan ilk üniversiteler gibi özüne dönmüş olacaktı.

Ne var ki Sandy, projesiyle Ford ve Rockefeller vakıflarına başvurduysa da bir sonuç alamadı. Egemen düzen, bugün girişimci fikirleriyle iktidarda olan kuşağımıza pek sıcak bakmıyordu 1968 yıllarında.

Dünya basınına adı '68 kuşağı diye geçen yaşıtlarımızın "inadım inat, kıçım iki kanat" türünden davranışları, bize biraz isterik ve bencil geldi. Saman alevi gibi oluşan geleneksiz, köksüz ve müphem idealleri ile bağırışıp çağırışıp ortalığı birbirine kattılar. Müziklerinden tutun da konuşma tarzlarına kadar ortalığı o denli karıştırdılar, her şeye o kadar karşı çıktılar ki dengeler yok oldu. O yıllarda üç dört kuşağın birlikte çekilmiş fotoğraflarına bakın; tam hilkat garibeleri gibi '68 kuşağı. İşte bu yaşıtlarımız yıllar sonra bir zaman reddettikleri Amerika'nın vahşi Batı kökenli orta-sınıf değerlerini öyle bir yaydılar, öyle bir temsilcisi oldular ki bugün herkes, Teksaslı sığır çobanlarına özenti pantolon ve çizmeleriyle kendi geçmişlerini çiğneyerek arşınlıyor dünya başkentlerini.

Mezuniyet sonrası herkes bir yana gitti.

Ben Washington'da kaldım. Kazandıklarımızı yedim, hattâ kimi eski faaliyetlerimizden ötürü kovuşturmaya uğradım; ama FBI da bizi rahat bıraktı. Zaten Beyaz Saray'dan hatırlı müşterilerimiz de vardı. FBI şefi Hoover'ın çılgın ev partilerinde vamp kadın kılığına girip delikanlılara kendini kırbaçlattığını bilmemizin epey faydası oldu. Ama her şeye yeni baştan tek başıma başlamak durumunda kalmıştım.

Üniversitede psikoloji okuduğumdan zenci gettolarında sosyal hizmet uzmanı olarak bir iş buldum. Özet olarak vazifem bu yoksul insanlara doğru yolu, beyazların yolunu göstermek, onlara Anglo-Sakson değer yargılarını benimsetmekti. Aslında CIA, yıllardır sırf siyahları ya da sarı ırkı yok edecek süper etnik temizleyici virüs peşinde koşacağına herkesi beyaz yapsa problem daha insanca çözümlenir belki; ama o olamayacağından ben de dört kolla sarıldığım işimde kendimi, önce siyahları beyaza benzetmeye sonra da tüm ezilenleri zengin yapmaya adadım.

Çalıştığım mahallede erkeklerin neredeyse üçte biri hapisteydi (zaten nüfusuna oranla dünyada en çok insanın hapiste olduğu yer ABD), 5-10 kişi dışında geri kalan da mafyanın ayak işlerinden daha çok pay koparabilmek için birbirlerini tehdit etmek ve vurmakla meşguldü.

Zencileri kurtarmaya karar verdiğimde, aklımda Yunan mitolojisinde Perseus'un Medusa'yı nasıl alt ettiğinin örneği vardı. Saç yerine kafasında yüzlerce yılan kımıldaşan dünyanın en çirkin suratlı kadını Medusa'yla yüz yüze gelen herkes dehşetten taşa dönüşüyordu; ta ki Perseus, Medusa'ya bir aynayla yaklaşıp onu ürkütene kadar. Dâhiyane fikrim basitti. Perseus gibi bir hamlede kapitalistleri kendi oyunlarında dize getirerek merhamet dilettirecektim.

Onların mallarıyla birlikte pazarladıkları hoş, cazip imajları çeşitli "Medusa"lara dönüştürmeyi kararlaştırdım. Yeme, içme gibi temel gereksinmelerimizi karşıladıktan, hattâ bazen karşılamadan da hayattaki tüm uğraşımızın görüntüler, düşler peşinde koşmak olduğunu ilk modern insan Don Kişot gibi biliyordum. Reklam şirketleri milyarlar harcayıp bize görüntü sattığına göre, bizim işimiz görüntülere karşı savaş açmak, görüntüleri terslerine dönüştürerek yen-

mekti. Sonradan FBI'ın ADSAB [Türkçesiyle REKSAB (reklam sabotajı)] diye adlandıracağı bu yöntemim, beni ve benimle birlikte gettolardaki yoksul siyahları zengin edecekti. Reklamlara karşı bir tür anti-reklam yapacak; onların ürünleriyle çağrıştırmak istedikleri ve milyarlar harcayarak yarattıkları imajların tam tersini yaratacaktık.

En ufak bir yanlış planlama tüm çabalarımızı boşa çıkarabileceğinden ilk iş, eylem noktalarını ve saatlerini doğru saptamaktı. Amerika'nın kilit şehirlerinin kilit noktalarında bir ay sürecek yoğun ve sürekli bir saldırı kampanyasıyla, salt reklam sayesinde dünyanın bir numaralı sigarası olan Marlboro'ya karşı savaş açmaya karar verdim. Ya hep ya hiç. Düşmanların en büyüğüyle boğuşacaktık. Burada sağlayacağımız ufak bir başarı bile belki sırf tehditle diğer düşmanlarımızı dize getirebilirdi. Ankara Ayşe Abla İlkokulu'ndaki Kuvay-ı Milliye tarihi derslerimizi hatırlayarak, "İlk Hedefimiz Marlboro" diye yazdım günlüğüme.

Tabiî uygun bir muharebe stratejisi geliştirebilmek için bütün kurmaylar gibi ben de işe Marlboro tarihini okumakla başladım. İlk kez 1920'lerde dişilerin de sigara içme özgürlüğünü kazanmasıyla, kibar kadınlara mahsus bir sigara olarak "Mayıs kadar yumuşak" reklamıyla satışa sunulmuştu Marlboro. 1950'lerde sigara içmenin akciğer kanserine yol açtığının açıklanmasıyla filtresiz sigara satışlarında aniden bir düşüş olmuş, erkekleri de kadınlar gibi filtreli sigara içmeye ikna etmek için maço Marlboro kovboyunu bulmuştu Şikagolu reklamcı Leo Burnett. İşte, o günden beri başarıdan başarıya koşan bu Amerikalı sığır çobanını indirecektik artık atından.

Güzel bir bahar günü öğle tatilinde, çalışanlar sokakları doldurduğunda taarruzu başlattım. Amerika kıtasının bir ucundan diğerine tam 132 şehirde aynı anda "Marlboro Erkekleri" flaması altında el ele, kol kola, omuz omuza yürüyen

her ırktan erkek homoseksüeller bir yandan da "AIDS'lilerin sigarası Marlboro" diye reklam yapıyorlardı. Ertesi gün aynı sloganlar el ele tutuşan, öpüşen eşcinsellerin Marlborolu görüntüleriyle birlikte kiraladığımız billboardlarda yer aldı. Bir ertesi gün hareketimize çok büyük bir "bağış" yapılmasıyla eylemi durdurduk. Ürünlerinin övülmesine değil, yerilmesine karşı hukuken örgütlenen kapitalizm çaresiz kalmıştı. Marlboro kovboyunun maço imajını korumak adına, AIDS'lilerin, eşcinsellerin olumsuz imajlara sahip insanlar oldukları gerekçesiyle harekete geçseler aleyhlerinde açılacak milyarlık kamu tazminat ve hakaret davalarının hedefi olacaklardı. Medusa yöntemimiz basitti. Reklam şirketlerinin büyük paralar harcayıp yaratıcı dehalarını kullanarak buldukları her olumlu imaja karşı dünyadaki eşitsizlik, adaletsizlik, ırkçılık sayesinde hiç de hayal gücümüzü zorlamaksızın yüzlerce "olumsuz" imaj üretebiliyorduk.

İlk meydan muharebemizi 3 günde kazanmıştık. Sigara tüketicisi imajıyla ilgili çok kolay bir çarpışmamız daha oldu. Pazar araştırmaları Amerika'da Afrika kökenli erkeklerin yüzde 80 kadarının Salem ve Newport gibi özellikle beyaz sarışın kadınlar için pazarlanan bu "dişi" sigarayı tercih ettiğini gösteriyordu. Tek yaptığımız bu gerçeği kamuoyuna bir kampanyayla açıklamak oldu. Ve hemen küçümsenmeyecek miktarda bir "bağış" daha aldık. İşimiz öylesine zevkli gitmeye başladı ki fazla kazanç sağlamamasına rağmen keyif için küçük eylemler de koyduk. Yüksek sesle Türkçe muhabbet eden ve buram buram sarmısak kokan birkaç genç arkadaşımızı, Almanların Akdeniz ülkelerinde gittikleri çeşitli tatil köylerine sadece birer kez yollayıp seneye kırk kişilik bir Türk grubu için rezervasyon yaptırma ricamız bile örgütümüze küçük bir ek gelir sağladı. Tabiî gelirimizin önemli bir kısmını da yıllardır ırkçılığa karşı mücadele veren ve bize eylem timi sağlayan çeşitli anti-fa-

şist derneklere bağışladık. Başka bir zaferden aldığımız parayla AIDS'e çözüm arayan tam teşekküllü üç laboratuvar kurduk vs.

KALIPLARIN KALEBENTLİĞİNDEN GÖRÜNTÜ BEYLİĞİNE

Tabiî kimse enayi değil. Bu kadar kısa zamanda bu kadar çok para kazandığımızı ve faaliyetlerine ciddi bir tehdit oluşturduğumuzu görenler tepkisiz kalmadı bize. Aslında büyük firmalar komünizme ve sendikacılığa karşı yüzyıllık savaşlarında kullandıkları beylik yöntemlerle hantallaşmıştı. Koyduğumuz eylem türüne karşı kendilerini koruduğunu sandıkları tüm yöntem ve yasalar geçersizdi. Kapitalizmin mevcut uluslararası ticaret ve hukuk düzeninde kilitlenmişlerdi. Biz firmaların görüntüsünü hedef edinmiştik kendimize, imajlarla savaşıyorduk. Zaten sempatizanlarımız bizi Don Kişot Komandoları diye adlandırmıştı. İmajın silinip topyekûn yıkılması, ruhun gövdeden ayrılması gibi firmayı cansız bırakıyordu. Milyarlar bile harcansa o imajın yeniden canlandırılmasının, kamuoyunda eski kimliğini bulmasının, Hazreti İsa'nın Paskalya'da dirilmesinden daha büyük bir mucize gerektirdiğini en az bizim kadar firmalar da biliyordu. Evet biliyorlardı bilmesine; ama komünizmin de çökmesiyle güçlerinin doruğuna erişip patavatsızca dünyanın dört bir yanında bayraklarını gönderlerde dalgalandıran dev şirketler, tek başlarına iktidar oldukları bu yeni düzende birdenbire korumasız kalmışlardı. Alışılmamış eylemlerimiz karşısında önce şaşırıp donakaldılar, sonra onlar da bugüne göre alışılmamış yöntemlerle gelecek yüzyıla yönelik yepyeni bir savunma sistemi geliştirdiler.

Modern insanın kimliksizliği bir anlamda şirketlerin kimliğini geliştirmesini kolaylaştırmıştı. Yaşadığımız yüzyıl bo-

yu "ben kimim" diye soran insanlar, edebiyattan tutun da psikiyatrist koltuklarında, kır gezintilerinde, yeni dalga dinlerinde, Sartre'ın özgürlük bunalımlarında ya da birbirlerinde kimliklerini, kendilerini, bireyselliklerini arayadurdular. Oysa artık şirketlerin güleryüzlü, güven verici görüntüleri sayesinde yalnızlığımızı giderek terk edip, severek kucaklıyoruz tükettiklerimizi. Yıllardır sırtımızda millî giysiler, gönlümüzde millî duygularla iki dünya ve yüzlerce ulusal kurtuluş savaşında birbirimizi katlettikten sonra geçmişimizden soyunup modernliğimizde değersiz ve kimsesiz kalmak doğal elbette. Ama kurtulmuş olanlarımız, 21. yüzyıla istediğini benimsemenin özgürlüğü, tükettiklerini her an değiştirebilmenin hafifliğiyle giriyor. Kalıpların kalebentliğini yaptık asırlarca, görüntü beyleriyiz şimdi.

Yeni savunma sistemleri geliştiren şirketler de bize hitap eden görüntü beyliklerinin korunması için birliklerini seferber ettiler ve hiçbir sınır tanımayan total imaj anlayışıyla harekete geçtiler. İmajlarına eskiden her yerde rastlanan diktatörler gibi reklamların da girmediği yer kalmadı. Belediye otobüslerinden taksilere, derken özel otolara; sırtlarında reklamla maça çıkan futbol takımlarından polis ve asker üniformalarına; tuvaletlere, okullara ve ibadet yerlerine... Ama bu, Büyük Yalan'ın dozunu arttırmaktan başka bir şey değildi tabiî. Aslında bizim şirkete çoktan yol gözükmüştü; çünkü daha baştan başarımızın tarihte ender rastlanan bir düzen boşluğundan kaynaklandığı belliydi.

Zehiri yaratan, panzehiri de bulmanın ustasıdır. Ben de "saf değiştirip" bu kez bir danışma şirketi açtım.

REKLAM GERİLLALARI

1970'li yıllarda kırmızı bereleri, beyaz tişörtleri, yapılı vücutları ile New York metrolarında küçük gruplar halinde her

yerde nazır gençlerin, cürüme karşı gönüllü olarak kurduğu halkı koruma çeteleri olan "Koruyucu Melekler" beni çok etkilemişti. Ne var ki hem sağ, hem de solun tepkisini çektiler. Polis ve devletten yana olanlar ile insan haklarını koruyan liberal gruplar, ilk kez aynı konuda hemfikir olmuş, polis Melekler'i kendi görev alanlarına bir saldırı olarak gördüğünden, liberaller ise kendiliğinden oluşan savunma komitelerinin hukuk anlayışımızı çökerteceğinden olaya karşı çıkmışlardı. Hepsine göre esas mesele devlet ve hukuk sisteminin ayakta kalması olduğu için, her yıl metro ve sokaklarda binlerce kişinin öldürülmesi, yüzbinlercesinin soyulması temel ilkelerden vazgeçmemize neden olmamalıydı. Oysa hiç silah taşımadıkları halde Koruyucu Melekler'in varlığı bile metroda asayiş ve güveni sağlamada başarılı olmuştu. Bu çeteler sonraları Amerika'nın başka şehirlerine, hattâ İngiltere'ye bile yayıldı.

İşte, reklam sabotajına karşı, şirketlere yaptığım önerinin temelinde Koruyucu Melekler'in bu girişimi yatıyordu. Eğer iki kıtada binlerce genç kendilerine bir tür kimlik veren kırmızı bereleri ve beyaz tişörtleriyle gönüllü olarak hayatlarını tehlikeye atarak tanımadıkları insanları savunmaya kalkışıyorsa belki biz de onları örgütleyebilir; dünya megapollerinde sefaletten kırılan, geleceksiz, yüz binlerce, milyonlarca genci şirketlerimizin çokuluslu taburlarına katılmaları için çok düşük bir ücret karşılığı seferber edebilirdik. Ettik de.

Uygulanan pilot projede sokağa terkedilmiş bu kızlı erkekli gençler göreve yollanmadan önce kısa bir eğitimden geçirildi ve hepsi özel kıyafetlerle giydilirdi –Reebok, McDonald's, Nestle, Mercedes, Camel, IBM, Mitsubishi, Sony, Tuborg, Lee's, Levi's, Sabego, Marlboro; üstlerine yüzlerce logonun teker teker işlendiği sırf marka isimlerinden oluşan kıyafetler. Bu uluslararası taburların birinci vazifesi tüm tü-

keticilere hizmet vermekti; genellikle büyük alışveriş merkezlerinde dolaşan bu gençler örneğin bir hanıma ağır gelen alışveriş torbasını arabasına kadar götürüp yerleştiriyor, yollarını şaşıran, hangi mağazanın nerede olduğunu ya da nereye park edileceğini bilmeyenlere yardımcı oluyorlardı. İkinci vazifeleri alışveriş için güvenli bir ortam sağlamak; yankesici, dilenci ve otoparklarda geç saatlerde dolaşan ne idüğü belirsizleri ticari bölgelerden uzak tutmaktı. Amerika ve Avrupa'nın alışveriş merkezlerinde çöp kutularına bırakılmış bombaların patlamasından, ırzına geçilip öldürülen küçük çocukların en çok alışveriş merkezlerinden kaçırıldığının anlaşılmasından sonra; gençlere gözetleme görevi de verildi. Şirket yetkilileri gençlerin bu vazifelerle görevlendirildiği bölgelerde ticaret hacminin büyük ölçüde arttığını, daha düne kadar baş belaları olan bu işsiz gençlerin başarısını, halkın sevgi ve saygısını kazanmalarını memnuniyetle müşahade ettiler.

Hükümetler de çok memnundu, hiç yatırım yapmadan getto gençlerinin işsizliğine nihayet çözüm bulundu diye. Hattâ Brezilya gibi milyonlarca gencin sokağa terk edildiği ülkelerde hükümetler askerlik hizmeti karşılığı çocukların bir kısmını şirketlere devrederek savunma bütçelerinden tasarruf yapabildiler. Polis de memnun kaldı. Asayiş berkemaldi.

Dünyada savaşlar süredursun, şirketler ürünlerini şiddet ya da saldırganlık çağrıştırmadan huzurlu bir masal dünyasında sunmak istiyorlardı tüketiciye. Böylece örneğin sırtında şampuan reklamı taşıyan bir gencin elinde sopa ya da belinde silahla dolaşması hoş olmayacağı için, onları da denetleme sistemi geliştirildi. Çalışma bölgelerine ve özellikle yaşadıkları gettolara yerleştirilmiş gizli video kameralarla gençlerin mesai saatleri dışında da reklam imajına uyup uymadıkları sürekli denetlendi. İmaja ters düşen genç, işten atılma,

gelirini yitirme; ama en önemlisi artık üniformasız yani reklamsız dolaşmaya mahkûm olacağından çevresindeki prestijini, kişiliğini yitirme tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Tabiî gençlerin temel görevi, markaların görüntülerini korumaktı. Önceden sözünü ettiğimiz diğer hayırseverlik ve güvenlik işlerini, bu birincil görevlerinin kisvesi altında yürütüyorlardı. Kendi Görüntü Koruma Bölgelerinde (GKB) bir billboard'ın üstünün çizilmemesi, reklam sloganlarına eşlik eden ne idüğü belirsiz şeyler yazılmaması için her zaman teyakkuz durumundaydılar. Zamanla, görüntüyü denetleyen bu grupların yanı sıra bizzat görüntü pekiştiren yeni ekipler de oluşturuldu. Olumlu görüntüyü mükâfatlandırma, olumsuzu cezalandırma anlayışından yola çıkan GOD'cular (Görüntü Oluşturma Dâhileri) önce alışveriş merkezlerindeki tüketici kalabalığının içinden pazarlama uzmanlarının tereddüt etmeksizin "işte ideal tüketicimiz" diye göstereceği insanları bulup seçtiler, Camel reklamlarındaki erkek mankene benzeyen birini sokakta gördüklerinde ona bir karton bedava Camel alabileceği kupon, reklamlarda Colgate diş macununu kullanan aileye benzer aileye Colgate kuponları, Tampax reklamlarındaki kıza benzeyene Tampax kuponları, Reebok giyene benzeyene Reebok kuponları dağıttılar. Zaman içinde kriterlerini daha sıkı tuttular. GOD timlerinin raporlarını inceleyen psikologlar önce kendi beklentilerinin bu denli gerçekleşmiş olabileceğine, bedava bir şeyin etkisinin bu kadar büyük olabileceğine inanamadı. Altı ay gibi kısa bir zaman içinde alışveriş merkezlerinde sanki reklamlarda gördüğümüz tiplerin ikizleri, üçüzleri, dördüzleri belirivermiş, tüketiciler tükettiklerinin reklamlarındakilerine benzemeye başlamıştı. *Fahrenheit 451*'de herkesin ezberlediği bir kitapla var olduğu geleceğin insanları gibi, bu kez de reklamlarıyla bir olmuştu günümüzün insanı. Sırtlarında taşıdıkları ürünle-

rin imajı doğrultusunda giyiniyor, konuşuyor, sevişiyorlar, günlük gerçek hayatlarında reklam dünyasının plastik mutluluğunu yaşıyorlardı.

Psikologlar yarım asırdır insanları kendileri gibi olmaya, kendilerini gerçekleştirmeye çağıradursun, herkes benimsediği markanın imajıyla bütünleşmeye çalışıyordu. Bu arada GOD'cular hem ödüllendirmenin sınırlarını ölçmek için, hem de biraz da muzipliklerinden, o günlerde televizyonda yoğun bir kampanyası olan basur ilacındaki aktöre benzeyenlere de bedava basur ilacı kuponu dağıtıp, basur ilacı tüketicisinin ekrandaki görüntüsünün de kısa bir zamanda "sokaktaki adama" yansıdığını, sokakta bir yığın basur hastası görüntülü adamın dolaştığını gördüler. GOD ekiplerinin insanın etkilenme edilgenliği konusundaki gözlemleri reklamcılıkta da devrime yol açtı.

Şirketler kendi ürünleri dışında televizyon ve billboard ekranlarındaki tüm görüntünün seyirciyi etkilediğinin; bir anlamda sadece ürünü değil; tüm görüntüyü pazarladıklarının farkında değildi o güne kadar. Böylece topyekûn savaş gibi topyekûn reklam dönemine girildi. Yeni yeni uygulanmaya başlanan bu yöntemle değişik mamullerin sahibi şirketler ürünlerini birbirlerini tamamlayan ortak reklamlarla pazarlıyorlar. TV'de 30 saniyelik bir reklam spotunda birçok şeyin reklamı aynı anda yapılmış oluyor. Tüketiciler de topyekûn görüntü alışverişine başladılar; örneğin sadece diş macunu değil ona ekranda eşlik eden diş fırçası, müzik, sabahlık, çalar saat, havlu, duş kabini, musluk vs. birlikte pazarlanıyor. Hepsinin reklamı aynı zamanda aynı reklam içinde yapılıyor.

GOD timlerinin bir görevi de olumsuz tüketici imajını ortadan kaldırmaktı. Yeni tüketici ahlâkı da zaten bunu gerektiriyordu. Nasıl herkesin önünde burnunu karıştırmak, oranı buranı kaşımak, küfretmek, yellenmek, geğirmek vs. ayıp

sayılıyorsa, reklamların verdiği ve genelde herkesin benimsediği imaj ve davranışlara ters davrananlar da ayıplandı. GOD timlerinin sokakta, alışveriş merkezinde, toplu taşıma vasıtalarındaki varlığı istenmeyen görüntüleri engellemekte etkili oldu. Bir arkadaşımın bir gün ayakkabıları ve pantolonuna uymayan bir çorap markası giydiğinde GOD'cularca herkesin önünde ayıplanmamak için sokakta pantolonunu aşağı doğru çeke çeke yürüdüğünü biliyorum. Tabiî tek tük muhalifler demedik laf bırakmadı, kimi "ahlâk polisi" bile dedi ekiplerimize. İşimize çomak sokan anarşist gruplar da türedi. Örneğin reklam görüntülerimizde hiç şapka kullanmadığımız halde kendilerine Kemalist adını veren bir anarşist grup bizim bulunmadığımız bölgelerde şapkalı eylem koydu. Tabiî imaj tablomuzda şapka olmadığından bir de baktık ki her tüketici vatandaş oradan buradan topladığı malzemelerle kendine göre gelişigüzel şapka uydurmuş. Ortak toplum beğenisine uygun bir şapka kimliği üretene kadar akla karayı seçtik.

AYNALAR SAVAŞI

Derken gerillalar görüntülere saldırmaya başladı. Kimse farkına varmadı önce. Fransa'da Avrupa'nın en büyük ayna fabrikasının bombalanması, patronun mafyaya borcunu ödememesine bağlandı. Britannica Ansiklopedisi'ni basan yayınevinde çıkan yangında tüm disketlerin yok olması ise alarm sistemindeki kısa devreye bağlandı. Derken kimsenin silmesini beceremediği bir kompüter virüsü ekranlardaki yazıları es geçip sadece görüntülere saldırdı. Müzelerde hiyeroglif yazılara saldırıp yakalananların ilaç müptelası olduğu söylendi. İznik'te tarihî duvar resimlerinin bulunduğu bir kilisenin kundaklanmasına kimse anlam veremedi. Televizyon yayınlarına korsan vericilerle yapılan müda-

halelerle ekranda beliren fırfırlı spiral şekiller izleyicilerde sara nöbetlerine neden olduğundan televizyon her zaman seyredilemez, korkudan fotoğraf ve video makineleri kullanılamaz oldu. Saldırılar evlere, evlerdeki resimlere, aynalara yöneldi. Hattâ çok parası olanlar evlerine özel olarak inşa ettirdikleri banka kasalarının içine kocaman aynalar yerleştirdiler. Özel olarak yetiştirilen GOD güvenlik timleri saldırganların elebaşılarını hiçbir zaman bulamadı; yakalananlar da hemen öldürüldüklerinden işin arkasında kimin olduğu anlaşılamadı.

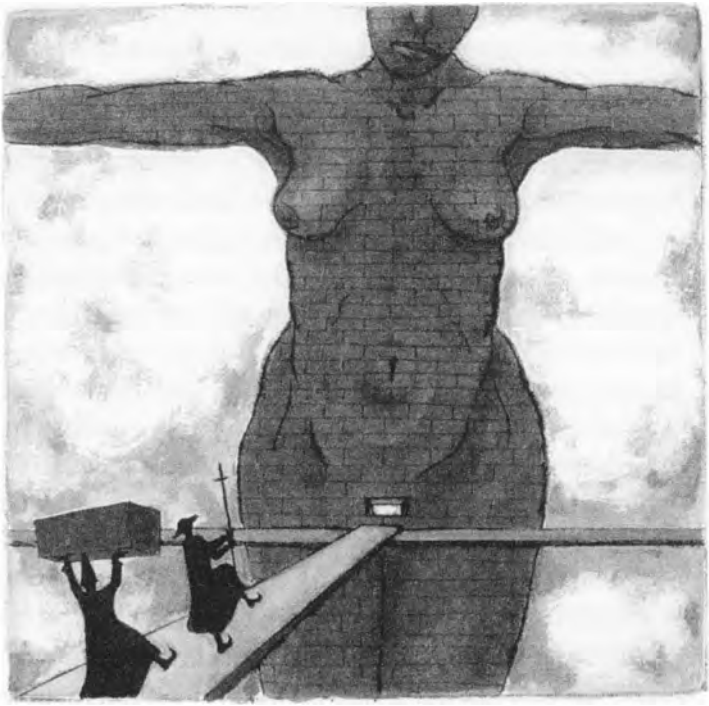
Eylemler de aynı başladığı gibi aniden son buldu. Ama ne olur ne olmaz diye, birçok insanın evinde gizli bir yere saklanmış bir aynası var artık. Kimi kendisini ekrandakinden ayırt edebilsin diye kullanıyor aynayı, kimi de kendisine bakıp ekrandakinin görüntüsüne benzediğini hatırlamak için.

Kasım 1992, Heaton Moor

ÖLÜM MARKETLERİ

III

William Blake'in, *Cennet ve Cehennemin Evliliği* adlı yapıtında yer alan
70 Cehennem Özdeyişi'nin yirmi birincisi olan
"Hapishaneler yasa taşlarıyla, kerhaneler ise din tuğlalarıyla inşa edilir"
için yapılan çalışma, Robert Shetterly.

"Bugün ne yapacağım?"

Vaktiniz var. Canınız sıkılıyor. Kalkın bir cenazeye gidin. Açın gazeteyi, bir isim, bir mezarlık ya da ilginizi çeken bir cami, kilise, havra seçin.

Şansınız var. Şöyle bir düşünün seçim bolluğunu. Tarihin hangi çağında insan elini kolunu sallayarak herhangi bir cenazeye katılabilmiş? Ne o dindensiniz ne bu mezhepten. Ölüyü, ölü sahibini tanımanız da şart değil. Dilediğiniz gibi dilediğiniz cenazeye kalkıp gidebilirsiniz. Hele Los Angeles, New York gibi her tür dinden insanın yaşadığı bir yerdeyseniz, seçim imkânınız sonsuz.

Birisinin yakıldığını izlemeye gidebilirsiniz: Anglo-Saksonlarda yakılma kapalı fırında yapıldığından bizzat görme olanağınız yok. Budistlerde açık ateşte yapılıyor ve saatlerce sürüyor. Herkesin dikkatle beklediği kritik anlardan biri, ateşin basıncından ötürü kafatasının çatlarken çıkardığı ses.

Ateş, kâinatın dört temel maddesinden biri. Ölülerimizi diğer üçünden, toprağa ve suya (denize ama tatlı suya değil) veriyoruz. Türümüzün tarihinde ölümüzü henüz hava-

ya verdiğimiz olmadı. Belki ileride uzay mezarlıkları da olur. Ama gene de kuşlara verenlerimiz var. Zamanın büyük dinlerinden; kitapları Avesta, peygamberleri Zerdüşt'e inananlar, ölülerini Sessizlik Kulesi diye adlandırdıkları taşlarla çevrilmiş bir çember içine bırakıp leş kargalarını ölü sofrasına buyur ediyorlardı. İslâm'ın ilk kuruluşunda, yani İran'ı kılıçla kasıp kavurduğu yedinci yüzyılda, bu insanlarla birlikte dinleri ve cenaze törenleri de yok olup gitmiş. Ama 20-30 bin kişi kalmış hâlâ günümüzde. İslâm'dan korkup bir kısmı Bombay'a kaçmış, orada Parsiler olarak geleneklerini sürdürüyorlar. Zerdüştlerin bir kısmı da hâlâ Batı Asya'da (İran, Pakistan ve Türkiye'de) 'Sessiz Kule'lerinde "ölmeye" devam ediyor. Ama cenazelerine katılmamız mümkün değil. 1400 yıllık geçmişi olan bu tören yasaklanmış olduğundan gizli gizli yapılıyor.

Her ne kadar dinler ve devlet ölü sahibine, cenazesini şu ya da bu şekilde kaldırmasına ilişkin yükümlülükler getirse de her zaman herkes otoritenin buyruğuna uymuyor. İster sapıklık deyin, ister saplantı, ister aşk ya da özgürlük, ölülerini saklayanlar, onlarla birlikte yaşayanlar var içimizde. Faulkner'in bir romanında on yıl her gece ölü kocasıyla yatan bir kadın vardır. Hitchcock'un filmi *Sapık*'ta da Norman ölü annesiyle birlikte yaşar.

Ölülerine bu denli sahip çıkanlar çok ters gelebilir çoğumuza. Ancak devlet ve dinlerin de bizim ölülerimize bu denli sahip çıkmasına izin vermemiz, günümüzde pek sorgulamadığımız daha büyük bir terslik.

Modern tarih bir anlamda, din ve devletin birbirinden ayrılması, kendi yaşam alanlarının, yetkilerinin, sınırlarının belirlenmesinin, sözde bireyin kısmen özgürleşmesinin tarihi. Bu ayrımı özellikle gündelik hayatımızı "düzenleyen" yasalarda, sağlık ve kısmen eğitim sistemlerinde görüyoruz. Ölülere gelince iş değişiyor. Sanki bu ayrım hiç yokmuş, ki-

lise ve kral, devlet ve din birbirleriyle kaç yüz yıldır çarpışmamış gibi. Ölüm söz konusu olunca yapışık tek yumurta ikizleri gibi birbirlerinden ayrılamıyorlar. Devlet ve dinin ortak egemenliği canlılardan çok ölülerin beldesinde belirginleşiyor. Cenaze için ikisinin de kesin, vazgeçilmez kuralları var. Uymazsanız cenazenizi kaldıramazsınız. Usüllere göre kaldırmazsanız ya dininizden aforoz edilirsiniz ya devletten ceza yer, hapse bile girersiniz ya da her ikisi. Üstelik ölmeden önce ölenin de kendi vücudunun akıbeti üzerine karar verme yetkisi pek yok. Mesela yöredeki usül toprağa gömmek ise, "Beni yatay değil de eski Mykenler gibi dikey gömün," diyemezsiniz. Dersiniz demesine de, kaale alınmaz. Mahşer gününü ancak sırtüstü yatarak beklemenize izin verir devlet ve din ikilisi.

Modern yaşamdaki iki büyük törenden biri olan evlilik törenlerindeki özgürlüğe, çeşitliliğe asla yer yoktur ölüm töreni ve biçimlerinde. Artık ister yüzme havuzunda evleniliyor, ister paraşütle yeryüzüne inerken, ister gelinlikle evleniliyor, ister çırılçıplak, ister erkek erkekle evleniyor, ister kadın kadınla. Egemen düzende, düzenin bürokrasisinde hepsinin yeri var bunların. Ruhbanlar da aforoz etmiyor bu tür evlilikleri, tersine egemenlik alanları daralır korkusuyla takdis bile ediyorlar çiftleri. Gelgelelim, evlilikteki özgürlük, ölümde tam zıddına, mutlak bir totalitarizme dönüşüyor. İslâm'da mutlaka soyup yıkayacaklar, kefen beziyle gömeceklerdir seni, Hıristiyanlıkta hafif mumyalaştıracak, makyaj yapacak ve en güzel kıyafetini giydirdikten sonra defnedeceklerdir ölünü. Evlilik ve ölüm törenlerinde dinsizliği savunan eski Sovyetler Birliği'nde bile komünist devlet ölülerini Hıristiyan gibi mumyalaştırıp, giydirip, güzelleştirip gömüyordu. İşte Lenin ve gene Türkiye'de bir köy mezarlığında gömülmek isterken sırtında frakı, altında tabutuyla Moskova'da gömülen Nâzım Hikmet.

Ya da diyelim intihar ettin. Yani canını Tanrı alacağına sen aldın. Olmaz! En azından düne kadar olmazdı. Hiçbir din kabul etmez ölünü. Ruhunu almakla vücudunu da ortada bırakmış olursun. Çünkü dinlerin amacı vücudun aracılığıyla ruhuna sahip çıkmaktır. Ancak öldükten sonra vücudunun çeşitli şekillerde parçalanıp kullanılmasına izin verebilirsin. Göz, böbrek, kalp, varsa altın dişlerini bağışlayabilir, hattâ istersen vücudunu tümden tıp fakültesine hediye edebilirsin; 20 yaşındaki gençler grup halinde oranı buranı çekiştirip seni kesip biçsin diye. Ama cenazelere meraklıysanız, garip bir durumla karşı karşıyasınız. Vücut bağışlandığında, ya cenaze törensiz oluyor ya da tören cenazesiz.

Cenazenin törensizi olduğu gibi çok törenlisi de var. Yani aynı vücut için iki ayrı yerde iki tören yapılması. Hattâ ve hattâ aynı vücudun iki mezarı olması. Bu uygulamaya özellikle Osmanlı'da rastlanıyor. "Başı vurula, kellesi getirile," diye buyurmuş padişah. Ferman gitmiş Topkapı'dan ve vurulmuş Trakya'da Eflak Beyi'nin başı. Ve gövdesi orada gömülürken içi ballı bir torbaya yerleştirilen kellesi buyruğun yerine getirildiğinin kanıtı olarak haşmetliye gösterilip sonra gene ayrı bir törenle, bu kez İstanbul'da bir kabristana gömülüveriyor. Günümüz Türkiyesi'nde de örneğin kimi aydınlar, "Nâzım Hikmet'in Moskova'daki mezarı açılır, simgesel olarak birkaç kemiği orada bırakılır, sonra diğerleri buraya taşınır," diyorlar. Bir cenaze töreni daha olsun da.

Peki organları başka hayvanlardan gelenler, örneğin domuz kalpli insanlar, imamın ya da hahamın takdisini alacaklar mı gömülürken? Ya geleceğin teknolojisi beni ilelebet yaşatır ümidiyle kendilerini "ölmeden" buza yatıran Amerikalı milyonerler? Hiç gömülmeden buzdolabında mı "yaşayacaklar" mahşer gününe kadar?

20. yüzyılın ölülerine 18. ve 19. yüzyılın mezarlıkları dar gelmeye başladı. Düşünün Londra, New York, Paris'teki gibi artık neredeyse şehir göbeğinde kalan kabristanların, bu ölüler toprağının, gökdelen, gece kulübü, otel, lokanta olarak getireceği rantı. Mezar sahipleri arsa payına mezarlarının büyüklüğü oranında ortak olsa, cesetlerini de yaktırsalar ya da işletme masraflarının yüksekliğinden kapanmaya yüz tutan hayvanat bahçelerine kiloyla satsalar cesetlerini, ne kadar çok problem birden çözülür. Hayvanlar ucuza beslenir, kentlerin göbeğinde hortlaklarla ırz düşmanlarının dolaştığı mezarlıklar yerine ekonomik canlanma olur ve mezar sahipleri de zenginleşip çocuklarını daha iyi okullarda okuturlar. Bu herhalde, yoksulların arttığı günümüzün zenginleşen ekonomisinde, çocuğunun geleceği için annenin fahişelik, babanın dolandırıcılık yapmasından daha iyi bir yol. Üstelik yoksulların zenginlerden daha çok mezarı olduğuna göre belirli bir sermayeyi bir sınıftan diğerine aktaracak bir çözüm.

Ancak din ve devlet, vücudumuzun tümünün ya da herhangi bir parçasının, tıp dışında bağışlanmasına, satılmasına izin vermiyor. Dolayısıyla günümüzde vücudun tıpça kullanılmayacak kısmı tören yapılıp defnediliyor, başka kısımları yaşatılıyor. Kısaca vücudun bir kısmı ölüyor, bir kısmı yaşıyor. Şimdilik yaşatılan kısımlar sınırlı; ama giderek de çoğalıyor. Kan nakli, böbrek nakli, göz nakli, deri nakli derken kalp nakline kadar vardık. Tabiî sonuncusunun hukuken ve ahlâken mümkün olabilmesi için insanoğlu, türün varoluşundan beri geçerli olan ölüm tanımını, serbest piyasanın da zorlamasıyla değiştirmeye mecbur kaldı. Eskiden türümüzün fertleri için, kalbi durunca öldü derken artık beyni ölünce öldü diyoruz. Bu yeni tanım, kalp nakli ameliyesinin,

cinayet kategorisine girmemesini mümkün kılıyor. Anlaşılıyor ki ileride beyin nakli de tıbben mümkün olunca ölüm tanımını yeniden değiştirmemiz, belki de ölümsüzlüğün tıbbi tanımını yapmamız gerekecek.

Size öldü dendikten sonra gözünüzün görmeye devam ettiğini düşünebiliyor musunuz? Merak ediyorum, göz kaç yıl yaşar diye. Vücudun gören kısım ölmese, daha doğrusu vücudun ölen kısmıyla birlikte gözlerimiz de ölüme mahkûm edilmeyip başka birisine nakledilse acaba 300 yıl daha yaşar mı gözlerimiz? Ya da 500 yıl? Ya kalbimiz?

Organ nakillerinin yaygınlaşması ile birlikte pazar da genişliyor. Örneğin dünya yıllık idam rekorunu uzun süredir ellerinde tutan Çin Komünist Partisi'nin infaz ettiği mahkûmların böbrekleri Batı'da pazarlanıyor. İleride hisse senetleri gibi borsada organ fiyatlarının da seyrini takip edeceğiz. Gözün satışa sunulduğunda kaç yıl yaşamış olduğu, ait olduğu cinsiyet, yaş grubu, ırk, kromozom puanı vs. fiyatı belirleyen unsurlar olacak. Göz bankaları yaygınlaşacak. Anne, baba, dayı ve teyze miras olarak gözlerini size bağışladığında göz bankasında 4 çift gözünüz olacak. Kimini saklar, kimini satar, kimini de kiralayabilirsiniz artık. Orta halli bir körün sizle sıkı bir pazarlık sonucu rahmetli annenizin gözünü iki yıllığına dövize endeksli olarak kiraladığını düşünün. Ama mal sizin. Herkes gibi pazarlamaya mecbur değilsiniz. İster anı olsun diye annenizin gözlerinden birini kışlık, birini yazlık evinizdeki ölü organlar köşesine yerleştirin; ister kabristanda annenizin gövdesiyle gözlerini tekrar birleştirin, ister gözlerden heykel yapan bir heykeltıraş dostunuza verin, artık siz bilirsiniz.

"Mühür gözlüm," "Ela gözlüm," "Gözleri aşka gülen"; Floridalı bir arkadaşımdan duymuştum: İki kadın birbirlerine âşık, uzun yıllar sevişmişler. Biri ölüyor, ama gözleri yaşatılıp kızılderili bir erkeğe veriliyor. Ölen sevgilisinin göz-

lerini bir kez daha görmekte ısrar eden kadın, kızılderili ile göz göze gelir gelmez, aşkını, gözlerin yeni erkek sahibiyle sürdürüyor. Peki kızılderilinin de ölüp onun da gözlerini bir başkasına bıraktığını düşünebiliyor musunuz? Kadın hem peşpeşe yeni sevgililerinin cenaze törenlerine gidecek hem de yeni vücutlarda, yeni sevişme biçimlerinde eski sevgilisinin gözlerine bakmayı sürdürecek.

İşin bu yanlarını hafife alıp, küçümsemeyin. Organ nakilleriyle, ölen ve yaşayan arasındaki çizgi giderek muğlaklaşıyor. Türümüz yepyeni aşk ve ıstırap biçimleri yaşarken, edebiyatçılara, filmcilere, şairlere yepyeni konular çıkıyor.

Ola ki, bağışlanan gözlerin mülkiyeti değil de sadece kullanma hakkı olsun. Taşıyıcı, yani kiracı ölünce göz ilk sahibinin mirasçılarına intikal ediyor tekrar. Ve göz borsasında fiyatlar taşıyıcıların kimliklerine göre de belirleniyor. Hitler'in kemeri, Elvis'in donu bugün Sotheby's ve Christie's gibi dünyanın saygıdeğer kuruluşlarınca pazarlanıyor. Marilyn Monroe'nun gözlerinin yıllık kirası kaç para ederdi acaba? Teknoloji mümkün kılsa bugün sakalının kılları titizlikle korunan Hazreti Muhammed'in gözleri bile kiralanabilirdi. Hele böyle kutsal bir kişinin gözüyle dünyayı görebilmek için kendi gözlerini bile oyanlar çıkmaz mıydı?

Ancak kutsal kişilerin kutsal organları da herhalde mabetlere yerleştirilir. O zaman fani bir gövde aracılığı ile değil, teknoloji sayesinde yaşatılan tek bir çift gözü görürsünüz mabette. Acaba Japon turistin birbiri ardına patlayan flaşlarına ne kadar dayanır o gözler? İnsan türünün milattan 15 bin yıl önce yaptığı ilk resimlerden bir kısmının bulunduğu Fransa'daki Lascoux mağarasındaki görüntüler insanın solumasıyla bile bozulduğu için artık sadece bilim adamlarına açık. Turistler için, tarih öncesinde dinî amaçlarla kullanıldığı sanılan mağaranın bir ikizini inşa ettirip çağdaş ressamlara bizonların, mamutların resimlerini kop-

ya ettirmişler. Donsuz dolaşan, önüne gelenle sevişen bu ilkel paganların mağara mabetlerini bu denli koruyan, onların sanatına bu denli saygısı olan bugünün insanı, biz, iş kendi kutsal tapınaklarımıza, törenlerimize, ölülerimize gelince olağanüstü bir kayıtsızlık, saygısızlık, haddini bilmezlik içindeyiz.

Eskiden Mısırlı firavunların ayrıcalığıydı yaşarken sonradan mezarları olacak piramitleri yapmak. Günümüzün eşitlikçi düzeni bu hakkı hepimize tanıyor artık.

Fransa'da 44 adet cenaze malzemesi satan süpermarket var. Bunlardan biri hemen Paris dışındaki Montrouge'da. Önünüzde el arabası, aşağı yukarı gezinerek cenazenizde lazım olacak çelenk, mum gibi küçük nesneleri raflardan seçip arabanıza yerleştiriyor, tabut, mezar taşı gibi nesneleri de size sunulan albenili örneklerden seçip ısmarlıyorsunuz. Naaşınızdaki saç biçiminizi, tabutunuzda giymek istediğiniz kıyafetinizi de burada belirleyip sipariş verebiliyorsunuz. Tabiî dikkatli tüketici tenzilatlı satışları kollarsa normalde 4500 franga satılan bir tabutu 3900'e alabiliyor.

Marketlerde mezarlarınıza yerleştirebileceğiniz video kasetleri hazırlayan bir servis de var. Mezar taşının bir köşesindeki düğmeye basıp yanındaki deliğe de gözünüzü ayarlayınca, ölmüş kişi, önceden çektirdiği video kliple canlanıveriyor kendi mezarında. Mezar kliplerinin patenti filmcilik ve işletme tahsili gördükten sonra Paris'e yerleşmiş İsmail Ertürk adlı Sökeli bir gence ait. Halihazırda klip çeken üç şirket var Fransa'da. Hıristiyanlarda mezar taşlarına fotoğraflarını koymak zaten bir tür âdet olduğundan çok müşterisi var servislerin.

Nasıl hatırlanmak istiyorsanız o türde klip mümkün – yaşantınızı özetleyen mini bir belgeselden tutun da şarkı söylerken, sevişirken ya da dünyanın, insanlığın, ülkenizin kurtuluşuna dair son sözleriniz...

Mezar kliplerini ailenizden, dostlarınızdan başka kimsenin seyretmemesi, bankamatiklerdeki gibi özel bir şifrenin düğmenin yanındaki kutuya tuşlanmasıyla sağlanıyor. Tabiî ileride ölü meşhurların kliplerini seyretmeye büyük talep olursa, bankamatik şifrenizi tuşlayıp klipleri hesabınıza yazdırarak seyredebilirsiniz de. Böylece ölüler de yattıkları yerden para kazandırırlar ailelerine.

Cenaze süpermarketi bana hayat boyu yoksulluk, ıstırap, sevgisizlik içinde yaşayan İstanbullu bir hanımın, "Bari mezarım güzel bir yerde olsun," diye kendisine Aşiyan'da bir yer almasını hatırlattı. Yıllar geçiyor, hanım ölmüyor; ama bu ara Aşiyan'daki küçücük toprak parçası iyi prim yapıyor. Hanım onu satıp kocasını boşuyor ve kendisine keyifli küçük bir daire alıyor. Cenazeniz için artık internet de devrede. *Elektronik posta adresi http://www.-protree.com/ world trans/ natural death.html* olan ve yeşil ekolojik ölüm üzerine ihtisaslaşan Doğal Ölüm Merkezi size mukavvadan tabut yapımı gibi, cenazenizin "çevre dostu" olabilmesini mümkün kılacak her konuda bilgi veriyor.

DİNİMİZE SAHİP ÇIKMAK

Ne zaman Türkiye'de bir cenaze törenine ya da Avrupa'da, Kuzey Amerika'da bir mezarlığa gitsem utanırım türümden ve kendimden; İstanbul'da gittiğiniz sanki cenaze değil de birbirlerini yıllardır görmeyenlerin ahbap çavuş toplantısı. Hasretle kucaklaşma, öpüşme, hal hatır sorma, dedikodu, fıkralar, iş bağlama peşinde olanlar gırla. Sonunda camiden kabristana gitmeye vakit kalmaması ve tabiî buluşmayı da kutlamak ölünüzü onu hiç tanımayan bir hocaya teslim edip, gidip bir tek atmak gerek. Batı'da ise mezarlık sanki bir mesire yeri. Âşıklar, turistler, ünlü ölülerin isimlerini arayan şöhret düşkünleri, fotoğrafçılar, defileler, film setleri...

Ya kıyafetlerimiz? Tapınaklarda, cenaze törenlerinde, kabristanda giydiklerimiz? Artık herhangi bir kumarhanede ya da kerhanede bile kıyafet mecburiyeti var. Mecburiyet olmasa bile gittikleri ortama yakışsınlar diye gidenler şöyle bir çekidüzen veriyorlar kendilerine. Eskiden Tanrı'nın Evi'ne en yeni, en temiz giysileriyle girerdi inananlar. Şimdi umursamaz olduk. Yozlaştık.

Nedir her Noel'de körkütük sarhoş İstanbullu züppe Müslümanların St. Antuan Kilisesi'ni tıkabasa doldurması ve papazın da utanmadan Vatikan'a istatistik yollaması; Noel ayinine şu kadar kişi katıldı, harcırahımı artırın diye. Ya Fener'de, Patrikhane'deki rezalet? Atina'dan gelen çaçaron Rum turistlerin uğultusundan Patriğin vaazı işitilmiyordu gittiğimde. Bağırışıp, çağırışmaları yetmiyormuş gibi bir yandan da birbirlerini iterek, dirsekleyerek, neredeyse birbirlerinin üstünden atlayarak (ayin sürerken) ellerindeki video kameraları ile Patriği ve töreni filme almaya çalışıyorlardı. "Üzüm üzüme baka baka kararır" deyişini doğrularcasına, Patrik de kâh törenin sırasını şaşırıyor, kâh asasını unutuyor, kâh çaresizce etrafına bakınıyordu.

Mutlu geleceğimiz adına dünyanın her yanında uygulanan, uygulattırılan liberal ekonomi politikası ve özelleştirme nasıl olduysa henüz Tanrı'nın ve peygamberlerinin beldesine varmamış. Yoksa demiryolları, postane, hastane hattâ hapishanelerin bile özelleştiğine tanık oluyoruz yıllardır.

Yeryüzündeki dinlerden en zengin olan her iki din de kriz içinde. Yahudilerin sayısı azalıyor. Hem daha az çocuk yapıyorlar, hem de, ya din değiştiriyorlar ya da başka dinden olanlarla evleniyorlar. Dünyada kala kala 14 milyon kadar Yahudi kalmış. Bu gidişle tükenip gidecekler. Törenleriyle, ayinleriyle, giysileriyle bu üç binyıllık tek Tanrılı din/kültür

mirasımız yok olup gidecek. Açıkçası başarılı olamadı Yahudiler. Çağdaş, dinamik bir pazarlama ve yeni bir yönetimle 21. yüzyılda toparlanabilirler mi?

Hıristiyanlık da kriz içinde. Dünyanın her yerinde kiliseye gidenlerin sayısında büyük bir düşüş var. Örneğin 1975-1990 arası düşüş şöyle: Büyük Britanya'da İngiliz Anglikan Kilisesi'ne mensuplar yüzde 19, Baptistler ve Metodistler yüzde 18, Katolikler yüzde 23, Presbiteryanlar yüzde 12 oranında azalmış. Kilisenin başındakiler, yozlaşmamış bir Hıristiyanlık vaat eden radikal militanları, iktidarlarına tehdit olarak görüyor. İnançların moda gibi gelip geçtiği, vicdanın mumla arandığı, yozluğun kol gezdiği yüzyılımızda köktencilerin tutulması boşuna değil. Gene İngiltere'de marjinal olarak bilinen Mormon ve Yehova Şahitleri de aynı dönemde yüzde 50 artmış örneğin. Ama ancak sınırlı bir yere kadar büyüyebiliyorlar. Kimliksizleşen dünyamızda pek az kişi tek ya da herhangi bir kimlikle (erkek, Hıristiyan, Türk gibi) dolaşmak istiyor. Gün, çeşidi, bolluğu, çok yaşantıyı tek yaşama sığdırmanın günü. Dolayısıyla mezhep ne olursa olsun kilise de krizde. Papaz sıkıntısı var. Cemaatler çobansız, tapınaklar müritsiz. Amsterdam'daki ünlü Paradiso gibi. Dünün mabetleri bugünün diskotekleri oluyor. Ya da parasızlıktan kapıları kapanıyor. Parasız kalan Kızılhaç bile kaynak bulmak amacıyla geçenlerde yüzyılımızın en popüler sanatçılarından John Lennon'un katilinin imzasını açık artırmayla satmaya kalkışmış. Düşünün içine düştükleri kepazeliği.

HİSSE SENETLİ DİNLER

Evet okulların, hapishanelerin özelleştirildiği gibi (ki seçmen davranışlarına göre de çoğunluk bundan yana) sıra geldi çağdaş tapınaklarımızın, törenlerimizin özelleştirilmesi-

ne. Artık ibadet yerleri ve dinî törenlerimiz egemen ruhban sınıfın imtiyazlarını korumak yerine, inananların tercih ve beğenilerine göre düzenlenecek. Hiç şüphem yok ki dinlerimiz hem daha popüler ve demokratik olacak, hem de ömürleri uzayacak.

Özelleştirenlerin herhalde yapacakları ilk iş, şimdiye kadar dinlerin ücretsiz olarak sorumsuzca bol keseden babalarının malıymış gibi dağıttığını, para karşılığı sunmak olacaktır. Bugün Katolik kilisesi ayinlerinde, az bile verilse ekmek ve şarap bedava. Üstelik tecrübeli ve kültürlü bir hatipten günün can alıcı sorunlarıyla ilgili bir konferans ve daha sesi bozulmamış genç oğlanlar korosundan org eşliğinde nefis bir konser dinleyebiliyorsunuz. Üstelik ırza geçmek ya da adam öldürmüş olmaktan tutun da can sıkıntısına kadar bütün özel sorunlarınızı gizleyerek, kanundan korunarak, bir kafes arkasından papaza danışabiliyorsunuz. Günümüzün hızlı ve çok yönlü yaşam anlayışına uygun olarak, günah çıkarma ve tüm diğer hizmetler tek bir mekânda peşpeşe sunuluyor. Şayet seçiminizde itina gösterdiyseniz mekânlardan mekân da beğenebilirsiniz. İsterseniz çağdaş İskandinav mimarisi kiliseler, isterseniz nefis 11. yüzyıl katedrallerinde bu hizmetlerden bedava yararlanabilirsiniz. Ekmek ve şarap bir McDonald's hamburgeriyle koladan, vaaz sıradan bir politikacının yalanlarından, koro ve org beş on dakikada doldurulan kasetlerden, günah çıkarma psikanaliz şarlatanlığından daha hoş değil mi? Bir bilete değmez mi bunların hepsi? İnanın, kiliseye, camiye gitmiyorsanız bedava diyedir. Türümüzün bir özelliği bu. Bir yandan beş para etmeyen şeylere dünyanın parasını verir, bir yandan da maddi değeri yok diye dünyanın en güzel şeylerinin bedava olduğunun farkına varmaz ya da küçümseriz.

Tabiî tapınaklar, törenler biletli olunca size en iyisini sunabilmek için tapınaklar arası rekabet de başlayacak. Her

tapınak bir diğerini kollayacak, aralarında ücret karşılığı transferler başlayacak. Camiler, kiliseler arası rekabet, serbest piyasada dinler arası rekabete dönüşecek. Ücra bir köşede tek başınıza yaşamış olsanız bile, cenaze törenleri öyle bir itinayla düzenlenecek ki, millet can atacak size yapılan son vazifeye katılmak için. Din adamlarının sıkkın bıkkın monoton duaları yaratıcı, kulağa hoş gelen, akılda kalacak, otomobilinizde mırıldanacak reklam tekerlemeleri gibi dualara dönüşecek. Ve her cenaze töreninde daha yenisini, daha güzelini, en beyazını, beyazın da beyazı meleklere ulaşan duaları dinleyebileceksiniz.

Cenaze törenlerinin düzenlenip tanıtılması ile günümüzün popüler mesleklerinden işletmecilik ve pazarlama okuyanlara; ayrıca bankacılık da okumadıklarından işsiz kalan tarihçilere, antropologlara, koreografiara yeni iş alanları açılacak.

İsterseniz daha hayattayken bu işin uzmanlarıyla anlaşıp tam sizin istek ve zevklerinize uygun bir törenin, müziğinden kıyafetlere kadar tüm ayrıntılarını kararlaştırabilir ya da kataloglardan şirketlerin sunduğu mevcut törenlerden kesenize uygun olan birini seçebilirsiniz. Görkemli bir veda şöleni yapabilirsiniz; bütün tasarruf ve yatırımlarınızı bu son şölene göre ayarlar, sizden alacakları mirası düşünerek yan gelip yatanlara da, ölmenizi sabırsızlıkla bekleyenlere de son bir hayat dersi vermiş olursunuz.

Her şey para karşılığı değil mi? Kesenin ağzını azıcık daha açsanız cenazenize birkaç saat karşılığı günün şöhretlerinin; sinema yıldızlarının, şarkıcıların, mankenlerin, sporcuların gelip, bazılarının arkanızdan ağlamasını bile sağlayabilirsiniz; kimin ne kadar ağlayacağı, fenalık geçirip geçirmeyeceği gene kesenizin gücüne bağlı. "Rahmetliyle mektuplaşırdık" diye önceden hazırlanmış bir mektubunuzu da okuyabilir şöhret. Üstelik masrafların bir kısmı-

nı törene katılan halka kestiğiniz biletlerden çıkarabilirsiniz. Cenaze şirketi, katılanlara kıyafet zorunluğu koyacağından ve onların davranışlarını denetleyeceğinden, inanın, özel töreniniz günümüzün törenlerine göre çok daha nezih ve saygılı olur. Unutmayın, cenazenize öyle elini kolunu sallayan herkes gelemeyecek. Özel teşebbüsün kaldıracağı cenazenize önceden verdiğiniz listede adı olanlar katılabilecek; böylece sizi hayat boyu küçümsemiş akrabalarınızın, kazık atmış yakınlarınızın, kıskanmış meslektaşlarınızın, sevgililerinizi baştan çıkarmış dostlarınızın size karşı son kutsal vazifelerini ifa etme maskaralığını ortadan kaldırmış olacaksınız.

Sonunda galiba gene ortaçağdaki gibi cennetin anahtarları da tekrar satışa sunulacak. Günümüz koşullarına göre belki taksitle, belki zaman zaman yapılan tenzilatlı satışlarla ya da seçimle.

1970'lerde elinde sanki bir ilkokul müsameresi için hazırlanmış kırmızı mukavvadan yapılma cennetin anahtarını halka sallaya sallaya üstü açık bir arabayla Ankara sokaklarında dolaştırılan Milli Selamet Partisi Başkanı Erbakan'ı hatırlıyorum. Ya da Amerika'da zencileri hadım ve linç edip kürtaj kliniklerini bombalayan günümüz Hıristiyan köktencilerini, Hindistan'da Müslümanlara yaşama hakkı tanımayan Budistleri, Filistin'de Araplara yaptıklarını bırakmayan Siyonistleri hatırlıyorum.

Yeni Dünya Düzeni insanlarının bu barbarlardan kurtulmasının yolu da galiba dinlerin özelleştirilmesinden geçecek. Din adına bizi yöneten ve yönlendiren, gözlerini hırs bürümüş gönüllü şarlatanlar yerine, biz, hisse senetli dinlerimize ve de denetimimiz altında olan profesyonel din görevlilerine tam anlamıyla sahip çıkmış olacağız. Hele bir New York borsasında değeri düşsün dinimizin, hepsinin işine son verile ilk şirket toplantısında.

Ama önce buyurun cenaze törenine.
Oradan da...

11. yüzyılda yaşayan Halepli şair Al-Maari'ye göre cennetin dibinde yaşadığı söylenen ve Menerbesli Mehmet'in aşkıyla yanıp tutuştuğu ağıtlarıyla ünlü Hansa Hatun o kadar dibinde yaşıyormuş ki cennetin, ona yol kenarında rastlayan Al-Maari'nin bir arkadaşı, "Eğildiğimde cehennemi gördüm," diyor.

15 Kasım 1992, Heaton Moor

YUVAMIZ, MUTLU YUVAMIZ A.Ş.
(Home Sweet Home Inc.)
IV

Freud ve kızı Anna Freud, 1913.
("Evliliğin neden olduğu sinir hastalıklarının şifası,
sadakatsizliktir." Sigmund Freud)

1984'te, daha kurulalı bir yıl bile olmamıştı. Buna rağmen Paris, Milano, Zürih, Hong Kong ve Singapur'da kısa zamanda şubeleri açıldı. Belki de başarılarının en büyük göstergesi hiç reklam yapmamış olmaları. Sistem, üyelerin memnuniyetlerini dostlarına duyurmaları üzerine kurulmuş. Herhangi bir uluslararası yolculukta birinci sınıfta uçarsanız, yanınızdaki koltukta oturan kişinin şirketin hizmetlerinden yararlanmış ya da en azından şirketin adını duymuş olması olasılığı yüksek. Ama şahsen benim, verdiğim bilgiler bir gün aleyhime kullanılabilir korkusuyla herhangi bir kütüphaneye üyelik formu bile doldurmaya çekindiğimden, Home Sweet Home Inc.'le herhangi bir ilişkim olmadı.

Hayatımızın nice olayı gibi şirketin kuruluşu da tesadüfe bağlı. Kocanın sadakatsizliği nedeniyle boşanma noktasına gelmiş bir çift, sadakatsizliğe neden olan olay yüzünden ayrılmak üzereyken, aynı olay nedeniyle, bırakın ayrılmayı, birlikteliklerini pekiştirip üç kıtada faaliyet gösteren aile şirketlerini kuruyorlar. Şirketin kuruluşuna tesadüf derken

Marksizmin şu vazgeçilmez kuralını unutamıyorum, "İnsan, tarihi kendisinin seçmediği koşullarda yaratır."

CİNSEL İLİŞKİ BİR BAŞ BELÂSI MI?

İskoçya'nın başkenti Edinburgh'un bir diğer özelliği de Avrupa'nın AIDS başkenti olarak tanınması. Stockholm, Kopenhag, Amsterdam gibi diğer kuzey şehirlerinde de HIV virüsünü taşıyanların, bundan ölenlerin sayısı hızla artıyor. Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) yüzyılın sonuna kadar yeryüzündeki taşıyıcı sayısının 200 milyonu geçeceğini tahmin ediyor. Üstelik artık ilk iddia edildiği gibi sadece eşcinsel erkekler değil, kadın erkek herkes taşıyıcı olabiliyor. Türümüzün tekâmülü için vazgeçilmez olan cinsel ilişki, türümüzün varlığını tehdit eder oldu. Bu amansız hastalığın pençesinde çaresizlik içinde çırpınan insanlar akıllarına gelen her şeyi deniyor. Örneğin Türkiye'de AIDS Yüksek Kurulu üyesi Prof. Dr. Melahat Okuyan gökten prezervatif yağdıracaklarını söylüyor, halkımızın bu amansız hastalığa dikkatini çekmek için, Dünya AIDS Günü'nde Türkiye semalarında uçan helikopterlerden köylere prezervatif atmayı planlıyorlarmış. İran İslâm Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Rafsancani, Hıristiyan olmayan milyonlarca Afrikalıyı kaale almayarak AIDS'in Allah'ın Hıristiyanlara laneti olduğunu buyurmuş; Edinburgh'da günlük gazeteler, otobüslerdeki ilanlar, hepimizi seks yerine mastürbasyon yapmaya çağırıyor. Amerika'da AIDS virüsünü taşıyan çocukların okullara alınmamasını, toplumdan tecrit edilmesini önerenler var.

Artık cinsel ilişkinin baş belası olduğu böyle bir dünyada, iş gezisine çıkan Amsterdamlı Rudy Koopmans, bir gece Hong Kong'da kafayı azıcık fazla çektikten sonra bir randevuevine gidiyor. Dumanlı kafa ve loş ışıklarda "seviş-

tikten" sonra gözlerini açtığında karşısında karısını görüyor. İnanamıyor. Bu şok karşısında ne hissettiğini, sonraları ailesinin parçalanmasını önlemek amacıyla gittiği psikoterapistine şöyle anlatıyor: "Karımı aldatmış olmaktan zaten müthiş suçluluk duyuyordum. Bir de onu karşımda görünce korkudan kalbim duracak gibi oldu, erkek olduğuma bin pişman oldum." Aslında Koopmans, Amsterdam'ın Kırmızıfener Mahallesi'nin gedikli müşterisi. Bu tür kadınlarla her birleşme sonucunda suçlu hissediyor kendisini. Şöyle sürdürüyor terapistiyle konuşmasını: "Tabiî Amsterdam'da bildiğim karımın Hong Kong'daki randevuevinde müşterisi olduğum sanısı, kadının hiç Hollandaca anlamadığını görene kadar sürdü. Kadın, karımın bir ikiziydi sanki. Vücutlarımızı tanıştırıp güzel güzel seviştikten sonra, birdenbire yatağımdaki karım sandığım kadına hilkat garibesiymiş gibi korkuyla bakınam onu da dehşetli ürkütmüştü. İlk defa gördüğü müşterisinden, yani benden, başına bir felaket geleceğini anlar gibiydi. Haykırmak istedi; ama onun için bile yeterli gücü toparlayamadığından ağzından kesik hıçkırıklar çıktı. Bir an onun dehşetle açılmış gözlerinde Amsterdam'da orospuların cinayetin pençesinden nasıl kurtulduklarını anlattıkları hikâyelerin erkek kahramanı gibi gördüm kendimi. Hemen toparlandım. Zaman durup yeniden başlayıncaya kadar kadına sımsıkı sarıldım. Ta ki tehlike gelmesinden korktuğu ben, kollarımda onu tehlikeden koruyan ben olana kadar."

Koopmans'ın son seanslarda anlattıkları ise psikanalizin en temel teorilerinden birini doğrular gibi. Eğer bu vaka ileride yayımlanırsa kredibilitesi giderek sarsılan Freud'un kuramlarına önemli bir destek olacağı şüphesiz.

Kitaplar Oedipus kompleksinde erkek çocuğun anasına âşık olduğunu; ama baba korkusundan anaya cinsel dürtülerini frenlediğini ve zamanla bu duygularını bilinçaltın-

da bastırıp hayatını normal seyrine koyduğuna yazar. Erkek çocukların ya annelerine tıpatıp benzeyen ya da onların tam zıddı birisiyle evlenmeleri ise literatürde annenin öneminin kalıcı kanıtı olarak addedilir. Aynı şeyin kızlarda olmasını da Freud, Electra kompleksi diye adlandırmış.

Karşısında karısının ikizini gören Koopmans, korku anı geçtikten sonra, yıllardır süren suçluluk duygusundan birdenbire kurtuluyor. Hattâ hayatında ilk kez, karısından başka bir kadınla, güven ve huzur içinde sevişiyor.

Koopmans'ın psikoterapistinin serbest çağrışım yöntemi ve rüya analizleriyle saptadığı şu:

> "Hemen her normal erkek çocuk gibi Koopmans da annesiyle sevişme duygusunu bastırarak, 'ya annem beni mastürbasyon yaparken yakalarsa' korkusuyla yaşayarak, 'sağlıklı' bir ergenlik çağı gelişmesinden sonra anne benzeri karısıyla evleniyor. Ama Amsterdam'ın Kırmızıfener Mahallesi'nde karısından başka kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak istemesinin nedeni, anne benzeri karısıyla yatmasından duyduğu ve bir türlü bastıramadığı suçluluk. Süperegosu da karısından başka kadınlarla yatmasından ötürü suçluluk hissetmesine neden oluyor. Yani psikologların terminolojisiyle Koopmans klasik bir itme-itme çatışması içinde. Aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık. Karısıyla yatsa annesi, başkalarıyla yatsa karısına karşı suçlu. Bu ruhî çatışma yıllardır sürüyor ve Koopmans'ı cinnetin eşiğine, erkeklik organını kesmeyi düşündürtmeye kadar getiriyor. Çatışma, bir üçüncü şahısla Hong Kong'da karısına ve annesine benzeyen; ama karısı ve annesi olmayan kadınla beraber olmasıyla çözümleniyor."

Aklımda Nejat Yavaşoğulları'nın bir şarkısının ilk kelimeleri, "Hep aynı... hep aynı..."

KAPİTALİZMİN TEMEL YANILGISI

En çok nerede ne satar hesaplarıyla bize pazarlanan tüm ürün ve hizmetler her yerde hep aynı. Riski asgariye indirmek isteyen yatırımcı, paramı batırırım endişesiyle alışılagelmişin dışına çıkamıyor. İşletme fakültelerinde de okutulduğu gibi para kazanmanın yoluysa alışılagelmiş ile yeniyi birleştirmekten geçiyor. "Alışılagelmiş yeni" terimi (ALYE) başarılı pazarlama şirketlerinin sihirli kelimelerinden.

Rudy Koopmans'ın karısı Anneka hep başarılı bir işkadını olmak ister, konuşma ve giyinme tarzından da öyle olduğu anlaşılırdı. Part-time çalışarak biriktirdiği parayla Amerika'da Wharton'da işletme tahsili görmüş ve tam istikbal vaat edici bir kariyerin başlangıcındayken Rudy'nin daha ilk karşılaşmalarında çocuk istemesi, yıllardır bastırdığı anlaşılan bir duyguyu birdenbire karşı konulamayacak bir arzuya dönüştürmüştü. Hemen evlenmişler, ama tüm gayretlerine rağmen çocukları olmamıştı.

Terapist, Anneka'yı kocasının sağlığı konusunda görüşmeye çağırıp ona kocasının Hong Kong'daki seks macerasını anlattığı unutulmayacak güne kadar, genç çift birlikte zengin olmanın yollarını arıyordu. Uzakdoğu seyahatlerine de bu nedenle çıkılıyordu. Koopmans'ın on gün içinde ikinci kez Hong Kong'a gitmesini, Anneka onun beceriksizliğine, pazarlıktan anlamadığına vermiş; fakat iş tutarsa iyi kazanırlar diye oldukça pahalı ikinci uçak yolculuğuna göz yummuştu. Koopmans'ın ilk Hong Kong dönüşü anlattıkları Anneka'nın işletme fakültesinde öğrendiklerine bir hayli tersti. Amsterdam'ın güzel kanallarından Bloemgracht'da açtıkları hediyelik eşya dükkânı için mal almaya giden koca-

sının eli boş dönmesi yetmiyormuş gibi kapitalizmin gerçeğini sarsan, temel anlayışını sorgulayan bir tecrübeyle dönmüştü ilk gezisinden.

O günlerde Amsterdam'ın cazcılarının bir alışkanlığı, kısa zamanda modaya dönüşmüştü. Kentin narkotik şubesinde çalışan amcasından, onun bir baskın sırasında ele geçirdiği 19. yüzyıl Çin afyon çubuğunu ödünç alan bir genç, çubuğun plastik bir kalıbını döktürüp ülkenin bir numaralı bateristi Hans von Bennink ve orkestrasına hediye etmiş, beş kişilik grubun son albümünün kapağında da von Bennink ve arkadaşlarının resmi yerine, yakın plandan çekilmiş kamasutra pozisyonları oymalı beş esrar çubuğunun fotoğrafı çıkmıştı. Arada sırada afyon kullanan birçok cazsever gibi kendisi de bu plastik çubuklardan edinen Anneka, seyahat acentesi sahibi bir arkadaşından çubuğun tahta oymalı orijinallerinin Mao'nun Komünist Devrimi'nden sonra Hong Kong'a kaçan birkaç Çinli usta tarafından hâlâ yapıldığını öğrenmiş ve 1997'de Çin'e iade edilmesi beklenen bu çağdaş İngiliz sömürgesine gitmesi için, kocasını derhal seferber etmişti.

Hayatımın ilk paralı duşunu Amsterdam'da tren istasyonuna yakın Kabul Palas Oteli'nde gördüğümden Anneka'nın bu ince hesabına hiç şaşmıyorum. Yıkanabilmek için hemen duşun yanındaki kumbaraya her bir buçuk dakikada bir bozuk para atmam gerekiyordu. Peşin para atmak imkânsız, kumbara ona göre programlanmamış. Arada su kesilse saçınız, başınız sabunlu kalıyor. Üstelik o durumda bozuk parayı nereden bulacak, nerede muhafaza edeceksiniz. İşte burası Amsterdam. Tüccarların 16. yüzyılda kurduğu, para kazanmasını "beceremeyen" işsizlerin utançlarından sokağa ancak öğle paydoslarında ve akşam saatlerinde çıktığı, dünyanın ilk burjuva şehri.

Hollanda yapımı plastik esrar çubukları 10 guldene satı-

lıyordu. Üçüncü Dünya'nın Avrupa mallarına düşkünlüğünü ve onların Batı'ya aşağılık kompleksinin sömürülmesinden nasıl para kazanılabileceğini Amerika'daki işletme psikolojisi derslerinden, ürün taşımacılığının kârlı olması için de taşıyıcının hem giderken hem de dönerken mal taşıması gerektiğini Hollanda sömürgecilik tarihinden çok iyi bilen Anneka, Amsterdam'da imal edilen plastik afyon çubuklarını Asya'da, Hong Kong'da tahtadan oyulan çubukları da Amsterdam'da satmaya karar verdi. Tabiî Hollanda'da tanesi 10 guldenden satılan plastik çubukları toptan aldığından sıkı bir pazarlık yapmayı da ihmal etmedi ve çubukların birim fiyatını 10 guldenden 3.5 guldene düşürdü. KLM'le Hong Kong'a direkt sefer yerine de ucuz olsun diye, stand-by yolcusu olarak LOT'la Varşova üzerinden Ankara'ya, THY ile Bahreyn'e, Gulf Emirate ile Bombay'a, Hindistan Hava Yolları ile de beklemeler dahil 73 saat sonra Hong Kong'a varan Rudy Koopmans'ın valizlerinden birinde, üzerinde, "Made in Amsterdam by Royal Appoinment to the Queen" yazan 2500 plastik afyon çubuğu vardı.

Koopmans, Avrupa ve Asya kıtalarını kat eden bu 73 saatlik yolculuktan sonra üç günlük sakal, lastik ayakkabı, jeans ve üstünde Lenin'in resmi olan bir tişörtle Hollanda Elçiliği'nin kapısındaydı. Her ne kadar önce Hong Konglu polis tarafından içeri alınmaya layık görülmediyse de ziyaret nedeninin ticaret, kendisinin de tüccar olduğunu söylemesiyle, zamanında mafya gibi hareket eden İngiliz İmparatorluğu'nun Afyon Savaşı'nda (1830-42) Hong Kong'la birlikte elde ettiği ganimetlerden Hollandalılara arta kalan tarihî Çin şaheserleriyle döşenmiş elçiliğin bekleme odasına alındı. Ertesi günün akşamı ödemeli olarak telefon ettiği karısı Anneka'ya, kendisinin de afyona yabancı olmadığı anlaşılan genç ticaret ataşe yardımcısından aldığı adresler sayesinde, plastik afyon çubuklarını tanesini % 900 kârla 17.5 guldene sat-

tığını ve yeni sipariş aldığını bildiriyordu.

Elçilikteki ticaret ataşesi, Koopmans'a Hong Kong'un son çubuk yapımcısının adresini de verdi. Bu son kalan ustalardan biri, değişik kamasutra pozisyonlarında çiftleşenleri yıllardır oya oya kör olmuş, bir diğeri ise ailesiyle California'ya göçüp Los Angeles Hilton'da hediyelik eşya dükkânı açmıştı. Koopmans, sonuncu ustanın dükkânına vardığında çok şanslı olduğunu düşünüyordu. İş tutarsa tahmin ettiklerinden daha kısa bir zamanda para biriktirip, kapitalizmin çılgın yaşantısından uzak bir yerde, Avrupa medeniyetinin başlangıç yeri olan Girit'te bir dağ köyüne yerleşecekler, ama geleneksel Protestan ahlâkında çalışmamak günah sayıldığı için de köylülerden ucuza satın aldıkları balı Avrupa Birliği ülkelerine pazarlayacaklardı.

Geri geri giden adımlarla son ustanın dükkânından kös kös çıktığında evdeki hesabın çarşıya uymadığını gören Koopmans, bal ticaretinden de umudunu kesmiş, ilaveten Anneka'nın Amerika'da işletme psikolojisi eğitiminde edindiği bilgilerin doğruluğu konusunda da derin kuşkuya düşmüştü. Bir hafta sonra tek bir tahtadan oyma afyon çubuğuyla Amsterdam'a paradan tasarruf için gene aynı yoldan; ancak bu kez beklemelerden ötürü 93 saat süren yolculukla dönen Koopmans, kendisini şaşkın bakışlarla dinleyen Anneka'ya son ustayla topu topu beş dakika süren pazarlığını şöyle anlattı:

Koopmans: Çubuk almak istiyorum.

Son usta: Olur.

Koopmans: Kaça?

Son usta: Tanesi 50 dolar.

Koopmans: Üç yüz tane alırsam tanesini kaçtan bırakırsın?

Son usta: 500 dolar.

Koopmans: Anlamadım!

Son usta: İstediğim gibi yaşayabilmem için ayda beş-on

çubuk yapmam yetiyor bana. Siparişin için sana hayatımı kiralamış olacağım.

Olup biteni duyar duymaz aynı işletme okullarındaki gibi çeşitli pazarlık senaryoları hazırlayan Anneka, Koopmans'la bir hafta boyunca sürekli simülasyon egzersizleri yaptı. Roller değişti, kâh Koopmans son usta oldu, kâh Anneka; kâh Anneka Koopmans oldu, kâh Koopmans Koopmans. Üretim artışının maliyeti düşürdüğü gerçeği dünyanın yuvarlaklığı kadar yer etmişti Anneka'nın kafasında. On gün sonra Hong Kong'a ikinci seyahati için yola çıkan Koopmans ise son usta yerine hemen karısının ikizi kadının yolunu tuttu, Amsterdam dönüşünde de bildiğiniz gibi psikoterapiste gitti.

DÜNYANIN EN GİZLİ ŞİRKETİ

Kocasının ruh sağlığı ile ilgili olarak çağırıldığı görüşmede bir fahişeyle aldatıldığını öğrenen Anneka'nın ilk tepkisi, Rudy'yi boşamak için derhal Amsterdam'ın en iyi feminist avukatına gitmek oldu. Dört kadının kurduğu büro, sadece erkeklerle sorunları olan hemcinslerinin davalarına bakıyordu. Anneka, avukatının önerisi üzerine derhal evini terk edip geçici bir süre için bürodaki ortaklardan birinin evine sığındı. Bir hafta sonra evine balıkların akvaryumdaki suyunu değiştirmek için döndüğünde ise istemeyerek karşılaştığı kocasının, terapistiyle birlikte çalışacağı haberine inanmakta zorluk çekti. Çelişkili duygular yaşadı; bir yandan boşa giden bunca yıllık çabasından sonra kocasının bir başkasıyla para kazanmasının kıskançlığı, diğer yandan da hemcinsi olan terapisti kocasının beceriksizliğinden koruma arzusu ve merak. Ağır basan sonuncusu oldu ve mutfakta karşılıklı oturup kahvenin filtreden sürahinin içine tıp tıp tıp damlamasını bir süre karşılıklı seyrettikten sonra Rudy, psikoterapistiy-

le nasıl iş yapacağını anlatıyor, karısı Anneka da önünde kâğıt elinde kalem dikkatle not tutuyordu.

Daha başında hemen kocasının projesinin ipe sapa gelmeyen bir şey olduğunu anladı. Rudy belki de tekrar gözüne girebilmek gayretiyle kendisine iş kuracaklarını söylemişti. Boş yere meraklandığını anlayıp bir kez daha düş kırıklığına uğrayan Anneka elinden kalemi bırakıp erkek olarak çok beğendiği, hattâ heyecanlandığı Rudy'den eğer çocuğu olabilseydi, diye düşünürken, Rudy ne yapacaklarını anlatıyordu.

Psikoterapist tedavi yöntemini genişleterek Rudy'nin tecrübelerinden yararlanacaktı. Amerika'da, özellikle Los Angeles'ta sözde benzer girişimler şarlatanlık ve cinsel zaafın sömürüsüyle sonuçlanmıştı. Ama bu girişimi diğerlerinden farklı kılacak olan Rudy'nin "anne-karı-fahişe" simge birliği konusundaki olağanüstü içgörüsü ve bu üçlü ilişkinin psikodinamiğini çözümleme yeteneğiydi. Otoriter bir yöntem olduğu, bir "bilen" tarafından hastanın tahakküm altında tutulduğu gerekçesiyle suçlanıp gözden düşen psikanalizde, belki yeni bir çığır açılacak, ilk kez terapistin hastasıyla geliştirdiği bir yöntem, gene ilk kez terapist ve hastasının işbirliğiyle başka hastalara uygulanacaktı. Yöntem basitti. Rudy, cinsel ilişkilerinde suçluluk sorunları olan erkek hastalara, anneleri, karıları ya da her ikisine benzeyen bir kadını kentin Kırmızıfener Mahallesi'nden bulup, hastanın onunla cinsel ilişki kurmasını sağlayacaktı. Bilahare tedavi sürecinde de terapistle birlikte kendi vakasında olduğu gibi ego-süperego çatışmasının yorumlanmasına ve çözümlenmesine yardımcı olacaktı.

Akvaryumun suyunu da değiştirdikten sonra Anneka evden çıktı. Fazla tahammülü kalmamıştı eski evine –balıkları bile emanet edecek kadar güveni yoktu Rudy'e. Yoksa evde ne güzel bir salata ve "heyecanlı" bir sos yapacaktı kendisine öğlen yemeği için. Eşinden ayrılan birçok yal-

nız insanın aç kalınca yaptığı gibi Leitzeplein'deki McDonald's'tan içeri daldı. Önceden hiç ayak basmadığı bu yere her gün geliyormuşçasına, ne kadar kolayca, güven ve huzur içinde yemek seçip yiyebildiğine şaşırıverdi. Bir yandan kendisine hiç heyecan vermeyen Big Mac'ini çiğnerken, bir yandan da McDonald's'ın istatistikleri takıldı aklına. İnsanların, ırkı, dini, dili, damak tadı, yaşı, cinsiyeti ne olursa olsun, dünyanın her tarafında milyonlarca hamburger satıyorlardı her yıl. Anneka kendini tutamadı ve peçeteye, sanki işletme fakültesine bir rapor hazırlıyormuşçasına o anda yemeğini yediği çokuluslu şirketin güçlü noktalarını alelacele şöyle özetledi:

"Önceden hiç gelinmemiş bile olsa şeffaf camlar sayesinde içeri girmede yabancılık çekmemek, girdikten sonra nereye gideceğinin, neyi nasıl yapacağının şaşkınlığına uğramadan mekânın akışkanlığı içinde yönlendirilmek, dil bilmeseniz dâhi yiyeceklerin isim ve fiyatını duvardaki renkli resimlerden kolayca seçebilmek ve hiç değişmeyen yiyeceklerin resmini milyon yerde milyon kez görmüş olduğundan, görür görmez onu tanımadığın halde tanıyor olmanın güveni, hangi McDonald's'ta olursan ol, kendi ülkende olmanın rahatlığı içinde bildik hizmet ve mamulden yararlanabilmek..."

Home Sweet Home Inc. (Yuvamız Mutlu Yuvamız A.Ş.) International şirketinin ilk şubesi seçkin ve sayısı sınırlanmış bir davetli grubunun iştirakiyle Amsterdam'da açıldı. Personelin seçimi ve eğitiminde yardımları geçen Rudy ve terapist, konuklar arasındaydı. Müteakip günlerde vaktinin önemli bir kısmını uçaklarda geçiren Anneka, genel müdürü olduğu şirketin Paris, Zürih, Hong Kong, Singapur ve Milano şubelerini yıl sonuna kadar açmıştı.

Olağanüstü bir başarı kaydeden şirketin faaliyetleri hakkında basında tek bir kelime çıkmadı. Kendisi de gazete sahibi olan rahmetli dayım Zekeriya Bey, "Gazetede bir haberin çıkmasını istemiyorsan kimi ararsın?" diye sormuştu bir sohbetimizde. "Tabiî Yazı İşleri Müdürünü," cevabıma, "Ne o, ne sahibi, ne cumhurbaşkanı, ne de içişleri bakanı. Bütün kapitalist ülkelerde basında en çok sözü geçen Reklam Müdürü'dür," diye karşılık vermişti. Şirketin üzerine bir esrar perdesi örtmeyi başaran Anneka da bunu McDonald's'la kurduğu ortaklığına borçluydu. Dünya basınına bu çokuluslu şirketin Home Sweet Home Inc.'e ilişkin hiçbir haber çıkmasını istemediğini bildirmesi yetmişti.

Herkes yerine seçkin bir müşteri topluluğuna hizmet etmesi dışında Anneka, McDonald's'ın sistem ve biçimini aynen uyguladı. Dünyanın neresinde olursa olsun tüm şubeler birbirine çok benziyordu. Örneğin tüm binaların girişinde müşteri, Sigmund Freud'un, kendisi gibi psikanalist olan müridi ve kızı Anna Freud'la birlikte çekilmiş devasa bir fotoğrafını görüyor ve altında çerçevelenmiş bir yazıda günümüz psikanalistlerinin, kazandıkları yüklü paralar suyunu çeker korkusuyla, neredeyse bir asırdır sansür ettikleri, Freud'un şu ünlü cümlesini okuyordu:

"EVLİLİĞİN NEDEN OLDUĞU
SİNİR HASTALIKLARININ ŞİFASI,
SADAKATSİZLİKTİR."

Çağdaş istatistikler de (1991/İngiltere-Fransa) Freud'un ünlü deyişini doğrular nitelikte. Eşler birbirlerine ne kadar sadıksa ruh hastası olma ihtimalleri de o denli yüksek. Akıl hastalıkları, intihar, boşanma, alkolizm ve karı-koca cinayetlerinin en yoğun olduğu 35-44 yaş grubunda eşlere sadakat de en yüksek. Tevekkeli değil birbirlerine sadık annelerimiz, babalarımız, karılarımız, kocalarımız, bu denli sağlıksız. Far-

kında değil misiniz, ailemiz gibi sahiplenmediğimiz sevgililerimiz ne kadar sağlıklılar?

Home Sweet Home şirketinin dünyanın neresindeki şubesine giderseniz gidin karşınızda aynı Big Mac hamburgerleri gibi yanlarında isimleri ve fiyatları yazılmış kadın ve erkeklerin renkli fotoğraflarıyla karşılanacaksınız. Seçeceğiniz kişinin giyimi, davranışı, özgeçmişi, fıkraları, sevişirken söyledikleri, sevişme biçimleri ve sizle sevişme süreleri her yerde hep aynı. Beklenmedik, istenmedik bir sürprizle karşılaşmak, neyi nasıl yapacağınızı bilememek söz konusu değil. Aynı McDonald's gibi güvenli, huzurlu ve temiz. Aynı McDonald's gibi dil problemi yok. İster Singapur'da olsun, ister Zürih'te her şey önceden belli, belirlenmiş. Herkesin fiyatı, adı ve size sunduğu cinsel seçenekler hamburgerlerde olduğu gibi fotoğraflarının yanında yazılı. Şirketin mönüsünde beş erkek (Gerard, Lawrence, Michael, Osman, Murakamu) ve beş kadın (Suzie, Hai-Tin, Sappho, Canan, Makeba) var. Seçenekler, zaman zaman sosyologların tavsiyeleriyle toplumsal gelişmelere göre gözden geçiriliyor. Etnik, dinî ve eşcinsel özellikleri olan müşterilere duyarsız kalınmıyor.

Ayrıca sağlıkla ilgili tüm koruyucu önlemler alındığından, vergiler muntazam ödendiğinden, tavsiyeyle gelen müşterilerin sağladığı huzurlu ortamdan devlet ve polis de memnun.

Evlerinde laf olsun diye sevişip gizli ilişkilerde heyecan arama anlayışının tersine Home Sweet Home'da son derece standart, önceden belirlenmiş bir servisle ağırlanan müşteriler bu kez, ev hayatlarında daha şevk verici, bireysel farklılıklarını tatmin edici cinsel ilişkilere yöneliyorlar. Ama gene de tekdüzeliğe bir ölçüde çeşni katmak amacıyla aynı McDonald's gibi özel indirimler, ayın spesiyalitesi, grup partileri vs. gibi promosyonlar da var.

Şirketin beşinci yıl kutlamalarının çok coşkulu geçmesiyle birlikte Hong Kong'daki partiye terapistiyle birlikte gelen Rudy'nin geçirdiği kalp krizi, boşandıklarından beri yalnız yaşayan Anneka'yı yakınlarının ummadığı ölçüde sarstı. Amsterdam'a döndüklerinden iki hafta sonra da Rudy çalışma masasının başında yeni çıkacak akvaryum balıkları bakımı kitabının tashihlerini yaparken öldü.

Adı sanı hiç duyulmamış Home Sweet Home şirketi, Vatikan tarafından el altından finanse edildiği sanılan köktenci bir Katolik grubun, şubelerine AIDS virüsünü yayma tehdidi karşısında geçenlerde sessiz sedasız kapandı.

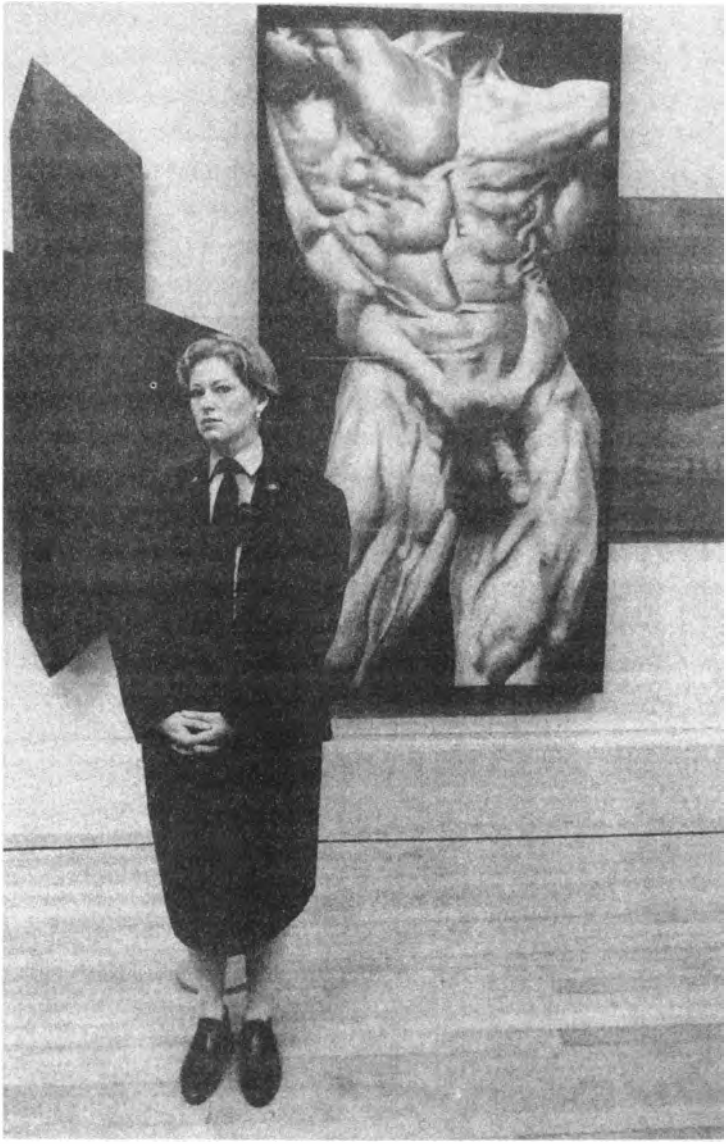
Anne-karı-fahişe üçlüsünde simge birliği ve Oedipus kompleksinin çözümü konulu, psikanalizde belki de dönüm noktası yaratacak olan ve basılması için Rudy'nin ölümünü bekleyen terapistin yazdığı kitap ise dizgide.

4 Aralık 1992, Heaton Moor

PİPİCİK

V

Fotoğraf: Sean Smith

SPERM SOYKIRIMI DEPRESYONU

Her erkeğin üniversite çağında haftada en az üç kez kendi kendini tatmin ettiği varsayımından yola çıkarak, akıtılan her sperm damlacığının diğerleriyle birlikte bir sperm ırmağı oluşturabileceğini ve bu ırmakların döküldüğü sperm göllerinin de yitip gittiğini düşündüğünüz oldu mu hiç? İhtiva ettiği rutubet oranından ötürü güzellik uzmanlarının hanımlara önerdiği bu en nadide cilt losyonu, göğüsleri diriliğini yitirir endişesiyle bebeklerini emzirmeyen kadınların boşa akan sütü gibi heba oluyor.

Halbuki en eski Mısır Tanrısı Am'un'un müzelerde sergilenen mastürbasyon yaptığını gösteren heykeli ta o zamanlar bile insanoğlunun ilk büyük medeniyetinde sperme verilen değerin bir göstergesi. Mısır yaratılış efsanelerine göre Am'un, mastürbasyondan sonra spermini yutup tükürünce dünya yaratılıyor.

Sperm gibi bir hayat iksirinin kimbilir başka ne bilinmedik yararları vardır. Ancak erkeklerden sperm sağlamanın

psikolojik maliyeti bu yararları karşılamayabilir. Her orgazmıyla milyonlarca spermin ölümüne neden olan erkek, üretken döneminde ayda bir yumurta yitiren dişisinden çok farklı. Ne gibi psikolojik baskılar ve çatışmalar altında olabileceği bilimsel literatürde yeni yer almaya başladı. Orgazm olduktan sonra sımsıkı sarılmak isteyen eşini, bir kutu biraya, televizyona tercih etmesi, sessizlik araması ya da kaçarak yalnız kalmak istemesi kaç zamandır erkeğin bencilliğine, maçoluğuna bağlanmıştır. Oysa şimdi şimdi öğreniyoruz, kadın orgazm mutluluğunun doruğunu yaşarken, erkeğin sevişme sonrası "sperm soykırımı depresyonu" tabir edilen bir bunalıma girdiğini. Halbuki, "Otuzbir çekme, yüzünde sivilce çıkar! Cüce kalır, cehennemde diri diri yanarsın," safsatası bitmeye yüz tutmuştu. Psikologların mastürbasyonun normalliğini, ne kadar sağlıklı olduğunu vurgulaması, AIDS korkusu ve feministlerden ürktüklerinden ötürü mastürbasyonu cinsel ilişkiye tercih eden erkekler de son yıllarda bir hayli çoğaldı. Ancak terapistlerin sperm soykırımı depresyonunun gençlerde neden olabileceği ruhsal dengesizliklere eğilmesi, zaten seksten soğumuş erkeklere, mastürbasyon yollarını da kapıyor. Yoksa daha düne kadar İskandinav ülkelerinde, örneğin Norveç'te mastürbasyona "seksin en sağlıklı biçimi" olarak bakılırken, İsveçliler de "Att runka ar harligt" (mastürbasyon güzel şeydir) diyordu.

Bilimin erkek egemenliğindeki yıllarında dişisini inceleyip, kadın biyolojisi ve psikolojisi üzerine bilgisini bir hayli ilerleten türümüz, kadınların da bilim dünyasına girmesi ve feminist akımların güçlenmesiyle birlikte, yeni yeni erkeğini de incelemeye başladı. Geçtiğimiz yıl Nobel'e aday gösterilen Kanadalı kadın psikologlar *Arnoti* ve *Franklyn*'ın gözlemlediği orgazm sonrası sperm soykırımı depresyonu ve akabinde gelen yalnızlık duyguları, erkek üzerine yapılan incelemelerde çığır açan bir araştırma. Böylece şimdiye

kadar kadının erkekten nasıl ve niçin farklı olduğu araştırılırken artık erkeğin de farklı özellikleri araştırılıyor. Bir zamanlar kadının biyolojisinden ötürü bazı işlere, mesleklere yatkın olmadığı, hattâ genel olarak erkekten daha zayıf olduğu yetkin çevrelerce ileri sürülürken, yeni araştırmalar erkeğin de sanıldığı kadar ahım şahım güçlü bir yapıya sahip olmadığını gösteriyor. Yüzyıllardır kendini erkeğin esiri gibi görmeye mahkûm edilen, erkeğinden şefkat ve anlayış bekleyen kadın, artık giderek kendine güvenen, güçlü bir varlık olma yolunda.

Savaş ve Barış'ın kahramanlarından Nataşa'nın hayatının ilk balosunda kendisini kollarına teslim ettiği Kont Bolshonsk'yle mutluluğun doruğuna erişmesi, şık ve asil erkeklerin hanımların önünde eğilerek dans etmeyi rica edip onları ince bellerinden kavramaları ve Strauss'un melodilerini çalan orkestranın eşliğinde ustaca yönlendirmeleri, kadının erkeğin nefes ve bakışlarını omuzlarında, ensesinde, kulaklarında, göğüslerinde hissetmesinden bu yana, artık tek başına erkeksiz de dans ediyor kadınlar. Baloya davet edilmediği için beyaz atın sırtındaki prenslerini bekleyen beyaz tenli hüzünlü hatunlar tarihe karıştı.

Erkekler de değişmedi mi? Gene yüzyılın başında erkek çocuklarının cinsel gelişmesini üstlenen babalar, onların, müstakbel bakire eşlerini, olgun bir erkek olarak memnun ve tatmin etmeleri için randevuevlerinde tecrübe sahibi olmalarını teşvik ederdi. Bugün okullarda 11-12 yaşında kızlara, erkeğin pipisine nasıl prezervatif takacakları öğretiliyor, erkek ve kız çocukları bu işin dersini, yani cinsel ilişki metotlarını, eşitlik içinde öğreniyor. Gerçi toplumun belirli kesimlerinde bu gelişmenin istenmeyen gebeliklere, ergenlik çağında intiharlara ve cinsel hastalıklara neden olduğunu ileri sürenler yok değil; ama, "çağdaş ilerici görüş" cinsel eşitlikten, çifte standartların kalkmasından yana.

İşte Duygu ve Çelik bu anlamda çağımızın ideal örnek çiftlerinden. Farkındayım, kimse kimseye örnek gösterilemez. Üstelik ideal bir çiftin ille de ayrı cinsin elemanlarından oluşması diye kendi önyargımızın dışında bir kayıt da yok tabiî. Ama, Duygu ile Çelik'in hayatlarının akışı o denli yarınlara yönelik, inançları doğrultusunda çağdaş sorumluluklarına o denli duyarlılar ki... Yaşadıkları döneme, tanıdıkları kişilere izlerini bırakanlardan. İkisi de politikayla çok ilgililer. Çelik'in annesi, "eski tüfekler"den yengem Sabiha Hanım. Oğluna Stalin'in karşılığı olan Çelik adını seçmesi boşuna değil.

Tanışmaları yirmi yaşlarında, ikisinin de o zamanlar illegal olan komünist partisine üye olmaları ve neredeyse dört yıllarını alan çok gizli bir projede görevlendirilmeleri ile başlıyor. Tanınmış bir İstanbul ailesinin kızı olan Duygu, anti-Vietnam gösterileriyle çalkalanan, hippi partileriyle canlanan 1968'lerin Amerikası'nda yüksek tahsilini yapıp yurda döndükten sonra Türkiye sosyal yaşamında da faal; Hilton'da düğünleri, Divan'da çayları, Boğaz'da davetleri ihmal etmiyor, sosyete haberlerinin yakın takipçisi. Kimlerin Amerikan vatandaşı olsun diye çocuklarını Boston'da doğurduğunu, kimlerin karılarının hangi bakan hanımla seviştiğini, kimin kime ne kadar kumar borcu olduğunu... bilmediği şey yok. Yalnız sosyetenin de bilmediği Duygu'nun bunu keyfinden yapmadığı. Bu bilgiler Çelik'in olağanüstü sabırla araştırdığı "Türk burjuvazisinin birbirleriyle olan ekonomik ilişki ve çıkarları" raporuyla birleşince partinin ısmarladığı, ülkeyi yöneten başlıca aileler ve kişilere ilişkin liste ve bilgiler de tamamlanmış oldu. Devrim olduğunda ilk bu kişiler etkisizleştirilecekti. Aynı zamanda Duygu ve arkadaşlarının gayretli çalışmaları sayesinde ül-

keyi sömüren bu zengin ve önemli şahısların çocuklarının bir kısmı, partinin ilerici gençlik ve kadın kollarına kaydedildi. Bu çoğu kolejli gençler özellikle "gecekondu çalışmaları" diye adlandırdıkları faaliyetlerinde kadınları kocalarından ve "feodal ilişkilerinden" kurtarmak için uğraştılar, erkeklerinden gizli, kadın kadına yaşayabilecekleri sığınma evleri açtılar. Tabiî her şey askerî darbe ile sona erdi. Gençler polisin eline, işkenceye, listede adı geçen zengin anne ve babaları da polis korumasına alınırken, Duygu ve Çelik de partinin hazırladığı sahte Türk pasaportlarıyla kendilerini devrim planı boşa çıkan yoldaşlarıyla birlikte Avrupa'da gurbette buldular.

İnsanın tarihsel sorumluluğunun bilincine vardıktan sonra birdenbire eylem ve örgütlenmeden uzak kalması, alkol ve uyuşturucu müptelalarının alıştıkları maddeden yoksun kalması gibi bir şey. Aradaki fark şu: Dünyanın yükünü ve çilesini omuzlayanın "anlamlı" yaşayabilmesi, yoldaşların katılımını ve düşmanın katliamını gerektirebilirken, müptelaları tutkuları kendilerine yetiyor. Ülkelerindeki kavgadan uzak kalan Duygu ile Çelik, Moskova'dan yönetilen partilerinin de çökmesiyle siyasi mülteci olarak kabul edildikleri İsveç'te ilk başta sudan çıkmış balık gibi oldular.

Buna İsveç kışının günde 18 saat karanlığı da eklenince zamanlarının çoğu, Türkiye faşizmi üzerine İsveçlileri aydınlatıcı konuşmalar yapmak ve İsveççe öğrenmek dışında evde başbaşa geçti. Bir anlamda 1970 yılında New York'ta birkaç saat süren o ünlü karartmayı Duygu ve Çelik kış boyu yaşadılar. O kısa süreli elektrik kesilmesinde ne yapacaklarını bilemediklerinden hamile kalmayı becerip dokuz ay sonra da New York tarihinde rekor sayıda doğum yapan kadınlar gibi ilk anda gebe kalmamasına rağmen karanlık uzun kış gecelerinde Duygu da Çelik'le sürekli sevişti. Ve

konuştular da. Yumuşak sesi ve kişiliğiyle tanınan, yakınlarının yardımına koşan, zarar ve acı vermekten çekindiğinden Eflatun ve Gandi gibi et, balık, yumurta yemeyip vejetaryen olan (Hitler'in vejetaryenliği istisna diye kabul edilmiştir) Çelik, bu konuşmalarda Duygu'ya her sevişmeden sonra ölen spermlerinden çektiği acıyı anlattı. Kâbuslar görüyor, ölü spermler korosu ellerinde mızrak gibi tuttukları pipileriyle, kendisine doğru yeniçeri adımlarıyla yürürken bir ağızdan da Mozart'ın Türk Marşı'nı söylüyordu. İtiraflarda da bulundu Duygu'ya. Gençliğinin daha birkaç yıl öncesine kadar kahkahalarla gülerek geyik sohbetlerinde anlattığı kimi erkeksi anıları, şimdi bir günahlar silsilesi gibi gözünde giderek büyüyordu.

TRT'de çalışan Sâdık, kısa bir staj için Londra'da BBC'ye gitmiş, Çelik ise arkadaşının arkada yapayalnız kalan yeni evlendiği karısının işlerine koşuşturmuş; onu, hemen çevresini hava raporundaki oklar gibi saran erkeklerden korumuştu. Güzel kadın sabırla kocasıyla yeniden sevişebileceği günü bekliyordu; ama kavuşmaları hayal kırıklığına dönüştü. Beş ay sonra Sâdık döndüğünde, Londra'dayken seviştiği kadınların birinden hastalık kaptığını, acele bir doktor bulması gerektiğini söyledi. Çelik, liseden sınıf arkadaşı Dr. Argun'un muayenehanesine götürdü Sâdık'ı. Tahlil için sperm numunesi istendi. Kapısı bekleme odasına açılan tuvalete giren Sâdık bir süre sonra, hafif terlemiş, kravatı bir yana çarpılmış vaziyette elinde sperm dolu tüp, hastalarla dolu bekleme odasındaki tek boş koltuğa çöktü ve spermini teslim edip beklemeye koyuldu. Az sonra hemşire hanımın yüksek sesiyle gözlerini açtı. "Doktor bey sizden özür diliyor Sâdık Bey, tahlil cihazı kısa devre yapmış, bir sperm örneği daha verebilir misiniz?" Herkesin bakışları arasında elinde boş tüp tekrar tuvalete girdi Sâdık.

"Cezayı hak etti tabii," diye anlatıyordu Çelik bir gece

Duygu'yla seviştikten sonra "Maalesef tam maço, şoven bir erkek. Karısı Ankara'da sadakatle beklerken neler yapmamış Londra'da. Gene de doğru değildi cezalandırmam. Doktor arkadaşımla onu bir güzel işletip hiç sperm tahlili gerekmediği halde iki kez boşu boşuna otuzbir çektirtmek, ona ders vermekten çok spermi katletmek oldu. Ne hakkım var benim Tanrılığa oynamaya? Hele hele ne haddime bir başkasının spermini heba ettirmeye?" Duygu kocasının kafasını parmaklarıyla hafiften okşadı ve öptü. Onlar da İsveç'te birçok ilerici çift gibi aralarında sadakat sözleşmesi yapmış, karne taşımaya karar vermişlerdi. İkisinden biri bir başkasıyla beraber olursa hemen karnesine seviştiği kişinin adı, doktoru, adresini kaydediyor, böylece herhangi bir cinsel hastalığın sıçrayıp kamusal tehlike haline dönüşmesine de set çekiliyordu. Duygu huzur ve güven içinde kelebek hafifliğinde parmaklarını gezdirmeye devam etti kocacığının kafasında. Karne kayıt sistemi sayesinde karı-koca birbirini aldatmamış, küçük düşürmemiş oluyor, üstelik erkeklerin ellerini değdiremedikleri kızlar için "Onları becerdim," diye palavra sıkması da engelleniyordu. Tabiî karne sistemi, kaydedilmeyen gizli cinsel ilişkiyi engelleyemiyor. İster kayıt düşer, ister düşmezsiniz. Ama yeni geliştirilen bir teknoloji benimsendiği takdirde kaçamak ilişkileri de saklı tutmak artık mümkün olmayacak.

Hepimizin derisinde, parmak izlerimiz gibi kendimize özgü, milyonlarca mikroorganizmadan oluşan koloniler var. Bir başkasıyla herhangi bir vücut temasıyla, örneğin el sıkışmayla, bu organizmaların bir kısmı yer değiştiriyor ve kendisine yabancı yeni ortamında (örneğin sıktığımız el) ev sahibi koloni tarafından yok edilene kadar bir süre yaşıyor. Biyolojik tahlillerle iki kişinin vücutlarının hangi bölge ya da kısımlarının ne kadar süreyle temas ettiğini tespit bile mümkün. Ancak kimi özgürlükçü kuruluşlar Amerika'da şartlı

serbest salınan azılı mahkûmların istenildiği anda nerede olduklarının tespiti için vücutlarına elektrot yerleştirilmesine bile o kadar karşılar ki, Dünya Sağlık Teşkilatı'nca özellikle cinsel temasa dayalı salgın hastalıkların önlenmesinde herkesin takması öngörülen mikroorganizmasayarlarının benimsenmesi şimdilik güç görülüyor.

CİNSEL SECCADE

Edinburgh Üniversitesi'nce açıklanan bir araştırmayla Çelik'in döl duyarlılığı doruğa ulaştı. Üniversitenin biyoloji bölümü erkeğin sperm sayısının son yıllarında yüzde 50 kadar düştüğünü belirtiyordu. Araştırma şefi yüzde 50 düşüşün dramatik olmasına rağmen türümüzün geleceği açısından şimdilik kritik olmadığını belirtiyor, 1940'ta 1 mililitre başına ortalama 113 milyon sperm düşerken bu sayının şimdi gene küçümsenmeyecek bir rakam olan 66 milyona düştüğünü açıklıyordu. Gene aynı günlerde (1992) Fransa'da bilim adamları türümüzde şimdiye kadar bildiğimiz sperm-yumurta ilişkisinin ters yüz eden bir açıklama yaptılar. Gözlemlerine göre şimdiye kadar öne sürüldüğü gibi, erkeğin spermi kendisinden kat kat büyük olan yumurtayı küçücük başıyla delerek girmiyor, tersine dişi yumurta ağzını açarak etrafında derviş gibi dönen milyonlarca sperminden birini içine alıyordu. Her ne kadar kimi geleneksel erkek bilim adamları bu bulguyu küçümseyerek "feminist yorum" diye ciddiye almasalar da, tıp kitapları yeni baskılarında düzeltme yapmaya hazırlanıyor.

Bilimsel sosyalizme bağlılığından kaynaklanan bir merakla Marx-Engels öncesi yazılmış felsefe kitaplarını küçümseyerek karıştıran Çelik aradığını bir gün ummadık bir şekilde içgüdüsel bütünlüğü benimseyen Taoizmde buldu. Lao-Tzu'nun (M.Ö. 6. yüzyıl) öğretisinde gelişen bu eski di-

nin erkek müritleri, iradeleri sayesinde, sevişme esnasında orgazma varmalarına rağmen boşalmıyor, engelledikleri spermlerinin, nefesleriyle karışıp bedenimizdeki ebedi ruhu besleyeceğine inanıyorlardı. Disiplin ve özveri konusunda hiçbir eksikliği olmayan Çelik, bu felsefenin özündeki tekniği edinmekte fazla güçlük çekmedi ve kısa zamanda orgazm esnasında boşalmayı engelleyerek sperm soykırımı depresyonundan kurtuldu.

İkisi de hem Marksist hem de Türkiye'de misyoner kökenli okullardan mezun olan Duygu (Robert Kolej) ile Çelik (Saint Joseph) zamanla yeni çevreleriyle kaynaştılar, dünyada kişi başına en çok dernek düşen İsveç'te kendilerine yer edinerek burada da örnek bir çift olmayı sürdürdüler. Neredeyse tüm insan ilişkileri ilerici dernek faaliyetleri çerçevesinde sürdürülen bu ülkede Duygu, Çelik'in de desteğiyle kendisini cinsel devrim faaliyetlerinin içinde buldu. Özellikle Çelik'in olağanüstü iradesiyle, birkaç istisna dışında, spermini hiç akıtmaması sayesinde uzun sevişmelerle dolu geçen kış gecelerinden sonra Duygu bir gün kendi isteğiyle hamile kaldı. Ve daha ancak Amerika'da yeni duyulan kimi ilerici erkeklerin başlattığı bir uygulamayı Stockholm'de ilk tanıtan da bizim Çelik oldu.

Erkeklerin doğum konusundaki cahilliğini, kadının çektiği ıstırap karşısındaki vurdumduymazlığını kısmen dengelemek, gebelik sancısının paylaşılmasında bir ölçüde kadın-erkek eşitliği sağlamak amacıyla, Çelik çocuk doğana kadar, Los Angeles'tan getirttiği erkekler için özel imal edilmiş "empati göbeği" adlı hamilelik semptomlarını uyarıcı giysiyi üstünden çıkarmadı. Yelek gibi takılıp arkadan bağlanan bu kıyafetin öndeki ceplerine, fetusun gelişmesine göre bire bir oranda büyüyen ve ağırlaşan kurşun plastik karışımı bir madde yerleştiriliyor. Cebin altına yerleştirilen bu torba, ağırlık arttıkça bağırsaklara baskı yaparak,

erkeğin de hamile karısı gibi sık sık idrar yapmasını gerektiriyor ve karnındaki yük şişip ağırlaştıkça karısı gibi erkek de sırt ağrıları çekiyor, yatakta bir türlü uyuyabilecek rahat bir pozisyon bulamıyor, yelek sımsıkı bağlandığı için de tansiyonu düşürüp nabzı artırıyor. Tek fonksiyonel olmayan tarafı, üst kısma yerleştiren takma göğüsler. Empati göbeklerinin imalatçısı hanımın verdiği bilgiye göre Amerikan Hava Kuvvetleri Komutanı bile 80 yeleklik sipariş vermiş ve bu yolla Çelik gibi birçok öncü erkeğin "hamile kalması" sağlanmış.

Ne var ki o günlerde İsveç'te bir yayınevi sahibinin karısı tarafından saldırıya uğraması, bu ülkedeki cinsel özgürlük ve eşitlik faaliyetlerini sekteye uğratırken, İsveçli birçok karı-koca gibi Duygu ve Çelik'in de arasını açtı. Protestanlığı benimseyip Katolikliği reddettikten sonra, 400 küsur yıldır ruhanî derinliğin yoksunluğunda kapitalizmin maddiyatında yoksullaşan, yalnızlaşan, yabancılaşan İsveç bireyi, ABC Yayınevi'nin sayesinde son yıllarda erkek egemenliğine dayalı ahlâksal hiyerarşiyi reddeden Taoizmle tanışmaya başlamıştı. Ama dar bir kitleye hitap eden imkânları sınırlı yayınevi, daha çok kitap satmak amacıyla Çin edebiyatına da yer vermeye karar vermiş; ama beklenmedik bir şekilde İsveç'te ilerici çevreler son kitaplarını yakmaya ve yasaklamaya girişmişti. Yazıldıktan üç yüz küsur yıl sonra Harvard Üniversitesi Çin edebiyatı profesörü Patrick Hanan tarafından ilk kez İngilizceye çevrilen Li Yu'nun "Cinsel Seccade" adlı bu Doğu erotik klasiğindeki köpek hikâyesiydi özellikle feministlerin tepkisine neden olan.

Öyküde çapkın Vesperus pipisinin boyunun ufaklığından o kadar bedbaht, pipisine o kadar öfkeli ki tam kesip atmayı düşünürken medet bulmaya gittiği mabedin kapısındaki şu dörtlük dikkatini çekiyor:

Sıskacık serçe parmağınızı
çınarlaştırmak vaadiyle
Huzurunuzda
uzak diyarlardan
Bir pir-i erkek
Yatak sanatı öğretisiyle

Mabedin ak saçlı, çocuk yüzlü bilgin dedesi Vesperus'un sorununa çözüm bulmak için kendi maharetini de zorlayacak olan bir ameliyeye girişiyor. Azmış bir dişiyle erkek köpeği çiftleştirip; erkeğin cinsel birleşmede 3-4 misli olmuş pipisi tam dişisine yerleşmişken, keskin bir bıçakla kökünden kesiliyor. Koparılan pipi dişinin vajinasından çıkarılıp salatalık gibi uzunlamasına dört eşit parçaya bölünüyor. Parçalar Vesperus'un pipisinde gene uzunlamasına açılmış dört yarığa yerleştirilip bağlanıyor. Pipisi eski haline göre cinsel ilişkide bir iki misli daha büyüyen Vesperus, Li Yu'nun bu klasik kitabının ameliyattan sonrasını anlatan bölümlerinde kadınları zevkten inletiyor, şehvetten ağlatıyor, ihtirastan yalvartıyor. Kitabın son sayfalarında ise kendisi de kötü yanlarını görerek hayat boyu cinsel ilişkiden vazgeçip bir manastıra kapanıyor.

Haliyle bu Çin klasiği İsveçli feministlerin ve aydınların protestosuna neden oldu. Hele kimi şoven erkeklerin köpek, eşek, fil, balina pipisi resimli tişörtlerle dolaşmaları kadınların huzursuzluklarına tuz biber ekti, kitabın yakılması eylemlerine yol açtı, erkeklerin gittiği birkaç birahane kundaklandı, kadın ve erkekler cepheleşti, birbirlerine saldırdı. Düşünce özgürlüğünden yana olanlar ile kadın eşitliğini savunanlar ikiye bölündü. Duygu ve Çelik gibi uyumlu karıkocalar bile birbirleriyle konuşmaz oldu. Toplumsal huzursuzluk, yayıncının uyurken karısı tarafından pipisinin kesilmesi ve aynı eylemin Malmö ve Göteborg'a da sıçramasıyla

doruk noktasına vardı ve ancak yuva ve ilkokul öğrencilerinin başkent Stockholm'de düzenledikleri bir protesto mitinginde, durmaksızın kavga eden anne ve babaları ile yaşamak istemediklerini belirtmeleriyle yatıştı.

MACHO ERKEKLERE KARŞI DİŞİ SİNCAPLAR

Olaylar yatışmasına yatıştı; ama kendilerini asırlar boyu süren kadın sömürüsünden hesap sorulur durumunda bulan erkekler, bu sefer de cinsel organlarına karşı yürütülen gece taarruzları karşısında korumasız kalınca, ünlü MPM'yi başlattılar (Male Protection Movement – Erkekleri Koruma Hareketi). Duygu, Çelik'in hemcinslerine katılmasını engelleyemedi. Kadın hareketine erkeklerin "kazanılmasında" hep itidali savunan Duygu, zamanında bu konuda kararlılığını İstanbul'daki "Mor İğneli Kadınlar Derneği"nin Şehir Hatları vapurlarında kadınlara "sözle ya da gözle" sarkıntılık yapan erkeklere saplamak üzere sattıkları iğne kampanyasına karşı yazdığı yazıyla göstermişti. Aynı tutumunu, İsveç'te Noel Babaların yüzde 50'sinin kadın olması gerektiği kampanyasına karşı gelerek de sürdürdü. Ne var ki Çelik elden gitmiş, hattâ Duygu'ya göre tutarsızlıklar içinde bocalayan "manyağın teki" olmuştu. Örneğin MPM'nin antropolojiye düşkün başkanı Hammer, eski Maya krallarının küçük bir iğneyle pipilerinin ucunu hafifçe deldikten sonra akıttıkları birkaç damla kanı Tanrılara adak olarak sunmasını hareketin töreni olarak benimsemiş, ancak eylemi demokratikleştirerek sadece başkan değil, her yeni üyenin giriş töreninde pipilerini delmelerini sağlamıştı. Çelik'in, bir yandan bu vahşi törenlere katılıp bir yandan da Duygu'nun sünnetsiz pipilerin kadınlarda rahim kanserine neden olma ihtimalini düşünerek yeni doğmuş oğullarını sünnet ettirmesi arzusuna "Kestirmem, kestirmem," diye karşı çıkması başka nasıl açıklanabilirdi?

Egemen düzenin Duygu ve Çelik'in şiddetli geçimsizliğine el koyması uzun sürmedi. Eğer çocuklarını kaybetmek istemiyorlarsa ikisinin de sağlık bakanlığı tarafından sağlanan ücretsiz psikoterapiye devam etmeleri şart koşuldu.

Psikoterapist, her ne kadar ilerici de olsalar ikisi de geri kalmış Müslüman bir ülkeden geldikleri için, çağdaş anne-baba vasıfları açısından bizim çiftle kılı kırk yardı. İlişkilerinde yeniden bütünlük sağlamak için önce özgür cinsel kişiliklerini bulmalıydılar. Terapiste göre Duygu ve Çelik'in cinsel politikleşmeleri huzursuzluğa neden olmuş ve evvelce güçlü olduğu anlaşılan akıcı bir ilişkiyi yok etmişti. Tedaviye, iyileşmelerine engel olan cinsel kimliklerini silerek, yok ederek başlayacaklardı. "Bakın," dedi psikolog, "Çocukluğunuzdan bu yana benimsediğiniz ya da size benimsettirilen cinsel kimliklerinize, hepsi birbirinden önyargılı erkek ve kadın modellerine bakın... Üstelik hepsi de her on kişiden birimizin doğal olarak eşcinsel olduğunu es geçer. Bu üniforma gibi giydiğimiz kimlikler hem kendimize özgü cinselliğimize yabancılaşmamıza hem de cinsiyetlerin birbirlerine düşman olmasına neden oluyor. Tek çözüm doğadan öğrenmek. Gözümüz türümüzden başkasını görmez olmuş. Yüce Tanrı'nın diğer yaratıklarının seks hayatının farkında mısınız? Dikiz deliklerinden birbirimizi düzmemizi gizlice gözetliyor, bir tek insanların katıldığı porno sanayiine her yıl milyarlarca para harcıyoruz. Ama balıkların, sincapların, solucanların nasıl sevişiğini biliyor muyuz, görüyor muyuz?"

Duygu ve Çelik kütüphanelere, kitaplara daldılar, Konrad Lorenz'in etolojinin baş yapıtı sayılan *Kral Solomon'un Yüzüğü*'nden başlayıp her zamanki titizlikleriyle neredeyse bu konudaki tüm bilimsel literatürü elden geçirdiler. Bununla da yetinmediler. Bir yandan aralarındaki şiddetli geçimsizliği ortadan kaldırırken, bir yandan da hayvanlar âlemine iliş-

kin Attar'ın *Mantık Al-Tayr* gibi kitaplarıyla ahlâkî ve felsefî yeni âlemlere daldılar.

Çelik'in ilgisini en çok kurbağa ve denizatları çekti. Örneğin dişi kurbağa döllenen yumurtalarını erkeğinin ağzına veriyor, erkeğin yutkunmasıyla yumurtalar erkeğin çenesinin altında özel bir torbaya yerleşiyor ve tekrar erkeğin ağzından yavru olarak doğuyorlardı. Dişi ve erkek denizatı ise karşı karşıya gelip şahlanan gövdelerinin alt kısımlarını suyun içinde birleştiriyor, dişinin fışkırttığı yumurtalar erkeğin deliğine yerleşiyor ve zaman içinde deliğinin kabarmasıyla erkek, bebek denizatları doğuruyordu. Ya androjen balıklar? Beş altı dişiden oluşan haremiyle beraber yüzen erkek öldüğünde, bir numaralı dişisi cinsiyet değiştirip eski hemcinsi iki numaralı dişiyi baş gözdesi yapınca, eski valide sultan bir de sultanlığı yaşıyordu. Dört yüz küsur yıllık yaşamı boyunca İngiliz lordları ya da Bursa Çingenelerıyle beraber olan Virginia Woolf'un cinsiyet değiştiren olağanüstü *Orlando*'suna ya da aynı işlemi ameliyatla devlete rağmen gerçekleştiren, yaşamı çile ve ıstırap dolu Bülent Ersoy'a göre, doğuran erkek kurbağalar, denizatları ve cinsiyet değiştirip erkek olan dişi balıklar ne kadar kendiliğinden ve olağan.

Çelik tüm bunların, gen mühendisliğiyle insanda da gerçekleşebileceğini düşündü. Sırf pipileri var diye ne saçma sapan empati doğum yeleklerine gerek kalacaktı, ne de erkeklerin dünyevi iktidarına. Diğer türlerdeki pipi iktidarı da belki gen mühendisliğiyle giderilebilirdi. Yoksa dişi neler çekiyordu erkeğinden. Tanık olmadınız mı hiç erkek kedinin dişisini zaptetmek için zorla ensesine dişlerini geçirdiğine ve de pipisinin keskin tırtılları ters yöne açıldığından her gidiş gelişte rahme acı vererek onu bağırta çağırta nasıl sokup çıkardığına? Ya da yusufçuk gibi böceklerin cinsel ilişkiden sonra başkalarıyla çiftleşmesin diye dişilerinin delik-

lerini sıvamalarına ne demeli? Ve kendileri sıvayacak başka böcekler peşinde uçarken, dişilerinin üstlerine salgıladıkları bu biyolojik bekâret kemeri yetmiyormuş gibi işi garantiye alıp, rakip pipileri etkisiz kılmak için türdeş erkeklere de aynı salgıyı salmalarına.

Ne var ki kimi dişi yusufçukların kanmadığını, erkeklerin arkasını çevirir çevirmez sıvıyı çiğneyip gene bildiklerini yapmaya devam ettiklerini görünce Çelik'in içi rahatladı ve bir kez daha erkeğin sırf kendine hayranlığından çocuk yapmak istediğini, sırf kendini tatmin için bir sürü kadınla beraber olduğunu anladı. Erkeğin sorunu kendisiydi, oysa kadın erkeğe rağmen tüm çilelere katlanıp türün sağlıklı bir şekilde sürmesine çabalıyordu. Bunun en iyi örneğini sincaplarda gördü Çelik. Dişi sincabın birden çok erkekle çiftleşmesi, beraber olduğu ilk erkeğin kısır olma ihtimaline karşı türün sürebilmesi için bir garantiydi. Erkek kendisiyle sevişip deliğine başka erkeklerle çiftleşmesini engelleyecek sıvımsı tıpayı tıkadıktan hemen sonra (genellikle 30 saniye kadar) dişi sincap erkeğin salgıladığı tıpayı çıkarıp atıyor veya yalayıp yiyor ve türün mükemmeliyeti için yeni erkeklere hazır ve açık tutuyordu kendisini. Üstelik dişinin çeşitli erkeklerden döllenip yeni kuşakları doğurması, Darwin'in de belirttiği gibi türün, çevrenin değişken koşullarına uyum sağlayabilmesinde şart olan çeşitliliği sağlıyordu.

Oysa sadece kendisini düşünen erkek, evrim kurallarına karşı davranıp doğal olanın tersini yapıyor; kendisi mümkün olduğu kadar çok dişiyle çiftleşmek isterken, diğer erkeklerin aynı şekilde çiftleşmesine karşı çıkıyor, engelliyor, kıskanıyor, hattâ iş bizim türümüze gelince öldürmekten çekinmiyor bile. Böylece toplumun çifte standartlı ahlâk kurallarının kendi dar, bencil erkekçi çıkarları doğrultusunda gelişmesine neden oluyor. "Şu Yüce Tanrı'nın hikmetine bak," diye şaşarcasına düşünmekten kendini alıkoyama-

dı Çelik. Duygu'ya dönüp, "İşte," dedi neredeyse bir ermiş sükûnetiyle "İyi kötünün üstesinden geliyor, dünyada cezasız kalmıyor hiçbir şey. Peygamberimizin en kutsal hayvanı da böyle değil mi? Zaten aradığımız asıl ilahî adalette mevcut." Çelik'in Duygu'ya bunları söylemesine neden olan Hazreti Muhammed'e vahiy inen mağaranın ebedi bekçisi, Müslümanların nezdinde insandan sonra en kutsal yaratık olan örümceğin dişisinin, çiftleşmeden sonra erkeğini yemesi, hattâ döllenme mevsiminde olmamalarına rağmen dişilerin erkekleri zaman zaman ağlarına cezbedip hiç çiftleşmeden onları yutup cezalandırmaları idi.

Çelik şöyle düşündü kendi kendine: "Erkek, kendi keyfî ihtiraslarının tatmini için benden sonra tufan dercesine tohumunu gelişigüzel saçmasının esiri oldu. Ana Tanrıçaları yıkıp Tanrı'yı tek ve erkek yaptığımızdan bu yana, tam iki bin yıldır, bir yandan günah çıkarıp bir yandan da namus kılığında dolaştırdığımız şehvetimiz adına, tarih öncesi taptığımız Tanrıçaları ayaklarımızın altına alıyoruz. Tanrıçalarımıza yaptığımız her kötülük şeytanın zaferi. Klitorisi kökünden sünnet edilen, vajinasının iç ve dış dudakları kesilip dikilen seksen milyon kadın var dünyamızda, seksen milyon! Zifaf gecesinde karısının dikilmiş vajinasını bıçakla kesen Gambiyalı şeytan kocayı, Hindistan'ın bir tek Salem eyaletinde son üç yılda sırf kız doğdular diye çocuklarını öldüren yedi bin şeytan babayı kim cezalandıracak? Erkek Tanrımız mı? Duygu'ya, çocuğun erkek olacaksa mutlaka aldırtmalısın diyen devrimci lezbiyenler haklı mıydı? Asırlar boyu işlediğimiz günahı erkek genlerinde taşıyan ben, nasıl iyi bir erkek çocuk babası olabilirim ki? Cinsiyetimin maskesine bürünen şeytanı mı model alsın erkek oğlum baba diye beni benimserken?"

Duygu, psikoloğun aracılığıyla Çelik'le yan yana geldiklerinde, şiddetli geçimsizlik yaşadığı kocasına bu denli yaklaşabileceğini, onun bu denli değişebileceğini ummamıştı. Hem kocasının yeni düşüncelerinden çok etkilenmiş, hem de onunla yeni kurdukları bir düşünce dünyasını paylaşmaktan memnun kalmıştı. Başlangıçta psikolog da karı-koca arasındaki ilişkinin olumlu gelişmesini müthiş bir memnuniyetle izlemiş ve terapinin bitmesine ramak kaldığına karar vermişti. Ne var ki psikolog Çelik'e erkek şovenizminden vazgeçmesini, hayvanların cinsel rollerini incelemesini önerirken Çelik'in, garip düşüncelerin pençesine düşebileceğini aklından geçirmemişti. Çelik'in yaratıklara yaklaşımında dinî bir boyutun uyandığının farkındaydı; ama bunun D. H. Lawrance'ın, dünyayı balıkların, yılanların, aslanların gözünden gören mistik şiirlerindeki basit tutkudan öteye gitmeyeceği düşüncesindeydi. İlk seanslarından bu yana Çelik tam zıt bir noktaya gelmişti. Bir yandan Taocu düşünceyle pipisini denetlemesi, bir yandan köklerinin Uygur Türklerine uzandığını iddia edip iyi-kötü mücadelesini esas alan Uygurların ilk resmî dini Manilik ile yakınlığı ve erkeklerin kötülüğüne ilişkin düşünceleri psikoloğu ters etkilemişti. Olumsuz bir rapor yazdı. Başlangıçta Çelik ve Duygu'nun şiddetli geçimsizliğinden çocuklarına el koymayı düşünen devlet, bu kez anne-babanın pagan dinleri çağrıştıran garip bir cinsellik anlayışındaki birlikteliklerinin çocuğa zararlı olabileceğini düşünerek, oğullarını himayesi altına aldı ve kısa bir süre sonra çocuğu psikologların evlat edinme kriterlerine uyan ve kimlikleri Çelik ve Duygu'dan gizli tutulan bir çiftin yanına yerleştirdi.

Bir anlamda rahatladı Çelik; çünkü hem psikoloğun özgürlüğünü taciz eden terapi kisvesindeki müdahalelerin-

den kurtulmuş oldu, hem de Duygu kendisini tekrar bağrına basmıştı. Hatta çocuklarına el konması hayatlarına radikal bir biçim vermesine yol açtı.

Duygu'nun çocuğundan kopması çok güç oldu, hattâ kopamadı. İlerici dostları sayesinde bir basın toplantısı düzenledi. Hukukçulara uzun uzadıya danışıp televizyona çıktı. Bu konuda arka planda kalmayı tercih eden Çelik'in adına İsveç'in ileri gelen günlük gazetesi *Dages Nyeter*'e bir makale yazdı ve *Babalık Hakkı* adlı bir broşür yazarak kocasının parlamento ve kraliyet sarayının önünde dağıtmasını sağladı. Çelik'in broşürü bizzat parlamento temsilcisinin eline verirken çekilen fotoğrafı günlük gazetelerde çıktı. Nihayet kamuoyunu yeterince oluşturduğuna kanaat getirince bir avukat tutup devletin kararına itiraz etti Duygu.

Çelik'in o günlerde aldığı ebediyen cinsel ilişkiden vazgeçme kararı da sperm soykırımına bir tepki, devrimci feminist mücadeleye bir katkı ya da çocuklarını ellerinden alan mahkeme kararına bir başkaldırı değildi. Şüphesiz Çelik de 20. yüzyılın son çeyreğindeki insanların köşe kapmaca oynarcasına gidip geldiği inanç dönüşümlerinden etkilenmişti. Türümüzün nereden gelip nereye gittiğine yönelik, hepimizin kafasında zaman zaman beliren temel sorular, her konuda kılı kırk yaran Çelik'i de bir hayli meşgul etmiş, din ve metafizik okumalarını giderek ruhunu saran bir ilgiyle sürdürerek, kendisini cinsel tutku ve hazlardan soyutlayan bir kimlikte bulmuştu. Lenin'in çok iyi bir oyuncu olduğu halde beyin enerjisini tüketiyor diye satrançtan vazgeçmesi, devrimci kişiliğini duygusallaştırıp yumuşatıyor diye çok sevdiği Beethooven'in *A Passionata*'sını dinlememe kararı, Çelik'e de ulvi hedeflere ancak özveriyle erişilebileceğini gösteren çok somut bir örnekti. Sonuçta inançları onun en eski medeniyetin en yüce varlığına, Mısır'ın ana Tanrıçası İsis'in huzuruna getir-

diğinde, tüm ruhban sınıfı gibi Çelik de benimsedi erkekliğinden özveriyi.

Belki cinsel ilişkiden vazgeçmeye özveri denmesi bile yeni yüzyılların ucuzlatılmış, saptırılmış değer yargılarından kaynaklanıyor diye düşünüyordu Çelik. Büyük bir haddini bilmemezlikle ilanihaye yeni bilgiler, icatlar, yaratıcılık peşinde koşan, doğayı kendi doyumsuzluğumuzda yağmalayan, sevgi, inanç gibi değerleri içeriklerinden boşaltarak bozuk para gibi harcayıp kâh oraya kâh buraya dağıtan bizler, bencil ve hedonist yaşantımızda maymun iştahlılığımızdan hızımızı kesen her şeye özveri demiyor muyduk? Çelik cinsel ilişki reddini, kendi köklerindeki Orta Asya Şamanlarında, 2000 küsur yıllık Taoizm, Manihaizm gibi öğretilerde görüyor, yakın tarihimizde sufi dervişlerinde bile bunun bireyin normal ve özgür bir seçimi olarak algılandığını biliyordu.

V. Şarl'ın papazı Jean Corbechon'un taa 1372'de yazdığı *Şeylerin Özellikleri* adlı kitabından da etkilendi Çelik. İlle de çok uzun yaşama iddiası yoktu; ama papazın sık cinsel ilişkide bulunan hayvanların ömürlerinin nispeten kısa olduğuna dair tespiti ve hattâ hadım edilmiş hayvanların çok yaşaması, Çelik'te misyonunu daha uzun yıllar sürdürebileceği inancını yerleştirdi.

TEK CİNSİYETLİ EBEVEYNLER

Tabiri caizse, bu pipisiz uyanış ve dirilişinin Çelik'e kattığı güç ve huzur, çocuklarını geri alma eylemleri boşa çıkan Duygu'ya destek oldu. Neyse ki hükümetin oğullarını kimlere verdiği sırrı, cinsel devrim koalisyonu üyeleriyle dostlukları sayesinde çözülüverdi. Çelik ve Duygu'nun cinsel ve siyasi düşüncelerinin farkında olan İsveçli psikologlar, uzun süre oğlanın yeni yuvasında yabancılık çekmeyeceği, kolayca uyum sağlayabileceği bir kültür ortamı aramış-

lar; kendilerine evlat edinmek için başvuran ve gerekli nitelikleri haiz olduğu saptanan çiftleri bir dizi mülakat ve psikolojik testlerden de geçirdikten sonra müstakbel delikanlıyı eşcinsel erkek bir çiftin yanına yerleştirmişlerdi. Haberi alan Duygu ve Çelik hem çocuklarının izini buldukları hem de küçük burjuvanın sağlıksız cinsel tutum ve ilişkilerine uzak cinsel devrimci bir çiftin yanına verildiği için ayrıca sevindiler. Ne var ki evlatlık edinmedeki tüm yasal işlemler tamamlandığında, İsveç'in sığ, önyargılı, bürokratik yaşantısından nefret eden ilerici eşcinsel çift oğlanı alır almaz kendilerine yeni bir hayat kurmak için soluğu Yunanistan'da almışlardı.

Duygu biricik oğlundan uzak duracak gibi değildi. Tüm özlemi onun yakınında olmak, onu öpüp koklayabilmek, küçük adım atışlarını, çığlıklarını doyasıya yaşayabilmekti. Başkaları kendisine anlatsa inanamayacağı, yerçekimi kadar kuvvetli bu analık içgüdüsü, hayatlarına yeni bir yön vermeleri için zorluyordu onu. Duygu'nun arkadaşları, erkek çiftin bir evlat edinebilmiş olmasının eşcinsel mücadelede büyük bir kazanım olduğunu, her sağlıklı, uyumlu çift gibi gelecek nesilleri yetiştirmenin onların da hakkı olduğunu, üstelik toplumdaki homofobinin yenilmesinin ancak doğru bir çocuk eğitimiyle sağlanabileceğini söylüyorlardı. Ve her ne kadar başlangıçta Duygu ve Çelik'in çocuklarını geri alma çabalarını ilke olarak desteklemişlerse de şimdi bu eşcinsel çift söz konusu olunca, böyle bir davranışın karşı-devrimci bir hareket sayılması gerektiğini, bunu destekleyemeyeceklerini, hattâ karşı geleceklerini belirttiler. Kararlıydılar. Duygu da hak vermiyor değildi denilenlere. Aynı şeyleri kendisi de Stockholm'ün işçi mahallelerinde Türkiyeli Müslüman emekçilere yaptığı konuşmalarda, feodal alışkanlıklarından vazgeçip çocuklarını çağdaş Batı anlayışıyla yetiştirmezlerse onlara el konulabileceğini kaç kez anlatmış, hattâ bu yüzden

adı "Kızıl Zürafa"ya çıkmıştı. Hak vermiyor değildi; ama içi de kan ağlıyordu.

İsveç bitmişti. Üstüne çökercesine etrafını saran binalar, ağaçlar, otomobiller düşman düşman duruyordu. Fakat asıl sokakta karşılaştığı çocuklardı Duygu'yu bu ülkede her şeye tahammülsüz kılan. Gidebilecek, bu kâbustan kurtulabilecek bir yerler lazımdı.

Türkiye'deki askerî diktatörlüğün yerini güler yüzlü faşizme bırakmasıyla kendileri gibi yıllardır yurt dışında yaşayan siyasi göçmenlerden mürekkep yalamış olanları tek tük de olsa tutuklanmaksızın ülkelerine geri dönmeye başlamışlardı. Gerçi tüm militan faaliyetlerine ve kendisinin kaçmadan önce harekete kattığı birçok kişinin hapse girmesine rağmen Duygu hakkında verilmiş bir tutuklama ya da mahkeme kararı yoktu; ama vatandaşlıktan atılan Çelik'in dönmesi mümkün değildi. Türk polisi aynı durumda dönen iki kişiyi hemen bir sonraki uçağa bindirip sınırdışı etmişti. Duygu bir anlamda birbirlerinden ayrılmaları anlamına gelen yurda dönme kararıyla içinin daraldığını hissettiyse de Çelik karısının dönüşünü sonuna kadar destekledi. İsveç kâbusundan kaçma dürtüsüyle tam yola çıkmaya hazırlanan Duygu'nun seyahatinden bir hafta önce aldıkları bir telefon ise, seyahatin niteliğine yepyeni bir boyut kattı.

Stockholm'deki grup çalışmalarında Duygu'nun yardım ettiği genç bir kadın vardı. Geceleri orada burada kafayı çeker, sabahleyin yatağında çırılçıplak yatan adamın kim olduğunu, evine nasıl geldiğini bilmeyecek kadar kendinden geçerdi. Sarhoş olmadığı zamanlar Latinceden Ovid ve Catallus'tan aşk ve erotik şiir çevirileri yapar, geçimini böyle sağlardı. Sağdan soldan toplama bu erkeklerle ilişkileri yüzünden yirmi dört yaşına rağmen 6 kez kürtaj yaptırmaya mecbur kalmıştı. Duygu ve arkadaşlarının tüm telkinlerini ve hiç olmazsa hapla korunma önerilerini, "Ben sizin gibi oros-

pu muyum ki hep sikişecekmişim gibi hazırlıklı olayım," diye reddeder, sonra da bir güzel sarhoş olup koyuverirdi kendini. Ne var ki doktorlara gide gele bir gün kürtaj kliniğinin bahçıvanına amansız bir aşka tutulmuş, âşığının da devam ettiği Adsız Alkolikler grubuna katılarak farklı bir hayatın içine girmişti.

İşte şimdi Duygu'yu telefonla arayan Virginia, ona çocuğunun bulunduğunu söylüyordu. Yunanistan'a giden İsveçli eşcinsel çift Duygu ve Çelik'in davasını, evlat edindikleri çocuğun onların oğlu olduğunu bilmeden uzaktan izlemişler. "Yeni ebeveyn olan bizler, onların yerinde olsak ne yapardık," diye vicdan muhakemesi yaparak Kafkas Tebeşir Dairesi'ndeki öz anne ve evlat edinen annenin çocuğu paylaşamama sendromunu yaşamışlar. Sonuçta, sperm bankasında döl sahiplerinin anonim olduğu, gebeliklerini dokuz aylığına gebe kalamayanlara kiralayan anonim kadınların rahimlerindeki anonim spermden her yıl sayısız çocuğun doğduğu günümüzde, Brecht'in bu sorunsalının çağdışı, ilkel bir ikilem olduğuna karar vermişlerdi. Erkeklerden biri Virginia'nın ağabeyiydi.

Bunları Duygu'ya aktaran Virginia, ağabeyinin erkek sevgilisiyle evlatlık edinme girişimine baştan beri karşı çıkmış, çocuğun anne-baba yerine eşcinsel bir çiftle yetişmesini doğru bulmamıştı. Hâlâ da doğru bulmuyordu. Çocuğa, "Eşcinsel bir çiftin değer yargılarını benimsettirmeye ne hakkımız var?" diyenlere de karşı çıkıyordu ama. Sırf azınlıktalar diye sağlıksız denebilir miydi herhangi bir kimsenin yaşam biçimine, cinsel tercihine? Çoğunlukta oldukları için eşcinselleri ezen, Hitler, Mussolini, Stalin'in totaliter rejimlerinde onları temerküz kamplarına, gulaglara, hapishanelere yollayan, intiharlara sürükleyen, işsiz bırakanlar mı haklıydı, sağlıklıydı? Virginia ahlâkçı açıdan değil, çocuğun yaşam zenginliğinin kısıtlanacağı kuşkusuy-

la tutucu ve monoton eşcinsel aile biçimine karşıydı. Ona göre öyle bir aile biçimi olmalıydı ki, cinsiyetler ve cinsel roller çoğalmalıydı; böylece çocuğun hayatını çeşitlendiren, zenginleştiren çeşniler de artacaktı. Eşcinsel aile, toplumda kendilerinin de yeri olduğunu ispat etme çabalarında, "normal" bir aile gibi olmaya çalışırken kraldan daha fazla kralcı oluyor, başkaları ne der korkusuyla kendiliğindenlikten, fanteziden, uçukluktan uzak, tutucu bir aile biçimine dönüşüyordu. Her cinsiyetin ayrı tadı, kokusu, dokusu, düşüncesi olduğunu söyleyen Virginia, bunun en iyi dişi bir anayla erkek babadan öğrenebileceğini savunuyor, örneğin kendisinin karşı cinsin sonsuz zenginliğini bir türlü tanıyamadığından onlarla sevişmeye doyamadığını söylüyordu.

Ancak tüm itirazlarına rağmen ağabeyi Mark ve sevgilisi Matthew çocuğu evlat edinmişlerdi. Onun Çelik ve Duygu'dan olduğunu, çocukla birlikte teslim edilen eşyaları yıkarken, annesinin kreşte karışmasın diye küçük çoraplarının iç kısmına yazdığı adını görünce anlamışlardı.

Mark ve Matthew'nun başka arkadaşlarıyla birlikte taşınıp yarattıkları sevgi dolu cemaatlerinde, üstelik bir yeryüzü cenneti olan Akdeniz'deki bu küçük Yunan adasında, yetiştirdikleri çocuklarından ayrılmaya kesinlikle niyetleri yoktu. Ama Duygu ve Çelik'in sanki bir eşya parçasıymış gibi çocuğu geri almak niyetlerinden vazgeçtikleri takdirde onu ziyaret etmelerine hiçbir itirazları olmadığı gibi, psikologların öz anne ve baba kimliklerinin gizli tutulması gerektiği uygulamasına da karşıydılar. Ağabeyinin yanında yaptığı tatilden Stockholm'a yeni dönen Virginia, İstanbul'a gitmek üzere olan Duygu'ya telefonda bu haberi vermişti.

Az zamanda çok şey oldu. İki hafta sonra her şeyi hallettiğini söylüyordu Duygu, Atina Havaalanı'nda Çelik'i karşıladığında. Sadece Duygu muydu karşılayan? Elinde iki bavul, yolcuların karşılandığı alana giren Çelik, Duygu'nun eylem birliği yaptığı eski yoldaşlarını; Yunan, Bulgar ve Türkiye barış hareketinin kimi yöneticilerini de buldu karşısında. Az mı uğraşmışlardı Amerikan Dışişleri Bakanı'nın "bizim oğlanlar" dediği Evren cuntasının, Moskova'dan yönetildiği zanniyla yöneticilerini hapishaneye attığı Türkiye Barış Derneği'nin Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmesi için. Aralarında gelişen sıkı kardeşlik bağları bugün onları başka bir nedenle birleştirmişti. Sovyetler Birliği'yle birlikte barış hareketi de dağıldıktan sonra Balkanlar'dan Batı Avrupa'ya ihracat yapmak üzere kurdukları kaşkaval peyniri ticaretine, ikna gücüne son derece güvendikleri Duygu'nun pazarlamacı olarak katılmasıyla güçlü bir eleman kazanmışlardı. İsveç'in sosyal demokrat vicdanlarını temiz tutmak için tenezzülen verdiği politik göçmenlere mahsus maaşı bırakıp, kendi emeklerinin gücüyle yaşayabilirlerdi artık. Göçmen dairesine İsveç'ten ayrıldıklarını belirten sert bir mektup yazdı Duygu. Bunlar arkada kalmıştı artık. Asıl önemli olan iki haftalık yolculuğunda Duygu'nun çocuğunun yaşadığı Kea Adası'na da gidip Mark ve Matthew'nun arkadaşlarıyla birlikte yerleştiği köyü bulması, onların yanında birkaç gece kalıp da birçok konuda anlaştıklarını görünce oraya yerleşmelerine karar vermesiydi.

Kea'ya varmak için Atina'dan otobüsle antikçağda Akdeniz'in bakır havzası olan Lavrion'a gitmek, oradan da bir buçuk saat kadar süren bir vapur yolculuğu yapmak gerekiyordu.

Otobüste bol köylü var. Atina'nın büyük mağazalarındaki

alışverişten dönüyorlar. Koltuklarının altına, dizlerinin arasına sıkıştırılmış naylon poşetler; birbirlerine aldıkları ütüleri, teypleri, mutfak robotlarını gösteriyor, bağıra çağıra konuşuyorlar. Arada Türkçe bir konuşma işitir gibi oldu Çelik; ama köylülerin yaygarası kulakları tırmalıyor, otobüs sıcak, pencereler kapalı, etrafı ter ve sigara dumanının yaydığı tütün kokusu sarmış. "Turist broşürlerinden tanıdığım Yunan adalarına yolculuğun böyle başlayacağını hiç ummazdım," diye düşünüyor Çelik. Yolculuk bir türlü bitmiyor. Nihayet pencerenin köşesinden Lavrion'a vardıklarını belirten yol levhasını görüyor Çelik; üstünde kırmızı boyayla yazılmış "Dev-Yol" ibaresini tam Duygu'ya gösterecekken, otobüs köşeyi dönüyor ve karşıdaki bahçe duvarında "Mahir, Hüseyin, Ulaş, kurtuluşa kadar savaş" sloganı, başka duvarlarda gene Türkçe yazılmış "1 Mayıs'a katıl" ve "Kurdarê azadi" afişleri. Şaşkınlıktan mıhlanıyorlar oturdukları yerde. Son durak, kahvenin yanı. İniyorlar otobüsten. Tespih çeken bıyıklı gençler Türkçe gazete okuyor, sokakta 3-4 yaşlarındaki çocuklarıyla gene Türkçe ve Kürtçe konuşan 20-25 yaşlarında anneler! Hiç konuşmayan Çelik ve Duygu sessizce kahvenin önünden sıyrılıp yolun sonunda gördükleri bir lokantaya yaklaştıktan sonra konuşuyorlar. Duygu'dan çıkan tek kelime ancak: "Goşistler".

Turistlerin her türlü sorusuna alışık garsondan öğreniyorlar, Türkiye'den kelle koltukta, yüzme bilmedikleri halde can simidiyle bile kaçanlar için Yunanlıların Lavrion'da siyasi mülteci kampı kurduğunu. "Faşist Türklerden kaçanlara kucak açtı hükümetimiz," diyor garson, "hem onlara kalacak yer ve yiyecek parası veriyoruz, hem de isteyen erkekler ev temizliğine filan gidiyor. Ama gene de hırsızlık, cürüm arttı onlar geldiğinden beri. Kendi aralarında evlenip bir yığın da çocuk yaptılar. Memleketlerine, işkencehaneye dönmek isteyen de yok. Onlar böyle sürünmeye mahkûm-

lar." Duygu ve Çelik'in Kea'ya kalkacak vapuru beklediklerini öğrenince de ilave ediyor: "Albaylar cuntası devrildikten sonra, Papadopoulos'un ilk sürgün yeri Kea. Yirmi yıldır da kodeste. Siz Türkler gibi hem lanetleyip, küfredip hem de baştacı etmiyoruz biz faşistleri. İşkencecileri, asker artıklarını, hepsini attık içeri. Yoksa sizin bu garibanlar dönerdi ülkelerine. Hâlâ kaçıyorlar."

Kea vapuru bir âlem. Geçmişin Beatleslı Liverpoolunda eni altmış metrelik Mersey Nehri'ni bir bu yana bir o yana yalpalaya yalpalaya geçmekten emekli olan vapur isim değiştirdikten sonra, şimdi Akdeniz sularında yeni bir yaşam başlangıcında olan Çelik ve Duygu'ya eşlik ediyor. Fırtına çıktığında çalışamıyor nehir gemisi. Adalılar mahsur kalıyor haftalarca. Dişi bir ada Kea. Antikçağdan kalma İsis tapınakları var. Güvertede diğer yolcularla güneşlenen Çelik, İsveç'te keşfettiği cinsel ilişkisiz geçmişine, özüne doğru gidiyor. Kea'da 3-5 ineğin sütünün gelirinden edindiğini tayfalık maaşıyla birleştiren köylü, yolculara piyango bileti satıyor güvertede. Kazanan, adamın bir tabak içinde dolaştırıp gösterdiği, önceden tuttuğu balıkları alacak. Çelik'in yanında oturan orta yaşlı Oxford mezunu İngiliz elindeki sarkaçla, motosikletle dünya turuna çıkmış iki Alman gencinin falına bakıyor, onları Patmos Adası'nda kurduğu yüksek ilim merkezindeki müritleriyle tanışmaya davet ediyor. İki piyango bileti alan Kealı karı-koca, ballarını Lavrion pazarında satmaktan dönüyor. Atinalı bir mimar, eşcinsel Amerikalı ressamla adada yaptıracağı tatil evinin planlarının üstünden geçiyor. Aynı gemide bir Amerikalıya adadaki topraklarının bir kısmını satan Kea'nın bilmem kaç kuşaktır yerlileri Atina'nın merkezine yakın bir kat almış olmanın keyfini, köyden kurtulmanın gururlu huzurunu yaşarken, kendi bayramlık şehir kıyafetlerinin tersine, karşılarında mayolu oturan Danimarkalı kızların, birbirlerine dokunmalarını,

okşamalarını görmezlikten gelmeye çalışıyor. Duygu, iki yakışıklı delikanlıyla konuşmaya koyulmuş, ada hakkında bilgi topluyor. Biri Adonis. Kea'nın yeni yerlisi, 2000 nüfuslu adanın tek lisesinde İngilizce öğretmeni.

Akşam yemeğindeler. Duygu, Avrupa'ya iş seyahatinden yeni dönmüş. Dağın yamacına yerleşmiş yirmi iki haneli köydeki evlerinin terasından arada sırada gözlerini denize daldırıp yıldızlarda gezdirerek sohbet ediyorlar. "Pipi" adlı kapsamlı antoloji kitabı için malzeme toplayan Çelik, o günlerde okuduğu bir fıkrayı anlatıyor:

> "Savaş kahramanı bir Fransız, devletten faşizme karşı mücadelesi için Legion d'Honnoeur madalyasını almış. Canı kadın istiyor, Paris'in tanınmış randevuevlerinden birine telefon edip madama kendisini tanıttıktan sonra, savaş malulü olduğunu, bacaklarını kaybettiğini, matmazelin evine gelip gelemeyeceğini soruyor:
>
> – Tabiî generalim, nasıl arzu ederseniz. Bu vatanın size ödenmemiş borcu var. Yalnız, nasıl birini istersiniz, sarışın mı, esmer mi mesela?
>
> – Çok naziksiniz madam. Ama benim için pek fark etmez aslında. Maalesef savaşta gözlerimi de kaybettim.
>
> – Aman generalim ne diyorsunuz? Neler çekmişsiniz? Size en iyi kızlarımdan birini yollayacağım. Yalnız sormama müsaade edin, nasıl söyleyeyim, balık eti mi yoksa...
>
> – O da fark etmez madam, kollarımı da yitirdim savaşta.
>
> – Generalim ne diyeceğimi bilemiyorum. Size evimizin armağanı olarak en iyi kızımı yollayacağım; ama bacak yok, kol yok, göz yok; alınmayın lütfen sormama...

– Madam! Madam! Yeter bu sorular. Derhal yollayın kızı. Yoksa telefonu neyle çevirdiğimi sanıyorsunuz?"

Sakince sürdürüyor Çelik konuşmasını...

"Adamın her şeyi gitmiş hâlâ pipisiyle iktidar peşinde. Hep erkek zırtapozluğu bu fıkralar. Üstelik tarihçesini karıştırırsanız ataerkil aileyle başladığını göreceksiniz bu tür mizahın. Hepsi erkeklerin ürettiği erkek mizahı. Çekilmez sik mizahı tabiri caizse. Yoksa kadınlarda da var mı böyle bir saplantı?" "Onu bilemiyorum," diyor Adonis, "ama en az Zeus'un kızlara kur yapıp ürkütmeden sevişebilmesi için kuştan boğaya kadar binbir şekil değiştirdiğinden beri, biz Yunanlılar hoşlanıyoruz hepimizi mıknatıs gibi çeken kadınlarımızdan. Tanrılarımız ve edebiyatımız aşk ve kıskançlık üzerine kurulu. Erkeklerin en büyük korkusu Lysistrata'nın cezasına çarptırılmak." Duygu'nun Lysistrata'nın öyküsünü bilmediğini bakışlarından anlayınca konuşmasını sürdürdü Adonis, Duygu'ya bakarak, "Seninle ortak bir yanı, onun da Yunanistan'da barış hareketinin kurucusu olması. Aranızda iki bin küsur yıllık bir fark var; ama hâlâ popüler. Geçenlerde New York'ta yaşayan bir arkadaşım balesinin koreografisini yaptı. Lysistrata bakıyor ki Isparta ve Atina askerleri gene kapışmış. Erkeklerini yitirecekler. Başkomutan olan kocasıyla cilveleşip heyecandan dilini bir karış dışarı sarkıttıktan sonra, onu savaşı durdurtmazsa bir daha asla sevişmemekle tehdit ediyor. İşi kocasıyla da bırakmıyor Lysistrata. Isparta ve Atina'nın bütün dilberlerini pipi boykotuna katıyor. Erkekler perişan, kadınlar barış kahramanı. Lakin aralarında boykot kırıcılar da var erkeklerin imdadına yetişen ve kadınlar erkeği, barışa tercih ettiğinden savaşlar sürüyor hâlâ."

Toy bulduğu bu genç ve güzel delikanlının kadınlara yö-

nelttiği şakacı provokasyona aldırmayan Duygu gene de kendini tutamadı: "Erkekler kadına tapmasa, adımıza bu kadar güzel şiir yazılır, bu kadar resim yapılır mıydı? Güzel deyince akla önce kadın gelmiyor mu? Yoksa kadının mükemmelliğine karşı sende bir eziklik mi var Adonis?"

Delikanlı yutkundu. Şeytani bir gülücük belirdi yüzünde. Duygu'ya doğru bir adım atacak gibi oldu. Sonra durdu ve sordu, "Kadın niçin bekâretini teslim ettiği erkeği hiç unutmaz ve onu hayatı boyunca hayal eder, sever? Ve tersine niçin erkek ilk beraber olduğu kadını önemsemez düşündün mü hiç? Çünkü cinsel ilişkide erkek kadını mükemmelleştirirken, kendisi eksilir. Ve tabiî ki erkekler kendisini eksilteni unuturken kadınlar mükemmelleştireni hatırlar."

"Benim güzel evladım," diyen Duygu Adonis'i hafifçe başından öptü.

Duygu erkekleri içki sohbetinde başbaşa bırakıp kendi odasına çekildiğinde Adonis, Çelik'ten sofralarının mutat konusu haline gelen Kea'ya gelmekle ne kadar şanslı olduklarının bir başka versiyonunu dinliyordu:

"Amerika'da silahlı çocuk çeteleri birbirlerini vuruyor, okullarda ölüm tehlikesi yüksek olduğundan, hocalar hayat sigortası yaptıramıyor, sapıklar binlerce çocuğu kaçırıp ırzına geçip öldürdükten sonra, psikologlar aileleri tekrar çocuk yapmaya ikna etmeye çalışıyor. İngiltere'de de sağlık uzmanları çocuklar için kıç deliği testi geliştirdi. Kalem gibi bir alet dayıyorlar, eğer çocuğun deliği kendiliğinden büzülerse anlıyorlar ki babası, amcası filan, bir yakını yani, çocuğun ırzına geçmiş. Testin ilk uygulandığı küçük kasabada yirmi üç ailenin çocuklarına devletin el koyup başka evlere yerleştirmesi ulusal skandal oldu. Baktılar iş büyüyecek, testi geliştiren doktoru işinden aldılar. Çocuk kanı akıtılan şeytan ayinleri, yamyamlık, kaçırıldıktan sonra seks kölesi olarak satılıp fazla olgunlaştı diye buluğ çağına erince öldürülen çocuklar... İş

öyle çığrından çıktı ki Londra'nın güneyindeki haralarda cins atların bile ırzına geçip parçalayanlar türedi."

KEA ADASINDA CİNSİYETSİZ BİR CUMHURİYET

Kea, Hıristiyan Batı dünyasının büyük kentlerinde çeşitli biçimlerde tekrarlanan ve giderek yaygınlaşan bu vahşetten çok uzaktı. Yerleştikten kısa bir zaman sonra Atina apartmanlarında oturmaya can atan köylülerin evlerini satın alan Mark Matthew ve arkadaşları köyde kendilerine özgü eşcinsel bir yaşam biçimi kurmuşlardı. Kea'nın artık Akdeniz'den küçük Pasifik adalarına kadar birçok yerde örneği tekrarlanan yeni yaşam düzeninin adeta gayri resmî bir merkezi olmasında adanın ilk eşcinsel çiftinin çabaları büyüktü. Buenos Aires'te görevliyken Kıbrıs çıkarmasının ateşli günlerinde birbirleriyle seviştiklerinden ötürü ikisi de mensup oldukları dışişlerinden atılan biri Yunan diğeri Türk iki erkek diplomatın Kea'ya yerleşmelerini, benzer cinsel tercihleri olan başka arkadaşları da takip etmiş. Eski diplomatlar yerli halkın oylarının, sağ, sol ve merkez partilere bölünmesini fırsat bilip, eşcinselleri örgütlemiş ve Avrupa Birliği'ne üye ülke vatandaşlarının, yerel seçme ve seçilme hakkını fırsat bilerek, köylüler şaşkın şaşkın bakakalırken, adanın belediye başkanlığına bir Alman sevicinin seçilmesini sağlamışlardı.

Bu eşcinsel koloninin yerel iktidarı alması kısa zamanda eğitim sistemi ve sağlık uygulamalarına da yansıdı. Eflatunlar, Sokratlar, Sappholar sadece mantık sistemleri ve eserleriyle değil; okullarda o güne dek örtbas edilen cinsel kimlikleriyle de bütünleşerek gençlerin önünde boy gösterdiler. Homofobi yerine hoşgörülü bir ortamda büyümeye başladı Duygu ve Çelik'in oğlu. Vazifeye yeni alınan doktorlar sağlık önlemleri ve doğru eğitimle, cinsel hastalıkların kö-

keni ve bulaşıcılığı konusunda egemen düzenin medyayla beslediği bir yığın hurafeyi yıkmakla işe başladılar. AIDS'in sanıldığı gibi beyazların asırlarca sömürüp köleleştirdikten sonra sırtını çevirdiği Afrika'dan ya da gelmiş geçmiş tüm totaliter sistemlerin hedefi homoseksüellerin seks hayatından gelmiş olup olmadığı sorgulandı her şeyden önce. Yazlık üniformaları test etme aldatmacasıyla Amerika'nın kendi askerlerini hardal gazı deneylerinde kullanıp zehirlediği ya da L.S.D.'nin kapalı yerlerdeki topluluklar üzerinde etkisini ölçmek için, bu maddeyi yerin yedi kat dibindeki New York metrosunda her şeyden habersiz yolcular üzerinde denedikleri gibi, AIDS'in CIA'in biyolojik savaş laboratuvarlarındaki bir denemenin kontrolden çıkmasıyla yayılan bir virüsten başlamış olabileceğini de tartıştılar. Eşcinsel otoritenin altında olan Kea ve diğer benzer topluluklar, adada uygulanan sıkı sağlık disiplini ve HIV'si pozitif kişilerin topluluklarına kabul edilmemesi sonucu, doludizgin sevişilmesine rağmen, tüm cinsel hastalıklardan en arınmış yerler oldu.

Yunanistan'ın beş yüz küsur yıllık Osmanlı yönetiminde hiç karşılaşmadıkları, bu yaşam biçimlerine ters insanlara tepki gösteren yerli ada halkı ise, karşılarında eşcinsellerin korunması için Atina'dan emir alan polisi buldu. Döviz getiren, aralarında ünlü eşcinsel sanatkârlar da bulunduğundan Yunanistan'ın tüm dünyada reklamını yapmaya yarayan bu topluluk, merkezî hükümetin de işine geliyordu. Sadece merkezî hükümetin mi? Yunanistan'dan kiralanmış yatlarla Ege'yi turlayan Batı Avrupalıların ilk durak limanı olan Kea, yıllardır Yunan polisiyle işbirliği yapan Türk esrar mafyasının başlıca dağıtım yerlerinden biri olduğundan, ticaret yeni koloninin de katılımı ve yardımıyla daha da canlandı; polis, mafya, devlet ve eşcinseller güçlü bir birlik oluşturdular.

Yunanistan'ın kuzeyinde Athos Yarımadası'nda 1500 yıldır Atina'daki merkezî hükümetten bağımsız, sadece kadınların değil; inek, tavuk ve domuz dişilerinin bile men edildiği manastırlarda süregelen erkek din cumhuriyetinin yanı sıra, bu küçük Akdeniz adasında yarı-özerk nitelikteki eşcinsel topluluk da hızla gelişiyor bugünlerde.

Dünyanın birçok ülkesinden ünlü eğitmenler, sanatkârlar, bilim adamları tatillerinde artık Kea'ya gelip gönüllü olarak çocukların gelişmesi, koloninin zenginleşmesi için uğraşıyorlar. Adanın güneşi, balı, peyniri, portakalı ve denizi; Batı başkentlerinde asit yağmuru, asbest zehiri, otomobil egzozu, radyasyon sızıntısı, fabrika dumanıyla büyümeye alışkın çocuklar için bir kurtuluş ve cennet.

Kea'da yaşayan Mark ve Matthew gibi diğer eşcinsel aileler de ya çeşitli kuruluşlardan evlat ediniyor ya da yoksul ülkelerden çocuk satın alıyor. Yeni adalılar için kendi çocuklarını yapmamanın ahlâki bir boyutu da var. Çocuk yapabilseler bile dünyada bu denli aç, terk edilmiş, sefil çocuk varken, bencillik değil mi ille kendi spermlerini dişi yumurtalarının üstüne salmak? Ya tek tip insan yapmanın getirdiği savaş ve felaketler? Genelde beyazlar beyazlardan, Moğollar Moğollardan, Katolikler Katoliklerden çocuk yaptığından, önyargılı dünyamızın eşitsizliği ve tahakkümü doğumla birlikte başlıyordu. Oysa ada yollarında, plajlarında bir dolaşsanız kendinizi New York'ta Birleşmiş Milletler'in diplomat çocukları için kurduğu kreşin tatil kampında sanırsınız: Norveçli sevici çiftin Çinli oğlu, Afrikalı-Japon eşcinsel çiftin İngiliz asıllı kızları, Alman biseksüel hanımla birlikte yaşayan Eşkenazi Yahudi çiftin Arap ikizleri, Mark ve Matthew'nun Duygu ve Çelik'ten olma oğulları... Kea kolonisi her kıtadan, her ırktan, her renkten çocuk ediniyor. Adeta Osmanlı devşirme sisteminin 21. yüzyıl uygulaması. Yoksa sevişmek amacıyla kolonide yaşayan-

ların eş değiştirmesine, çiftlerin değiş tokuş yapmasına bir engel yok tabiî.

Günümüzün sanayi-ötesi toplumunun okumuş insanları olan topluluk üyeleri, bu çağda artık çocuk yapmayı ilkel buluyor. Gen mühendisliği ve tüp bebeklerle türümüzün en mükemmel örneklerini, istediğimiz sayı ve cinsiyette imal etmek mümkün iken, kadın ve erkeğin kan ter içinde çocuk yapmak için boğuşmasını ve ilk seferinde olmayınca defalarca deneyip her olmadığında birbirlerini suçlamalarını, ezikliklerini, laboratuvar testlerini, cinsel terapi ve psikiyatrist randevularını gülünç ve gereksiz addediyor, hastalık saçan bu sağlıksız memeli hayvan üreme biçiminin tarihe karışacağına inanıyorlardı. Üstelik tarih boyu kadınların aleyhine işleyen cinsel ayrıcalık, ayrım ve adaletsizlik de bu yeni teknoloji sayesinde kalkmış olacaktı. Saygı duydukları Çelik gibi kendine özgü dinsel nedenlerle cinsel ilişkiyi reddedenler dışında seks sadece ve sadece hepimizin keyfi için yapılmalıydı. Katolik Kilisesi'nin ileri sürdüğü gibi türümüzün uymak zorunda olduğu bir vazife olarak değil.

Zaten bizi artık hayvanlardan ayıran da bir tek bu değil miydi? Zekâ değil kesinlikle. Yunusların, fillerin bizim kadar, hattâ belki ölçebilmek mümkün olsaydı bizden zeki çıkabileceklerini öğrendik artık. Zaten mukayese mümkün değil; her türün zekâsı kendine göre. Bizi hayvanlardan ayıran en önemli ayrıcalık, iki milyon yıllık geçmişimizden sonra, cinsel ilişkiyi sırf keyif için yapma aşamasına gelmişken, bizden eski türlerin bile bunu hâlâ, yaşayabilmek için yapmaya mahkûm olması. Belki benim bacaklarımın arasında sallananı, senin bacaklarının arasına yerleştirirken manzaramız pek saçma ve komik gelebilir bu aşna fişneye aşina olmayan bir Merihli'ye. Ama keyfine ne demeli? Evrimin ilerlemeci olmadığını iddia edenlere bundan büyük kanıt bulunabilir mi? Doğayla olan tüm mücadelemizi aletlere,

robotlara devredip vücudumuzu sırf keyif için kullanabilme aşamasına ulaştık artık! Ve beynimizdeki cinsel haz merkezlerini uyaran *virtual reality* (sanal gerçeklik) makinelerini hepimizin yakında kullanabileceğini düşünün. Üstelik tek başımıza. Kimseye ihtiyaç duymadan, bizi birbirimizle düşmanlaştıran, ölümcül hastalıkların bulaşmasına neden olan beden odaklı insan ilişkilerine girmeksizin. Sırf keyif için. Sorunsuz. Tertemiz. Masrafsız. Zahmetsiz.

Yeni adalılar, Çelik'in cinsel ilişki reddine saygı duyarken, her türlü cinselliğin de keyfini çıkarıyorlardı. Ancak Duygu da kolonide Çelik'in tercihini yapanların çoğalmasından yanaydı ve eski parti çalışmalarının alışkanlığıyla yaptırdığı hücre çalışmalarıyla amacına gizli gizli ulaşmaktaydı.

TANRIÇA İSİS'İN DUYGUSU

Duygu yüzüyordu. Uzakta yelkenli. Kumsal bomboş. Sabah. Gökyüzü ve deniz sarmalıyor çıplak vücudunu; upuzun sırtüstü uzanıyor suya, sonra uzun uzadıya yüzüstü. Kulaç atarak kendisine doğru uzanan kayaya dayıyor vücudunu, sonra ters dönüp ufkun sonsuzluğuyla bütünleşiyor; kâh sulara yaslanıp güneşe sarılıyor, kâh bulutları sırtına sarıp kayalarla kucaklaşıyor...

Adonis dimdik. Sahilde çırılçıplak. Adonis kayalara biniyor, dalgaları okşayarak, suları yararak geliyor, suları yalayarak, dalgaları yararak geliyor, geliyor Duygu'ya...

Poliandri ender rastlanan bir fenomen. Memelilerde insandan başka bir tek tamarin maymunu ve birkaç kuş türünde görülüyor. Daha çok Budizm ve Dalai Lama ile tanınan Çin işgalindeki Tibet bu alışılagelmemiş evlilik türünün sık görüldüğü bir yer. Poliandride bir kadın genellikle kardeş olan

birkaç erkekle evleniyor. Bu sayının beş erkeğe kadar çıktığı biliniyor. Budizm öncesinden beri var olan bu aile biçimi, askere alınan erkeklerin uzun ömürlü olmamasından ve çok sayıda erkeğin katıldığı ruhban sınıfının cinsel ilişkiye girmeyi reddetmesinden kaynaklanıyor. Kadının merkez olması, toprağın miras yoluyla, istenmeyecek kadar küçücük parçalara bölünmesini engellediği gibi, aynı kadın birkaç erkekten çocuk yaptığından, türün var olabilmesi için gereken çeşitliliği, aynı erkek ve kadının birkaç çocuk yapmasından daha iyi sağlıyor. Bilim adamlarına göre çok az türe özgü bu çiftleşme biçimi ekonomik, kültürel ve biyolojik açıdan çok daha üstün ve sağlıklı.

Gerçi Kea'daki koloninin çocuk yapmaya pek niyetleri yoktu. Yunan yasaları eşcinsel evlilikleri tanımadığından toprak mülkiyeti de sayıca çok olan kadınların üstündeydi zaten. Gene de bir tür neo-poliandri yaşam biçimi benimsenmişti adada. Yaz tatillerinde, özellikle üniversitelerden gelen genç Yunanlı delikanlılar, isteyen biseksüel dişi çiftlerin yanına yerleştiriliyor, evin büyüklüğüne göre alınan erkek sayısı değişiyordu. Emperyalizmin ve ahlâksızlığın aracı olarak gördükleri turizm sektöründe çalışmak yerine koloniyi tercih eden bu ilerici delikanlılar, tüm inşaat, tarım ve balıkçılık işlerini de üstleniyordu.

Kea kolonisinin bayram günü. Gece kimse uyumamış. Sabaha kadar evler temizleniyor, çamaşır yıkanıyor, saç, tırnak kesiliyor ve günün ağarmasıyla birlikte kutsal kumsaldan, herkes birlikte çıplak denize giriyor, sabahın serin sularında birlikte diriliyor, şarkılarla, suda oyunlarla coşuyorlar. Denizden çıkanlar sahildeki torbalardan aldıkları ipek mor kaftanları sırtlarına geçiriyor, arkadan takılmış düğmelerini birbirlerinin çıplak bedenlerinin üzerine ilikliyorlar.

Tanrı kahvaltısıyla sürüyor sabah. Sofrada meyve ve şarap; toprağın bereketinin, üzümün, kayısının, kirazın, şeftalinin en irileri ve testi testi şarap içiliyor. Sofrada kimse kimseyi tanımıyor sanki. Gece boyunca birlikte temizledikleri evlerden çıkıp sabah denize inenler mor kaftanlarını giydikten beri ne birbirlerini isimleriyle çağırıyorlar, ne alışılagelmiş kişiliklerini sergiliyorlar, ne de her zamanki konularından söz ediyorlar. Anlaşılmaz şiirlerle söyleşiyor, ağlaşıyor, kâh coşup kucaklaşıyor, kâh anlaşılmaz dillerle söyledikleri şarkılar eşliğinde dans ediyorlar. Herkesin sabahın son ötmekte olan horozunun önünde birer birer saygıyla eğilip selam vermesinden sonra üç delikanlının tavuk sesleri çıkararak horozun kafasını koparmasıyla da birden geceye kadar sürecek sessizlik hüküm sürmeye başlıyor. Tanrı kahvaltısından kalkanlar gittikleri her yerde, kıyıda, tepelerde, evlerinde bile sanki sessiz bir rüya içindeler.

Ay'ın çıkmasıyla birer, ikişer birikiyorlar köy meydanında. Öbek öbekler. Bekliyorlar. Mehtabın aydınlattığı yoldan kendilerine doğru yürüyen iki çocuğun ellerinde tuttukları meşaleler, mor pelerinlere bürünmüş genç kızların taşıdıkları altınla işlenmiş arı motifli beyaz şalı aydınlatıyor. Kızların arkasında, çıplak mermer teninde ayışığını yansıtan Adonis yürüyor. Kucağında evliyaların minik kuklaları. Kimler yok ki – en büyükleri Am'un ve Rahtî Evliya'nın etrafında İknathon, Zerdüşt, Sigismund, Stalin, Salman, Mehmet, İsa, Elvis, Musa, Konfüçyüs kuklaları. Altlarında sanki hepsi yeni sünnetliymiş gibi oralarında pansuman bezi var. Adonis ihtimamla taşıdığı kuklalarla, çıplak vücutlarına ipek mor pelerin geçirmiş genç kızların peşinden yürüyor. Gene başka mor pelerinli kızlar sepetlerle ve en arkada yine mor pelerinli kızlar flütle Mozart'ın Türk Marşı'nı çalarak önlerinden geçiyor ve tepeye doğru uzanan toprak yoldan, onları izleyen sessiz kalabalıkla birlikte, ağır ağır tırmanıyorlar.

Mağaranın önüne gelince durdular. Mor pelerinli kızlar bir yana çekilince ortada tek başına kalan Adonis bir an için geriye bakıp izleyen kalabalıkla göz göze geldikten sonra arkasından gelen kızlarla birlikte mağaraya girdi.

Bir süre ilerlediler. Gittikleri yolu gösteren meşalelerin ışığı köşeyi döndükten sonra birdenbire duvarlarda canlanan İsis'in resim ve kabartmalarına vurdu. Resimlerin eşliğinde ileride gördükleri bir ışığa varana kadar yürüdüler. Ortada yanan ateşe geldiklerinde kızların mağaranın sessizliğinde dağılmasıyla yalnız kalan Adonis, çok geçmeden bir coşku çemberi içinde buldu kendini.

Mor pelerinlerinden soyunan birbirinden güzel genç kızlar Adonis'in etrafında dans ederek eğleniyorlardı. Kimi çıplak vücutlarının baş kısmına eşek, inek ve domuz maskeleri geçirmiş flüt çalıyor, kimileri ise bellerinin etrafına doladıkları bir kemerden sarkıtıp salladıkları kocaman takma eşek pipileriyle birbirleriyle oynaşıyor, gülüşüyorlardı. Kucağındaki kuklaları ateşten uzak bir köşeye bırakan Adonis de kızlarla, müzikle, dansla, şarapla çılgınlaştı, ta ki müzik susana, şarap durana, kızlar sepetlerinden giysilerini çıkarana kadar. Sepetlerden çıkardıkları günlük giysilerini teker teker ateşte yaktı kızlar. Derken başka bir sepetten çıkardıkları sabahleyin koparılmış horoz başından akıttıkları kanı teker teker Adonis'in pipisine damlatıp sürdükten sonra, Adonis'in ateşe attığı kuklaların, erkek "evliyaların" teker teker aniden alevlenişini seyrettiler.

Kendinden geçmiş Adonis'i ellerinden tuttu kızlar. Mağaranın ışık vurmayan köşesindeki basamakları birlikte tırmandılar. Adonis'i bir mermerin üzerine upuzun uzattılar. Gözlerini kapattı Adonis. Arılar sardı gövdesini. Beyaz bir pelerine konmuş altın işlemeli arılar. Ve arıların arasından uzanan kollar vücudunu sardı, eller gövdesini okşadı. Dudaklarında geçenlerde sabahleyin denizde yüzerken kokla-

dığı dişi nefesi, kulağında Duygu'nun dalgalardan fısıldayan sesi. İsis'in kelebek hafifliğinde parmak uçları pipisini yukarıdan aşağı sıvazlıyor. Dudaklar dokunup ıslatıyor, parmaklar sıvazlıyor, başını kaldırıyor, dişi nefesinden uzanan dil boyunca gidip geliyor, dil yuvasına çekilip üstüne dudaklarını kapatıyor, emiyor, emiliyor, kabarıyor, kabarıyor okşayan avuçlara, ince parmakların tuttuğu altın kadehe akıyor, akıyor ve kavuşuyor İsis'in dudaklarına... kızlar Arapça bir dua mırıldanıyor cinsel rüya görülmesine karşı:

Lailaheillabilla
Huvel Hayyul Kayyum
ve
alimu'l gayb
ve
ala külli
şey'un kaadirin

ve İsis'in İstanbul'da tanıştıklarından beri yanından ayrılmamış sadık yoldaşı, Tanrıçasının yeni müridini hadım ediyor.

1-15 Mart 1993, Heaton Moor

TURİSTLERE EHLİYET

VI

Illüstrasyon: Maia Bates

Söylemeyen kalmadı. Orduya yapılan harcama, sağlık, eğitim, çevre koruması gibi alanlara yapılsa bir yeryüzü cenneti olabilirdi dünyamız. Nedir bu dünyanın askerden, savaştan çektiği? – İşgal ordularının girdikleri yerleri yağma, talan etmesi, kadınların ırzına geçilmesi, savaşlardan ve askerî manevralardan çevrenin tahribatı, ulusal değerlerin zedelenmesi, ibadet yerlerinin hakaret görmesi, istila karşısında insanların göçe zorlanması.

Dünya şimdi de yeni bir işgalin altında. Sivil orduların ablukası altındayız. "Modern Zamanlar"ımızın bu yeni barbarları, kitlesel turizm kisvesi altında çekirgeler gibi ortalığı kasıp kavuruyor. Turistlerin gittikleri her yerde dil, kültür, iman, ahlâk, tarih, mimari, doğa silinerek yok olup gidiyor ya da sırf onlar için, onların beğenisine göre yerel değerler, danslar, mekânlar yaratılıyor yeniden.

Örneğin Türkiye. Güney'de özellikle hızla gelişen kumar turizmi; yabancıların gökdelen otelleriyle yok ettiği Bizans-Osmanlı İstanbulu; tatil köylerine verilen su yüzünden Ege'de kuraklaşan tarım alanları; kitle turizminin tale-

bi için üretilen yozlaştırılmış geleneksel el sanatı ürünleri; turist doları için otellerde, hattâ köy evlerinde "geleneksel Türk'ü" sergileyip kendilerini ve kültürlerini maskaralaştıranlar, turizmin doğayı yok eden mimarisi; sanki tüm ülke kerhaneymiş gibi Batı'dan getirdikleri hastalıklarıyla tatillerinde sevişmeye gelenler; bir başörtülü kızın fotoğrafını aynı anda çeken 40 kişilik Japon turist kafilesi ve kafiledekilerden beş on kuruş dilenen kızın küçük kardeşi... Ülkeler ve insanlar turistlerin talepleri doğrultusunda değişiyor, çirkinleşiyor, yozlaşıyor.

İşgal ordularına karşı verilen ulusal kurtuluş savaşlarını Mustafa Kemal, Mao, Gandi gibi önderler sayesinde biliyoruz. Peki, belki daha da tehlikeli ve üstelik sonu gelmeyen bu yeni saldırganlarla nasıl baş edeceğiz? Kimilerine göre işgal orduları ile turistleri birlikte ele almak, elma ile armudu karıştırmak olabilir. Önce ikisini şöyle bir karşılaştıralım:

1. Ulusal kurtuluş savaşlarında iki taraf söz konusudur: İşgal orduları ve direnen halk. Kitlesel turizmde ise kişiler durmadan taraf değiştiriyor. Tatillerimizde işgalci turist iken, yılın geri kalan kısmında yerli halkız. Ulusal kurtuluş savaşlarının belkemiği, davasına inanmış bir halktı. Bu "savaş"ta ise herkes işbirlikçi, herkes çifte standartlı.

2. İşgal askerleri kurallara tâbidir. Ordudaki ast-üst ilişkisi ve disiplin, askeri kontrol altında tutar. Kendi hükümetlerine hesap vermek ve ulusal onurlarını korumak durumunda olan komutanlar, askerlerinin vahşetini önlemeye çalışır. Turistler ise neredeyse her türlü taşkınlığı yapmakta serbesttir. Yıl boyunca çalışmanın acısını, birkaç hafta içinde çıkarmakta kendilerini haklı görürler. Haklıdırlar da. Üstelik gittikleri yer-

lerde alkol, esrar, kumar, fuhuş kendilerine fütursuzca sunulurken, aynı şeyler askerde engellenir, cezalandırılır. Turizm "sanayii" ise ancak yoz, hedonist davranışlarımızı teşvik ederek para kazanabilir.

3. Askerleri, hem kendi iç tüzükleri hem de uluslararası Cenevre konvansiyonları denetler. Turistler için böyle bir şey söz konusu olmadığı gibi, tersine, gittikleri ülkelerde genellikle imtiyazlı durumdadırlar.

4. İşgal orduları girdikleri ülkelerde halkın nefreti ve direnmesi ile karşılaşır, turistler ise davul zurnayla. Ülke ekonomisine katkısı olur düşüyle, toplum ve devlet onları ağırlamak için seferber olur.

İşgal ordularından daha tehlikeli olan kitle turizmi ile baş etmek, yepyeni değerlendirmeler ve önlemler gerektiriyor. Dünyayı dolaşmak, yeni yeni insanlarla tanışmak belki de en zengin eğitim. Bu açıdan turizm engellenmemeli, tersine teşvik edilmeli. Ama nasıl?

Araç sürmek ehliyete bağlı, ticaret yapmak izne tâbi, keza okul açmak, ders vermek, hasta tedavi etmek, gıda mamulü üretmek... Toplum menfaatine zararlı olabilecek kimi faaliyetlerin, ehliyetli, yani bu işe ehil kişiler tarafından yapılması isteniyor. Arkeologlar, dalgıçlar, dağcılar, denizciler de ehil kişiler olduklarını kanıtlamak zorunda. Yoksa hem kendilerine hem de çevrelerine zararlı olabilirler. Aynı durum turistler için de söz konusu. Turizm artık zenginlerin tekelinde değil. Ülkelerinde aldıkları işsizlik parasıyla Türkiye'de tatillerini geçiren çok. Sınırların kalktığı bir dünyada herkesin istediği yere gitmesi bir haktır. Ancak, haklar beraberlerinde sorumluluklar da getirir. Vahşi, ehliyetsiz turizmin, doğaya, tarihe, tüm canlılara getirdiği dünya çapındaki zarar ortada. Bu zararı engelleyebilecek, bilinçli, sorum-

lu, sadece tüketen değil, üreten, ehliyetli turistlerin de gereği apaçık ortada.

Bu gidişle UNESCO gibi Birleşmiş Milletler kuruluşlarında kitle turizmi yeni esaslara bağlanabilir. Başka ülkelere örnek olabilir diye Türkiye için şöyle bir deneme yapılabilir mi?

Türkiye, turizm açısından pilot koruma bölgesi ilan edilecek ve aşağıdaki koşulların gerçekleştirilmesinde çeşitli kuruluşlarla işbirliği yapacak:

1. Kitlesel turizm yatırımları Türkiye'nin belirli birkaç şehri ve bölgesiyle sınırlı tutulacak. Bu bölgelerin dışında yatırım izni verilmeyecektir.

2. Türkiye'ye turist gönderen acenteler UNESCO ile işbirliği yaparak angaje ettikleri turist adaylarını Türkiye tarihi, kültürü, gelenekleri, doğası üzerine postayla video eğitim kursuna tâbi tutacaktır.

3. Turist adayları ayrıca, kendilerine otellerde ve yörede sunulan hizmetlerden hakkını vererek yararlanabilmeleri için sofra terbiyesi, içki ve yemek kültürü, giyim-kuşam konusunda da gene videoyla bir ikinci kurstan geçirilecektir.

4. Kurs ücreti paket tur ücretine dahil olacak. Kurs sonunda yapılacak sınavda başarılı olanlara Türkiye'nin belirli yörelerindeki kitlesel turizm tesislerinde kalma hakkı verilecek. Bunun dışındaki bölgeler her türlü kitle turizmine kapalı tutulacaktır.

5. Ülke sakinlerinin, her turistin dilini öğrenmesinin imkânsız olduğuna, herkesin İngilizce konuşmasını beklemekte kültür emperyalizmini pekiştiren bir haksızlık olduğuna göre, turistler gündelik ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde Türkçe öğrenecekler.

6. Turistler belirli koşullarda Atatürk ilkelerini bilmekten muaf tutulabilirler.

7. Kitlesel turizme kapalı bölgeler bireysel turizme açık olabilecek, ancak bu bölgelere gidecek bireyler de UNESCO'nun öngördüğü şartları yerine getiren bir turist ehliyeti alacaktır.

Mayıs 1990, Levend

ŞİRKET-İ SEFAHAT

VII

İskelet kılığındaki Melek ve Şeytan kafa çekiyorlar,
Leonardo Linares, 1990.

YÂR BANA BİR PROBLEM

Kadınlar Houston'ın şık partilerinde sevgililerinin hediye ettikleri, özel sipariş üzerine yapılmış gümüş, sedef kabzalı tabancalarıyla birbirlerine hava basıyorlar. New York'ta, yılda iki binin üzerinde insan öldürülüyor. Irzına geçilenler, soyulanlar, yaralananlar on binlerce! Pistoleria modasına göre giyinen hanımların kıyafetleri ise üstlerinde silah taşıdıklarını belli etmeyecek şekilde tasarlanmış. Yedisinden yetmişine silahlanıyor Amerikalılar.

İnsanlar korkudan sokağa çıkamayıp evde kalmaya başlayınca teknoloji imdatlarına yetişti. Televizyon ve bilgisayar ekranının binbir çeşit kullanımıyla alışveriş yapmak, satranç oynamak, opera seyretmek, doktora danışmak zaten yıllardır mümkün. Buna VR (sanal gerçek), yani imajları istediğimiz gibi yaşatmak, yönlendirmek de eklenince evde oturmayı tercih edenlerin sayısı da çoğaldı. Sanki filmin yönetmeni sizmişsiniz gibi ekrana istediğiniz müdahaleyi yapabiliyorsunuz. Ama VR teknolojisinin uç noktası kuşkusuz vücudu-

nuza iliştirilen bağlantılar sayesinde hem beyin, hem de bedeninizin uyarılması. VR teknolojisinin vücudunuzu uyarmasıyla, belki kimi arzularınızı yatağınızı paylaştığınız kişilere bile açıklamaktan çekinirken, yalnızlığınızda gerçekten de daha gerçek bir ortam yaratabiliyorsunuz.

Kadın-erkek geçimsizliğinin ve bağımsızlığının yeni mimariye yansımasıyla apartmanlarda tek kişiye uygun mekânlar yapılması, çocuksuz ailelerin çoğalması, işyerine gitmek yerine bilgisayarlarla evde tek başına çalışmak, AIDS korkusuyla cinsel ilişki ve beraberliğin azalması... ile –bilinen doğrulanmış oldu bir kez daha– tek başına kalan insanın canı sıkıldı. Zaten tarihimizde bazı eğilimler de kaçınılmaz gibi gözüküyor. Türümüz 30.000 yıl içinde kabile halinde yaşamaktan geniş aileye, geniş aileden çekirdek aileye, oradan da tek başına yaşama aşamasına geldi.

Bir açıdan bakarsanız belki de hayırlı bir gelişme bu. İnsanın kitle halinde bir araya gelişindeki korkunçlukları unuttuk mu? Örneğin Hitler Almanyası'nda doruğa varan kitle psikolojisini, o acımasız, gözü kararmış gücü. Ama o kadar uzağa, uca gitmeye gerek yok. Okul, ordu, ibadethane, işyeri gibi kitle halinde toplandığımız her yerde bir şey eksilmiyor mu bireyliğimizden? Ve toplu halde bulunduğumuz için de güçlü liderler, kurallar gerekmiyor mu bizi yönetecek, yönlendirecek? Sosyal evrim açısından bakarsak belki de insanın kabileden bireye geçişi esas olan. Ana, baba, çocuk ve komşuyla ilgilenmeyi en alt düzeye indirmek hepimizi serbest, özgür bırakan...

Sağlık açısından da toplu halde çalışmanın, eğlenmenin maliyeti daha yeni yeni hesaplanıyor. Uzmanlarca bu tür birliktelik biçimleri türümüzün bile bile lades diyen yarı intihar girişimleri olarak adlandırılıyor. Toplu halde sinemaya gittiğimizde birbirimize geçirdiğimiz bulaşıcı ve kimi öldürücü hastalıkların haddi hesabı yok. Çocuklarımız en çok

toplu halde okudukları okullardan hastalık kapıyorlar. Bilgisayarlı eğitim teknolojilerine rağmen onları topluca okullara gönderiyoruz hâlâ. Ve onları topluca hasta etmekle bırakmayıp, toplu halde beyinlerini de yıkıyoruz. Ama herhalde yaptıklarımızın en inanılmazı, binbir çeşit hastalığın yan yana gelip mikropların, virüslerin yepyeni, daha da öldürücü kombinezonlarla buluşmalarına olanak veren hastane dediğimiz hastalık yayma merkezlerine gitmemiz. Hastalığınızdan memnun değil misiniz? Buyrun hastaneye bir yenisini kapmaya. Ya ülkelerimizi koruyan milyonluk ordulara ne demeli? Ne kadar kalabalık ve toplu halde hareket ederlerse o kadar çabuk dökülüyorlar. Bir sürü hastalık, sert iklim koşulları, düşmanın menfi propagandası kırıp geçiriyor orduları: Ne Napolyon ve Hitler'in üstün askerleri Rusya'nın kışına; ne Amerikalılar Vietnam cephesinde alıştıkları uyuşturuculara ve korkularına, ne de Şah'ın silahlı ordusu Humeyni'nin silahsız, lakin zaman içinde direnişten tahakküme geçen "inandırıcılığına" dayanabildi. Her halükârda toplu halde bulunmak, psikolojik ve fizyolojik streslere en dayanıksız olduğumuz durum. Sosyal hayvanız diye ille de yaşantımızı temerküz kampını çağrıştıran sivil toplama merkezlerinde geçirmeye mecbur değiliz. Hamaliye işleri, makinelere, robotlara, teknolojilere devrettikçe, hem türümüzü toplu halde bulunmanın, kitlenin belasından koruyoruz, hem de bireyliğimizi keşfedip özgürleşiyoruz.

Oysa çoğu sanatkâr ve düşünüre baktığımızda müthiş bir teknoloji düşmanlığı görüyoruz; tekerlek öncesi çağda yaşamaya bir özlem var sanki. Halbuki doğa koşullarıyla sürekli cebelleşmekten asıl o zamanlar yaratmaya, düşünmeye fazla vakti yoktu geçmiş insanının. Evet Bilgemiş (Gılgamış) destanı. Homeros'un eserleri gibi tek tük "kişilerin" tek tük yapıtları var; ama asıl bugün herkesin yaratma, yarattıklarından keyif alma olanağı var. Ortaçağda nüfusun yüzde 90 kü-

surunu oluşturan köylü ne zaman bir sanat eserinin derinliklerine dalabiliyor, bir müziğin ilahî notalarını keşfedebiliyordu? Neyse ki bugün Amerika'da toplam nüfus içindeki oranı yüzde 1, Avrupa'da yüzde 5 kadar olan köylü, tarihe karışıyor artık. Verimli teknoloji ve dev monopol çiftlikler, gen mühendisliği ve gıda teknolojisi sayesinde kölelik ve toprağa bağlılık bitti. Amerika, Avrupa, Japonya gibi sanayi ötesi bilgi ve hizmetleri esas alan toplumlarda işçi sınıfı da tükeniyor. Kuş gibi özgür âdemoğlu.

Farkındayım, durum öyle gözükmüyor çoğumuza. Türümüzün binlerce yıllık alışkanlıklarının, inançlarının ürünüyüz ne de olsa. Daha otuz yıl önce Ay'a gidildiğinde gök delinecek, yağmur yağacak, Nuh'un Gemisi gelecek diye düşünenlerin yaşadığı bir dünya burası. Hızla gelişen ve değişen teknolojinin kendi kültürünü, evrimleşmiş insanını yaratması çok zaman alacak. Düşünün; başlıca dinlerimiz üç bin yıl öncesinin aynısı. İnsan nesli sürdükçe, dinin de süreceğinden şüphem yok. Ama dünyada ve evrende yerimizi, rolümüzü algılamamız bu denli değişime uğramışken, asırlardır aynı dinleri kullanıyoruz. Fantezimiz ve idrakımızın bunca zenginleşmesi, derinleşmesine rağmen inancın yüceliğini bile kısırlaştırıyor mevcut dinler. Tabiî, iktidarlarını korumak isteyen din adamları inancın teknolojiyle ilişkisi olmadığını, dinin bir ahlâk, vicdan sorunu olduğunu öne sürüyorlar. Lakin, 2000 yıl ortalıkta dolanmalarına rağmen ahlâksızlığın, vicdansızlığın da dizboyu arttığını söyleyen kendileri; iflastan dolayı dükkânlarını kapatacaklarına; *kendileri değişip gelişeceklerine* bize, "Her zamandan daha fazla dine ihtiyacınız var," deyip, hepimizi son yıllarda köktenciliğe çağırıyorlar üstelik.

Yeni dinler nasıl olacak bilinmez; ama Amerikalı bilim adamlarının dedikleri gibi önümüzdeki 20 yıl içinde insanın ortalama yaşam süresini iki üç misline uzatmak müm-

kün olur da, daha ileri bir tarihte 400-500 yıl yaşamaya erişebilir hale gelirsek, şüphesiz yaşam biçimimiz gibi hayat/ölüm, cennet/cehennem hakkındaki düşüncelerimiz de değişecek. Uzmanların yaşam süresini uzatma araştırmaları son derece basit. Kimi yeni doğanlarda ender rastlanan bir erken yaşlanma hastalığı var. Çocuklar yirmi yaşına gelmeden aynı seksen, doksan yaşındaymış gibi yaşlanıyor ve yaşlılıktan ölüyor. Yani doğal bir süreç sandığımız yaşlılık, türümüzün kimi çocuklarında hastalık olarak tezahür ediyor. Hastalığın nedeni bulunduğunda yaşlanmanın da önüne geçilebilecek. Özellikle ABD'deki gen tedavisindeki hızlı gelişmeler bu araştırmalara ışık tutuyor.

Cemaat yerine cemiyet, cemiyetten de birey çağına geldiğimize göre artık eskisi gibi kitleyi peşinden sürükleyecek, eskiden yaptıkları gibi sihir ve telkinle karışık mucizeler yaratacak yeni peygamberler çıkmaz artık. Tersine, bakarsınız tek tanrılı dinlerin inanç ve tutumları ileride kamuoyu yoklamaları ve oylamayla yorumlanır ve yönlendirilir. Kimi ordularda sendika bile kurulduğundan, son kalan anti-demokratik kurum din artık. Ortaçağdan kalma din savaşlarını yeniden yaşadığımız ve yaşayacağımız önümüzdeki bu geçici savaş döneminden sonra, aramızdan çıkardığımız peygamberlerin bizi boyun eğdirdiği tek tanrılı dinleri, bireyin çeşitliliğini yansıtan simgeleri sürekli değişen çok tanrılı dinlerle değiştireceğiz belki de.

20. yüzyılda psikolojinin gelişmesiyle, paganizmden bu yana ilk kez yeniden keşfettik çok yönlülüğümüzü. Ne var ki tek Tanrılı dinler ve onların modern çağ yansıması merkezci ulusal devlet, bireyin çeşitliliğini çelişkili, tutarsız, hattâ şizofrenik diye adlandırıyor.

Ama 1980'lerde oluşan "Yeni Ahlâk"la "Önce Ben" diyen birey, bireyliğini ilan etti. Üstelik kuyruğumuz ve kıllarımız gibi yüzümüzün kızarması da tarihe karışıyor artık. Cemaat

ve cemiyetin varlığında vazgeçilmez olan rezil olma mefhumu, 21. yüzyılın bireyi için anlamını yitirmiş durumda. Türümüzün evriminde utancı kaldıran bu yeni aşama, giderek bireyin eğlence biçimine de yansıyor.

DÜŞLERİN KONUKLARI

Tek başına yaşayanlara yönelik yeni eğlence sanayii, hizmet sektöründe belki de en hızlı gelişen alan. Devletin ve dinin denetimi dışında – çünkü eğlence bireyin özel mekânında, evinde tertipleniyor. Konu komşu sohbetlerine bakılırsa New York, Paris, Frankfurt gibi dünya megapollerinde bu hizmetlerden yararlanmayan yok gibi; tabiî bir miktar parası olanlar.

Olay eskort şirketlerinin hizmet türlerini çeşitlendirmesiyle başladı. Singapur'dan tutun da Marsilya'ya kadar her gün dünyanın 12 kentinde basılan ağırbaşlı *Herald Tribune* gazetesinde görmüşsünüzdür eskort (refakatçi) ilanlarını. Diyelim astrolojiyle ilgilisiniz ve canınız lokantada yemek istiyor. Şirkete telefon ediyorsunuz, hemen size istediğiniz konuyla ilgili, istediğiniz dili konuşan, istediğiniz burçtan hoş bir hanım buluyorlar. Ya da bankacısınız, iş için sosyal temasların da yoğun olacağı bir haftalık Amerika gezisine davetlisiniz; şirket hemen size bankacılıktan anlayan, yüksek sosyetenin yaşantısına alışık bir refakatçi bayan buluyor.

Bunun dışında çeşitli hizmet/eğlence türlerinden evinizin huzuru içinde yararlanmanız da mümkün.

Marquis de Sade'ın yıllarca kapatıldığı tımarhanede delilerle birlikte sahneye koyduğu oyunlardan birini mi görmek istiyorsunuz? Bir hafta içinde oyuncular ve oyun evinizde. Arzunuz Çin mitolojisi konusunda okuduklarınıza ilişkin bir sohbet mi? Buyrun size bir profesör. Filistin'de Araplara çektirdikleri hakkında bir Siyonistle mi tartışmak istiyor-

sunuz? Buyrun, hattâ keyfinize göre ister Moshe Dayan ister Golda Meier kıyafetiyle gelebilir özel konuğunuz... şairler, müzisyenler, şarkıcılar falcılar hepsi arzunuza göre. Hattâ falınız arzunuza göre ayarlanabilir; ister ileride doğacak sekiz erkek çocuğunuzun nasıl sırtından geçineceğinizi, ister nasıl altı cami yaptırıp hayır duası alacağınızı öğrenebilirsiniz. Eğlencenizden önce istediğiniz mutfağın yemeğini pişirsin diye; aşçı da çağırabilirsiniz evinize ve de bir müzik grubuda.

Bu tür eğlenceler zenginlerin tekelinde olmaktan çıktı. Hattâ onların yapamadıklarını yapmamız mümkün. Çok zengin ya da meşhur olunca yaptığınız, söylediğiniz her şey bir şantaj konusu. Oysa siz hiç korkmadan keyfinizi sürdürebiliyorsunuz, üstelik makûl fiyatlarla. Eğlence kesenize ve vaktinize göre ister birkaç saat sürer, ister kırk gün kırk gece. Ona da bir engel yok. Herkesi aynı şeylere güldürten, aynı şeylere ihtiraslandıran, aynı şeylere ağlatan Amerikan kültür emperyalizminin tekelindeki standart eğlence biçimine karşı bireyin özgürlüğünü, muhayyilesini yücelten bir eğlence biçimi bu. Fellinilere, Coppolalara, Bunuellere de ihtiyaç kalmadı. Evinizde din adamlarını tartıştırın, rahibe kılıklı kadınlara göbek attırın, her gün bir saat ak sakallı kör bir dededen Homeros'un öykülerini dinleyin; devlet, din ve umumi efkârın tepkisinden, denetiminden uzak, huzur içinde, kendi özgür mekânınızda. İki yüzyıl önce sırf muhayyilesindeki öyküleri kendi şatosunda geçer gibi anlattığından Marquis de Sade toplumdan aforoz edildi. O denli ki bir kuşak öncesine kadar ailesine bile unutturulmuştu akrabalığı. Erken göçüp soğuktan ölen kırlangıçlar gibi vaktinden önce dünyaya gelmişti Sade. Artık düşlerimizi Sade gibi masallarda değil; insanlarla gerçekleştirme aşamasına geldik. Özgürleşiyoruz.

Ancak müşteri profili araştırmaları sırf eğlenmenin, iyi vakit geçirmenin alıcıyı tatmin etmekte yetersiz kaldığını gösteriyor. Başlangıçta memnun gözüken müşteri, şirketle ilişkisini uzun vadede devam ettirdiğinde huzursuzluk çıkarıyor. Daha doğrusu müşterinin kendisi huzursuz oluyor. Örneğin üçüncü kez kiraladığı Homeros'u dinlerken ağlayarak kendini yerden yere atıp modern hayatın değersiz, anlamsız olduğundan yakınıyor. Kiraladığı kedinin yalanması, aklına kendi cinsel organını ağzına alabilmek için ameliyatla omuriliğini kısalttıran İtalyan şairi Gabriele D'Annunzio'nun burjuva ahlâkına öfkesini getiriyor. Evinde yemek pişirttiği Çinli aşçının, barbar beyazlara karşı sabırla dünyayı ele geçirme planları yapan Çin istihbarat servisinin gizli ajanı olduğunu sanıyor ya da İspanyolca "ole" sözcüğünün Arapça "Allah" sözcüğünden türediğini söyleyen sufiyi, bir türlü gözüne giremediği, hep kendisiyle alay ettiğini sandığı babasının yerine koyuyor.

Kendilerine sunulan tüm hizmetlerin tam istedikleri gibi olmasına rağmen huzursuzluk arayan müşteri profili aslında pek de şaşırtıcı değil. Türümüzün psikolojik tarihi, bir varmış bir yokmuşumuzdaki altın çağın arayışı değil mi? Özlemlerimiz Havva'nın cennet bahçesi ya da Bacon'ın Atlantis'i gibi bir zamanlar yaşadığımız eşsiz beldeleri nasıl kaybettiğimizi anlatan efsanelerle dolu. Biz değil miyiz sevildiğimizi öğrenince "Ne kadar?" diye boğarcasına soran, bir tek bizim türümüz değil mi dünyanın halinden memnun olmayıp tarihimiz boyunca onu hep yeniden biçimlendiren, biz değil miyiz doğayı yadsıyıp, yeni sesler, yeni renkler arayıp, suretler yaratan?

BAŞ AŞAĞI DURAN FREUD AYAKLARININ ÜSTÜNE OTURUYOR

Eğlence şirketlerinin psikologlarını ilgilendiren türümüzün metafizik sorunlarıyla ilgilenmek değildi tabiî. Onlar keyfi esas alarak sundukları hizmetlerin müşterileri tatmin etmediğinden yakınıyordu. Ne verilirse verilsin bir türlü hoşnut kalmıyordu müşteri. Derken eski Marksist Habeşli Kıpti bir psikoloğun aklına; baş aşağı duran Hegel'i, Marx'ı ayaklarının üstüne oturttuğu geldi. Yüzyılımızın ortak kültürüne yerleşen bu benzetme, Sovyetler Birliği dağılana kadar dünyayı değiştirmek isteyenlerin başlıca teorik silahı olarak epey müşteri bulmuştu. Aynı şey psikoloji, psikoterapi, psikiyatri için niçin söz konusu olmasın? Freud'la başlayan ve insanları problemlerinden arındırmak amacıyla güdülen psikanaliz de Hegel'in diyalektiği gibi tepataklak edilse...

Yeni bir ürün olarak şirket eğlence yerine "problem kiralama"ya başladı. Habeşli psikoloğa göre şimdiye kadar insanları iyi etme, sağaltma amacı güden psikolojik tedavi akıntıya kürek çekiyor, insanların ihtiyaçlarının tersini yapıyordu. Mesleğin kuramsal olarak iflası, herhangi bir psikoterapi yönteminin hiçbir ülke ya da kültürde başarılı olamaması, bu yüzdendi. Çağlar boyu insana mutluluk vaat eden dinler, ideolojiler gibi psikoloji de iflas etmişti. Mutluluk değil, cebelleşecek sorun arıyordu insanlar. Biriyle uğraştıktan sonra bir yenisine, aşılması daha güç bir soruna doğru içgüdüsel bir yöneliş vardı hepimizde – hiçbir zaman kazanılamayan, başardıkça başarması güçleşen; Nintendo, Süper Mario gibi yeryüzünün gelmiş geçmiş en çok satan oyunları da bir tek türümüze özgü bu özellik üzerine kurulu değil mi?

Böylece insanları nasıl problemsiz yaparız diye yetiştirilen psikologlar, zenginleşen kültür ve gelişen zekâmıza la-

yık daha iyi problemleri nasıl yaratabiliriz diye düşünmeye başladılar. Zaten müşterileri sayesinde çeşitli huzursuzluk senaryolarıyla dolu zengin bir koleksiyona sahip olmuşlardı. "Problem Kiralama", kısa zamanda Kıpti psikoloğun kurduğu bu küçük Boston şirketine en çok kâr getiren ürün oldu. Böylece şirket yöneticileri müşterilerine terzi elbisesi gibi tıpatıp uyan problemler yarattıklarından, "eserlerinin", herkes için aynı olan bir Dostoyevski romanından kat kat üstün olduğunu da, kendilerine gururla kanıtlamış oldular.

Eğlence şirketinin problem kiralama girişimi, yeni bir tedavi yöntemi olarak, psikologların mesleki kuruluşları tarafından da benimsendi. İnsanların özellikle kendileri için üretilen sorunları yaşaması, onlara başka sorunlar yaratmaya zaman ve imkân tanımaz oldu. Böylece acı veren gündelik problemlerini giderek unutmaya başladılar. Üstelik, eskiden bitmez tükenmez sorunları olan insanlar, şimdi sıradan sorunlar yerine, para karşılığı, cazibesi yüksek, şık ve farklı sorunlar kiralamayı tercih ettiklerinden eskisi kadar problemli olmayı bütçeleri de kaldıramaz oldu. En pahalı, en "sosyetik" problemleri kiralamak için aylarca para biriktiren çoğu kişi, yılda ancak birkaç problem kiralayabildiklerinden, yılın problemsiz geçirdikleri geri kalan kısmında daha sağlıklılar artık. Kimileri yaz tatiline çıkar gibi haftalık, aylık problem kiralıyor.

İşin psikodinamiğine burada fazla girmeye gerek yok; ama bu yeni yaklaşımın temelinde bireyin herhangi bir problemi çözmesi yerine onu sonuna kadar yaşaması yatıyor. Yöntemin kurucusu, 1950'lerde Viyana'da psikodrama ekolünü kuran Moreno sayılabilir. Moreno'nun görüşleri ise Aristo'nun klasik Yunan tiyatrosundaki "katharsis" kavramına dayanıyor; dram aracılığı ile bir başkasının duygularını yaşayıp rahatlamak, evrenselleşmek, kendini tanımak.

Eğlence şirketlerinden biri, kendilerine yollanan bir müşteri teşekkür mektubunu geçenlerde New York gazetelerinde reklam olarak (müşterinin izniyle) yayımladı. Şirketin faaliyetlerine ilişkin bir fikir verir düşüncesiyle aynen aktarıyorum (çeviri benim):

> Sırdaşım yetkili,
>
> Size sırdaşım diye hitap etmeme müsaade edin. Düşündüklerimi, benden gizli kalmış duygularımı şirketinizden başka kimseyle bu denli paylaşmamıştım. Bunun farkına, sizden kiraladığım problemi nasıl yaşadığımı gösteren, evime iznimle yerleştirdiğiniz gizli kameralarla çekilen videoyu seyrederken vardım. İki eski kocamı ve eşcinsel ilişkimdeki sevgilimi canlandıran şirketinizin anlayışlı oyuncularıyla, gerçek hayatımda her biriyle ayrı dönemlerde ayrı ayrı yaşadığım sorunları, hepsiyle birlikte aynı anda bir yılbaşı sofrası mizanseninde üçünün annesi rolünde bana yaşatmanız, beni o denli etkiledi ki, sayenizde içimde var olduğunu bilmediğim enfantisid ve ensest duygularımı tüm yoğunluğuyla yaşadım. Belki intihar duygularımı azıcık daha tahrik edip deşebilirdiniz; ama o da gelecek sefere kalsın. Hizmetinize ödediğim her sent hakkını buldu. Sinagoguma mensup aşağıda isimlerini verdiğim iki arkadaşıma benden Noel hediyesi olarak "Hazreti İsa'nın Çarmıhta Çektikleri" probleminizin 30 dakikalık versiyonunu rica etsem, yollayabilir misiniz? Hediyemi American Express kartıma fatura edebilirsiniz. *God Bless You All* (Hepinize selametle). Saygılar.
>
> Maria Goldenberg (imza)

Ne var ki dünyaya yayılmak isteyen Amerikan kökenli eğlence şirketleri New York, Los Angeles gibi kentlerde sokağa çıkmaktan çekinen, yalnız yaşamayı tercih eden, "tipik müşteri" profilini Avrupa'da, hele hele toplu halde eğlenmeye alışık dünyanın diğer kıtalarında bulamadıklarından, Mekke'de bugünlerde açılacak helal et satan McDonald's kadar bile başarılı olamadılar. Fransa'da yeni kurulan Disneyland'ın iflasın eşiğinde olması ise hepsini ürkütmüş bugünlerde. Yoksa büyük bir potansiyel müşteri kitlesi var. Üstelik piyasa araştırmaları Amerikalılar ve Avrupalıların dünyanın her yerinde birbirine benzeyen tatil kulüplerine gitmekten de sıkıldığını gösteriyor. Sıkılanlar tanımadıkları ülkelerin bilinmeyen yörelerini keşfetmeye çalışıyorlar; ama sarılık, kolera, AIDS, sıtma, ebola, tifo, dizanteri gibi bulaşıcı hastalıklar, açlık, savaşlar, dinsel tahammülsüzlük, vahşet, totaliter ve demokratik geçinen rejimlerin işkenceci, ırza geçen, dışkı yedirten polisleriyle karşılaşıyorlar tatillerinde. Heyecan ve macera arayan, sayısı giderek çoğalan paralı bir müşteri kitlesi var; ama yer sorununu, yatırım yapılacak sağlam ve güvenli yer sorununu halledemiyor şirketler.

Eskisine göre daha serbestiz, istediğimizi yapabiliyoruz; ama çoğu yerde devlet hâlâ devlet, asker hâlâ asker, din hâlâ din, töre hâlâ töre. Her ne kadar hepsinde bir çözülme varsa da (özel hapishaneler, paralı ordu, yeni dinler), özgürlüğümüz, istediğimiz gibi eğlenebilmemiz sınırlandırılıyor gene de. İşte yeni bir eğlence beldesi projesi bu sınırları aşmayı amaçlıyor. Kiralanacak beldede egemenlik şirkete ait. Eğlenmenin, oynamanın kurallarını belirleyen şirket. Hepsi projede olan aşağıdaki eğlence etkinlikleri yüzyılımızın sıradan, standart tatminlerinden sıkılmış müşterisine şimdiye dek tatmadığı heyecanları, yaşamadığı maceraları vaat ediyor.

Agora

Bir Akdeniz ülkesinden kiralanan gerçek bir antik Yunan kentinin Agorası'nda düzenlenecek münazaralar, nutuklar bir anlamda günümüz Londrası'nın Hyde Park Corner'ını anımsatabilir. Ancak şirketin münazara için anlaştığı kişiler kendi alanlarında dünya çapında şöhrete ulaşmış olup başka hiçbir yerde pek görme olanağımız olmayan, iktidardan düşmüş, sürgün edilmiş, emekli olmuş eski politikacılar, diktatörler arasından seçiliyor. Eğer hapistelerse kendi rızaları ve hükümetlerine yüksek gelir getiren anlaşmalar sonucu eğlence şirketi hesabına belirli süreler için salınıp kiralanan bu mahkûmlar, çeşitli mizansenlerle müşterinin seyrine sunuluyor. Kimi iktidardayken, hararetle verdiği nutukları yeniden okuyor, kimi müşteriler tarafından oluşturulan halk mahkemesi önünde yeniden yargılanıyor, kimi, politika dışı hünerlerini (saksofon çalmak, resim yapmak) sergiliyor, kimi psikiyatristler tarafından seyircilerin önünde psikanalizden geçiriliyor, psikologlarca herkesin önünde zekâ testlerine tâbi tutuluyor.

Fukuyama Disneyland'a Karşı ya da Tarihten Sayfalar

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana milyonlarca Batı Alman ilkokul çocuğu, galip devlet ABD'nin uyarıcı önerileri doğrultusunda 6 milyon Yahudinin katledildiği temerküz kamplarını, gaz odalarını, ölüm çukurlarını, kurşuna dizilme mahallerini ziyaret ettiler, hâlâ da ediyorlar. Eğitim uzmanları çocuklarla kırk küsur yıldır sürdürülen bu tür ziyaretlerin özellikle gençlerde, geçmişleriyle barışık tarih bilincinin, demokratik düşüncenin gelişmesinde önemli rol oynadığını inanıyorlar.

Beldenin Tarihten Sayfalar Parkı bu eğitici çalışmadan

esinlenerek düzenlenmiş.

Tarihî olaylar oyuncularla aynen canlandırılıyor; 1789 Devrimi'ni simgeleyen Bastille Baskını, 20-30 kadın muhafızın koruduğu Çar'ın kışlık sarayının komünist erkekler tarafından basılmasıyla 1917 Sovyet Devrimi'nin gerçekleşivermesi, İstanbul'un Fethi (ya da Konstantinople'in düşüşü), Kennedy Suikastı (bütün versiyonlarıyla), San Francisco depremi gibi olaylar özel inşa edilmiş mekânlar ve laser teknolojisinin katkısıyla tekrarlanıyor.

Eğlence beldesinin tarihten sayfalar programını düzenleyen sosyal bilimciler Fukuyama'nın tarih bitti tezi doğrultusunda geçmişi bugünden bağımsız, tarafsız; ama yaşanır bir gösteri anlayışında düzenliyorlar. Tabiî bitmiş olan bu tarihin artık ancak oyun olabileceği tezi bir kez daha doğrulanırken tarih turizmi için yeni olanaklar çıkıyor.

Romalılar Aspendos gibi açık hava tiyatrolarını, içinde kalyonların yüzdüğü kocaman havuzlara dönüştürüp, seyircilerin gözü önünde zamanın ünlü deniz savaşlarını ölesiye dövüşen kölelerinin gayretiyle canlandırırlardı, ta ki Batı âlemine ilham kaynağı olan bu medeniyet "barbarlar" tarafından çökertilene kadar. Roma uygarlığının eğlence biçimlerine ancak bu yüzyıl film ve TV aracılığıyla her şeyi yeniden canlandırarak tanık olabildik. Ne var ki seyrettiklerimiz artık gerçekten ölesiye dövüşen köleler değil; film yönetmenlerinin denetiminde, sigorta şirketlerinin tekelinde inandırıcı olmaya çalışan aktörler ya da bilgisayarımızın kontrolündeki simgeler. Oysa eğlence şirketinin düzenlediği tarih şovlarındaki ölümler gerçek. Oyuncular doktorları tarafından ölümcül hastalıklara yakalandıklarını belirten rapor taşıyanlar arasından seçiliyor, vasiyetlerine göre ailelerine, yakınlarına tazminat ödeniyor.

1960'larda Miami'de intihar etmek için yüksek bir binanın tepesine çıkan ve sokaktaki halkın dikkatini çeken bir gencin atlamakta tereddüt edince, o ana kadar sabırla bekleyenler tarafından yuhalandığını hatırlıyorum. At Meydanı'na gelen ziyaretçilere o gün intihar edecek kişinin özgeçmişi ve eylem gerçekleştikten sonra intiharın video kaseti de veriliyor. Eğlence şirketinin, müşterilerini sessiz kalmaları, saygılı olmaları ve gösteriye herhangi bir şekilde müdahale etmemeleri için ikaz ettiği tek yer At Meydanı'nın intihar köşesi.

İnfaz alanı ise tam bir panayır yeri. Gece mahkûmların da rızasıyla hükümetlerle yapılan antlaşmalar sonucu şirket birçok ülkenin ölüm cezasının infaz ihalesini almış. Eskiden adı sanı bilinmeyen cellat Çingeneler, Teksaslı şırıngacılar, Parisli giyotinciler yakın gelecekte dünya çapında şöhret olacaklarına inandıklarından kendilerini temsil edecek menajerler peşinde şimdiden.

Yüz yıldır halka kapalı, halktan gizli yapılan "infazlar" tekrar normal haline dönmüş oluyor. Bu gelişmeden özellikle Vatikan memnun. İbret olur diye asırlar boyu şehir merkezlerinde insan yakan, papazların geliştirdiği özel aletlerle binbir çeşit işkence yapanların geçmişi, 21. yüzyıla girerken gene çağdaşlaşmış oluyor. Bu tür uygulamalardan zaten hiç vazgeçmemiş şeriat hükümlerinin süregeldiği Pakistan, Suudi Arabistan, İran gibi Müslüman ülkeler ise Allah adına uyguladıkları halka açık cezalandırmanın eğlence şirketince benimsenmesini Batı yozluğu diye bir yandan küçümserken, bir yandan onlar da Vatikan'la birlikte haklı çıkmış olmanın sessiz ve onurlu keyfini yaşıyorlar. Bu işten en kârlı çıkan ise her zamanki gibi pragmatik Protestan ahlâkı. Eğlence şirketinin faaliyetleriyle hem toplum düzeninin sağlanması için gereken cezalar uygulanmış oluyor, hem de para kazanılıyor.

At Meydanı'nın bir alanı da ırz düşmanları, dolandırıcılar ve soyguncular için ayrılmış. Aynen panayırlardaki falcılar gibi hepsinin birer küçük kulübesi var. Müşterinin istediği kişiyle teke tek görüşmesi mümkün. O meşhur İngiliz posta treni soygununu, soyguncunun ağzından mı duymak istiyorsunuz, buyrun şu kulübeye, Stalin dönemindeki kıtlıkta elli altı kişinin ırzına geçip onları yiyen Rus öğretmenin yaşam öyküsü mü ilginizi çeken, buyrun sorun sorularınızı kendisine oradaki kulübede. Eğlence şirketi ile çeşitli ülkelerin adalet bakanları arasında yapılan antlaşmalara göre bu faaliyetlerden kazanılan gelirin yarısı şirket tarafından polis derneklerine bağışlanıyor. Artık eskisi gibi evimizdeki televizyondan infazları izlemek, haber programlarından beş para ödemeksizin mahkûmların yaşantılarını, itiraflarını öğrenmek de mümkün olmayacak. Bu tür insan sömürüsü bitiyor artık. Eğlence şirketinin bağışlarını göz önünde tutarak adalet bakanları, TV kameralarını artık cezaevleri ve infaz mekânlarına da sokmayacak.

Şirketin, çoğu işsiz kalan eski KGB ajanları için düşündüğü "Soğuk Savaş'ta Gizli Faaliyetlerimiz" kulübesinden ise, Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'in KGB arşivini sekiz ciltte basılmak üzere Amerikan Random House Yayınevi'ne satması nedeniyle vazgeçilmiş.

Pentagon

Yirminci yüzyılın belki de en popüler uğraşı savaş. Aynı yüzyılda iki dünya savaşı ve içinde bulunduğumuz sürekli savaş yüzünden herkes silahlara, savaşlara aşina. Çocuklar 10 yaşına gelmeden uçak, tank, roket çeşitlerini biliyor. Televizyon ekranlarında çeşitli yerlerdeki savaşları seyrediyoruz her gece. Savaşa ilgi çok, ama artık kimse asker olup da ölmek istemiyor, o işi profesyonel ordular, çapulcular, milisler ve evle-

ri yurtları saldırıya uğrayanlar ya da kadınlarının, çocuklarının ırzına geçilenler yapıyor. Milyonlarca insan için bu günlük gerçek, yüz milyonlar için de bir seyir ve hattâ eğlence biçimi. Özellikle video oyunları ve VR simülasyonlarıyla uçaklar, tanklar ve roketlerle her gün savaşıyoruz. Oyunların giderek ucuzlamasıyla savaş sıradan bir eğlence biçimi oldu. Eğlence şirketi yetkilileri bunu bir anlamda düzeltmek, her babayiğidin harcı olmayan savaşı, gerçek müşterilerinin oluşturduğu seçkin bir topluluğa sunmak istiyorlar.

Pentagon'dan emekli subayların yönettiği ve aynı adı taşıyan bu bölgede savaş sevenler için oyunlar düzenleniyor. Müşteriler ciddi bir kurmay eğitiminden sonra bölüklerinin, birliklerinin başına geçiyor. Rütbeleri şirkete ödedikleri ücretle orantılı. Ancak general ya da mareşal olmak için savaş oyunu tecrübesi de gerekiyor. Bu işin hastası olanların yıllar boyu gelen gedikli müşteriler olması bekleniyor. Canları sıkılan, sivil yaşama uyum sağlamakta güçlük çeken dolgun maaşlı, emekli ordu mensupları da potansiyel müşteriler arasında. Aynı askerî manevralarda olduğu gibi çeşitli taktik ve stratejik amaçlar çerçevesinde mavi ve kırmızı birlikler birbirleriyle savaş halinde. Taraflar gerçek hayattan daha da gerçekçi. Eğlence beldesinin ücra bir köşesinde çeşitli devletlerden teker teker aldığı ihalelerle dünyanın en büyük özel hapishanesini kuran şirket, müşterilerin tercihine göre çeşitli ulusların mahkûmlarını karşı karşıya getirebiliyor. Hattâ Körfez Savaşı'nda olduğu gibi tek düşmana karşı bir müttefik ordusu da Pentagon subaylarının hazırladıkları senaryolar arasında. Tabiî kurşunlar gerçek değil. Araştırmacılara göre hem kadın hem erkek müşterilere hitap edecek en popüler savaş, Yunan mitolojisinin savaşçı kadınları Amazonlar ve kraliçeleri Penthesika ile erkekler arası düzenlenecek savaş oyunları.

Pentagon beldesinde eğlence şirketi yetkilileri Ameri-

ka'nın, atom bombası gibi bombalarını denemek için Nevada ve Arizona çöllerinde kurduğu deneme alanındaki girişimini de aynen tekrarlıyor. Aynı Amerikalıların yaptığı gibi burada da bire bir ölçekte gerçek şehirler kuruluyor, demiryolları, köprüler, trenler, tüneller yapılıyor. Ve gene aynı Amerikalıların bombalarının tesirini ölçmek için yaptıkları gibi burada da müşteriler savaş uçaklarına binip Bağdat'ı, Hiroşima'yı, Dresden'i yeniden gerçek bombalarla imha ediyorlar. Şehirler prefabrik olduğundan mahkûmlar tarafından hemencecik kolaylıkla inşa edilebiliyor. Biyolojik ve kimyasal silahlarının denenmemiş gücünü ölçmek için vatandaşlarını gizli deneylerle öldüren, sakat bırakan, çıldırtan ABD ve eski Sovyetler'in tersine, şirket tüm faaliyetlerde tek bir kişinin burnunun bile kanamamasına özen gösteriyor.

Stajyerlik

Psikologlar nahoş duygu ve düşüncelerimizi içimize atacağımıza, onları boşaltmamızı sağlayacak zararsız faaliyetlerde bulunmamızı tavsiye ederler. Patronunuzu döveceğinize hıncınızı her gün on dakika yumrukladığınız kum torbasından alın; sizi istemeyen kadının ırzına geçeceğinize randevuevine gidin vs. Hattâ psikologlar kimi meslek seçimlerimizin bile bizi bilinçaltımızda yatan tehlikelerden koruduğu inancındalar; örneğin gizli kesme biçme duyguları olanların bu dürtülerini cerrahlık, kasaplık gibi mesleklerle örtbas etmeleri gibi. Kısaca içimizdeki bu gizli duyguların hem bize hem de başkalarına zarar getirmeyecek bir şekilde ortaya çıkması, hem toplumun hem de bireyin lehine. Oysa her şeyin standartlaştırıldığı, mekanize edildiği çağımızda, bir yandan da sansasyon peşinde koşan medyanın seri cinayetler işlemiş katilleri kahramanlaştırması, Hollywood'un Frankeştayn, Drakula gibi şimdiye dek en az 10-15 ayrı ver-

siyonu yapılan kanlı korku filmlerini milyonlarca kişiye pazarlaması ile de bu tip eğilimleri olan bireyler sürekli tahrik ediliyor.

İşte müşterilerinin psikolojik ihtiyaçlarına göre eğlence hazırlayan şirketimiz için bir pazar daha. Fazla tafsilata girmeye gerek yok. Amaç müşterinin zararsız bir biçimde "tatmin" olması. Eğlence beldesinin müşterileri iki konuda staj yapabilecek; tıp ve film. Tıp stajyerleri bir haftalık kurslarla anatomi konusunda eğitim görüyor, insan ve çeşitli hayvanların vücutlarını parça parça öğreniyor, bol bol ameliyat videoları, hayvanlar üzerine tıp deneyleri seyrediyorlar. İsteyenlerin şirketin stokunda bol miktarda olan insan ve hayvan kadavralarıyla kendi anatomi çalışmalarını yapmaları, hattâ kesip, biçip, ekleyerek yeni tür varlıklar yaratmaları da mümkün. Film stajı görenler ise film yönetmenin temel prensiplerini öğrenip şirketin arşivinde önceden çevrilmiş çeşitli korku filmlerinin malzemeleri ve yaratıklarıyla ve İngiltere'de binlerce işsiz tiyatrocu arasından kiralanan aktörlerle mizansenler yaratıp kendi hazırladıkları senaryolara göre düşlerini canlandırabiliyor, istediği filmi çekiyor. Filmin boyutu ve masrafına göre şirket farklı tarifeler uyguluyor müşterilerine. Çekilen filmin piyasa beğenisine uyma, sansürü tatmin etme gibi kaygıları olmadığından ancak bireyin ufkuyla sınırlı bir yaratım söz konusu.

EĞLENMENİN İLKELERİ

Eğlence şirketi bireylerin cinsel dürtülerini tatmin etmeye yönelik hiçbir faaliyet düzenlemeyecek. Bu tür ilişkilerin metalaştırılmasına, dünyamızın her tarafında yaygın olan kadınların ve çocukların cinsel sömürüsüne karşı çok net bir tavrı var. Hattâ bu konuda hiçbir şüpheye yer bırakmamak için yılda birkaç kez feminist dernek müfettişlerini de-

netime çağırıyor. Diğer bir ilke de tüm faaliyetlerin bireyin kendisi gerçekleştirmesi esasına dayanması. Müşteriyi mağdur edecek, onursuzlaştıracak, korkutacak hiçbir şey yok. Örneğin Almanların Doğu Berlin'in bir kısmını polisi, muhbirleri, kuyrukları, boş vitrinleri ile aynen koruyarak "Soğuk Savaş doruğunda Doğu Berlin'de gerçek bir gün yaşayın" programı önerisi hemen reddedilmiş.

Şirket insan sağlığı ve ahlâkının korunması için adeta Tolstoycu bir yaşantı tarzı uyguluyor; egemen olduğu topraklar üzerinde bu konuda insanlığa örnek olduğu inancında. Beldede tatile gelenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için her tür inanca göre ibadet yerleri mevcut. Haham, papaz ve imamı kol kola yürürken görmek bir zamanların barış içindeki Kudüs'ünü anımsatıyor. Uluslararası Af Örgütü başta olmak üzere çeşitli insan hakları dernekleri ise dünyada olup bitenlere ilişkin sürekli bilgi veriyor, bağış ve imza topluyor müşterilerden.

Ziyaretleri boyunca müşterilere sunulan tüm besin organik; hiçbir ilaç ya da kimyevi madde katılmamış, en doğal koşullarda yetiştirilmiş sebze ve meyve veriliyor. İnsan haklarını sürekli ihlal eden totaliter ve ırkçı ülkelerden hiçbir besin maddesi ithal edilmiyor, mümkün olan her şeyin belde topraklarında yetiştirilmesine özen gösteriliyor. Mutfak tamamıyla vejetaryen; et, balık ve tavuk kesinlikle yok. Potansiyel müşteri pazarını daraltmasına rağmen konukların sigara içmesi, alkol ve uyuşturucu kullanması yasak. Her şey izzetin nefse hâkim olmasında, yeter ki gönüller şen olsun Şirket-i Sefahat'ta.

2 Şubat 1993, Heaton Moor

MAHŞER ÇOCUKLARI
VIII

Doğum, Jean Dubuffet, 1944.

ÇOCUKLARIN ESARETİ

Yaşasın çocuklar! Her şey onlar için. Ne hakkımız var onlara savaş, açlık, sefalet dolu zehirli bir dünya bırakmaya? 20. yüzyıl kuşaklarının tarihe bıraktığı miras. Dünyayı bulduğundan daha kötü bırakmak.

Geçtiğimiz yüzyılın sanayî devrimi enerjisini, İngiltere'de, Galler'de kömür ocaklarında çalışan çocuk işçilerin emeği ile sağladı. Çiftliklerde, dokuma tezgâhlarında, dağda, ovada hayvan peşinde hep çocuklar vardı. Yedi, sekiz, dokuz, on çocuk yapan anne-baba, çocuklarını boğaz tokluğuna çalıştırır, işe koşmak için ölenlerin yerine hemen yenisini yapardı. Çocukların ölüm istatistikleri sevgili annecik ve babacıklarının vahşetinin yansımasıdır. Hayvan gibi, mahsul gibi, el ürünü gibi alınıp satılmadığı için en düşük, hattâ hiç değeri olmayan, pazarı olmayan bir nesne çocuk. Hep de böyle olmuş. Hayvan daha iyi besleniyor, mal daha iyi korunuyor çocuktan. Tarih boyunca en çok işçiler ve köylüler mi sömürülmüş? Peki çocukları sömüren kim? Tarihte

en çok mazlum uluslar, halklar mı ezilmiş? Peki, neredeyse daha beşikteyken onları "davalarında" ölmek üzere yetiştirenler, her ölüyle, şehitle, zaferlerine bir adım daha yaklaştıklarını söyleyenler kim? Daha dün gibi hatırlıyorum. İsrail uçakları Beyrut'ta neredeyse her gün Filistin mahallelerini bombalarken aynı anda sığınaklara sığınan müstakbel anneler de yeni mücahitler yetişsin diye bacaklarını milyonlarca sperme aralıyordu. Çocuklarını dilenci yapan, hattâ orasını burasını sakatlayıp avuç açtırtanlar kim? Karılarından canları sıkıldığında kız çocuklarını beceren; tiksindikleri kocalarından canları sıkıldığında erkek çocuklarıyla halvete giren annecikler kim?

Çocuklar, vücutları narin olduğu için mi açlıktan, kıtlıktan daha çok ölüyorlar? Yoksa yetişkinlerin, onlar için uygun gördükleri "çocuk payından" mı? Stalin dönemindeki kıtlıkta yetişkinlerin birbirlerini değil de çocuklarını yemesi neden? ABD'de yuvaya başlayan çocukların parmak izleri alınıyor. İleride cürüm işlediklerinde kolay yakalansınlar diye değil. Tam tersi, ileride kaçırıldıklarında, ormanın bir köşesinde ırzına geçilmiş cesedi bulunduğunda kim olduğu bilinsin, çocukları kaçırıldığından beri merakta olan annesi babasının haberi olsun diye.

Din adına çocuklara yapılan baskı ve tahakkümün haddi hesabı yok. Kendilerini bir tek Tanrı'ya hesap vermekle yükümlü tutan ruhbanlar tarih boyunca istedikleri çocukları ilahlarına kurban etmişler, çalıştırmışlar, zevkleri için kullanmışlar, işkence etmişler, satmışlar, beyinlerini bizden olmayanlar kötüdür diye yıkayıp savaştırmışlar. Ama her şey Tanrı adına yapıldığından karşı çıkan yok.

"Küçüklerimizi koruyalım!" İnsan türünün uydurduğu en büyük palavralardan biri. Temerküz kamplarından sağ çıkan Yahudi yazar Primo Levi, "En kötülerimiz, işbirlikçiler, ihbarcılar, üçkâğıtçılar kurtuldu; kamplarda iyileri-

miz öldü, yaşantımıza şahitliğin acısını ömür boyu çekeceğiz," diyor. Kendisiyse kendi şahitliğine dayanamadı ve beş yıl önce intihar etti.

Çocuklara gelince kılını kıpırdatan yok gibi.

Rönesans'la bireyin; devrimler ve kurtuluş savaşlarıyla sömürülenlerle mazlumların ve nihayet yüzyılımızda da "marjinallerin" kıymetini öğrendik. Geçenlerde bir gazete, şimdiki Amerikan başkanının seçilmesini yedi milyon eşcinsel oya borçlu olduğunu yazıyordu. Marjinaller de örgütlü artık.

Fakat çocuklar gene bu "hak" mücadelesine katılamıyor. Çünkü kendilerine yapılan haksızlıkların bilincine varana kadar yetişkin oluyorlar ve aynı düzen devam ediyor. Hep onlar adına karar veriliyor.

Bu nedenle çocuklar diğer sömürülenlerde olduğu gibi, hiçbir zaman kendilerine yapılan haksızlıkları dile getirmemişler, getirememişler. Yan yana gelip örgütlenememişler. Bir araya ancak kendileri yöneten yetişkinlerin arzularına uymak, hizmetlerini yerine getirmek için gelmişler; işte Yeniçerilerin sefere çıkarken peşlerinden sefahatleri için götürdükleri içoğlanları, işte 1212'de Kutsal Kudüs'e diye yola çıkarılıp köle olarak satılan, satılmayanları açlıktan, hastalıktan ölmeye mahkûm bırakılan Haçlı Çocuk Seferi, işte 20. yüzyılın Hitler Jugend'i, Sovyetler'in Young Pioneerleri, Tek Yol İslâmcılar ve egemen ideolojilerin mutlak hakimiyetlerinin süregeldiği okullar.

"Özgürlükler verilmez alınır" tarih boyu kullandığımız önemli bir slogan. Ama örneğin köleler hiçbir zaman kendi kavgaları, çabaları ile özgürlüklerini almadılar. Gerek Amerika'da, gerekse Avrupa'da köleler, ekonomiler serbest işgücü dolaşımını gerektirdiğinden azat edildiler. En azından iki bin yıllık bir geçmişi olan kölelik, iki bin yıllık öfke, nefret ve bilinçlenme sonucu değil; kölelere ihtiyaç kalmadığın-

dan, kapitalizm başka nitelikte bir emek gücü gerektirdiğinden ortadan kalktı.

Gene de kölelerimize çocuklarımızdan daha iyi bakmışız son bir-iki yüzyıla kadar. Düşünün, erkek çocuk daha değerli görüldüğü için, anne-babalar, özellikle çocuk yapmanın devlet yasalarıyla tek çocuk ile sınırlandırıldığı Çin Halk Cumhuriyeti'nde, kız çocuklarını doğurur doğurmaz öldürüyorlar hâlâ. Eflâtunların, Aristoların Yunanistan'ında sakat doğan, istenilmeyen bebekler dağlara bırakılmıyor muydu kuşlara yem olsun diye?

Çocuklarımızın kurtuluşu için, türümüzde bir devrim yaratma zorunluluğuyla karşı karşıyayız.

Ancak çocuklarımızla hangi devrimi, kime karşı, nasıl yapacağız? Günümüzdeki egemen düşünce de zaten devrimlere karşı. Geçmiş devrimler iflas etmiş durumda. Bırakın devrim yapmayı, başkalarına örnek olmanın bile totaliter bir dayatma olduğunu düşünenler az değil. Gününü gün eden, benden sonra tufan anlayışıyla yaşayanların hayatı pek çok kimseye cazip geliyor.

Neyse ki asırlardır yaptığımız kötülüklerin iyice farkına varıyoruz artık. Yasalar dünyasında pek çok şey yapıldı çocuklar için. Birleşmiş Milletlerce kabul edilen Evrensel Çocuk Hakları Beyannamesi çocukların aleyhine olan ne varsa yapılmamasını tavsiye ediyor, her birey gibi çocukların da vazgeçilmez hakları olduğunu vurguluyor.

Artık kimi Batı ülkelerinde çocuklar ilkokul çağından itibaren kendilerine kötülük yapanları ilgili kurumlara şikâyet ediyor, ihbar ediyor. Çocuk haklarını en çok çiğneyenler ise her gün onlardan sorumlu olanlar, yani anne ve babaları. Çocuklar güçleniyor. İsveç gibi ülkelerde çocukların şikâyet ya da ihbarlarıyla birlikte devletin mekanizması çalışmaya başlıyor; polis, sosyal hizmet uzmanları, psikolog ve psikiyatristler, avukatlar ve giderek çocuğun arka-

daşları, konu komşu ve kamuoyu devreye giriyor. Töhmet altında olan, çevrenin kuşkulu bakışlarını hisseden ve yargılanmadan çocuk düşmanı olarak suçlu sandalyesine oturtulan aile, başka ebeveyne de ibret oluyor. Sovyetler'de "rejim düşmanı" diye çocuklarının ihbarları ile Sibirya'ya sürülen, öldürülen anne ve babaların yerini mi aldı çağdaş İsveçli anne-babalar? Kendilerini polise şikâyet edebilecek, konu komşu önünde rezil edebilecek çocuklarının önünde anne-babalar daha bir dikkatli, daha bir temkinli. Onları kırmamak, kendilerine düşman etmemek, devlete ters düşmemek için gayret ediyorlar.

Aksi takdirde çocuklar anne ve babalarını artık boşayabilirler de. Boşanmanın tarihsel evrimi çocuklara da erişti. Artık Kuzey Amerika ve Avrupa'da çocuklar, yani yasal reşitliği olmayanlar, yasal olarak ebeveynlerine boşanma davası açabiliyor, kazandıkları takdirde de yaşları yedi-sekiz olsa bile, mahkeme kararıyla ailelerinden ayrılıp başkalarıyla yaşayabiliyorlar.

ÇOCUKLAR UYANIYOR

Çocuklar uyanıyor. Ağızdan ağıza, mahalleden mahalleye, şarkı, film, video klip aracılığıyla tüm dünyaya yayılıyor tepkileri, isyanları ve istekleri. İşlevini, inandırıcılığını yitirmiş bir eğitim sisteminde, okullarda güç zaptedilen çocuklar giderek başkaldırıyor.

Dünya gençleşiyor. Avrupa ve Kuzey Amerika dışında her yıl doğanlar ölenlerden çok çok daha fazla. Asya'da, Afrika'da, Güney Amerika'da nüfusun yarısından çoğu 20 yaşın altında. Çoğunluk çocuklarda. Yetişkinler azınlıkta. Giderek gençler yaşlılar için çalışmak durumunda. Eskiden yaşasalardı çoktan ölecek olanlarımız şimdi yaşatılıyor. Avrupa'da altmış yaşından büyükler nüfusun üçte birini oluş-

turacak yakında. Yaşlılar "mutlu" bir azınlık. Onlar iş sahibi, ev sahibi. Onların karnı tok, sigortaları, doktorları var. En azından kendilerine hizmet edecek çocukları var. Emekli olunca yan gelip yatacak, paralarını yiyecekler. Bir tarafta milyonlarca çocuk. Sokağa terk edilmiş. Diğer tarafta asalak, varlıklı yaşlılar.

Bir İngiliz gazetesi geçenlerde "Ekonomi böyle devam ederse gelecek yılın sonuna kalmaz kuzeyde kıtlık ve ayaklanmalar olacak." diye yazdı.

1992'de Rio'da yetişkinler dünya tarihinin en büyük zirvesini yaptılar. Dört bir yandan krallar, cumhurbaşkanları, başbakanlar batırmakta oldukları dünyayı nasıl kurtarabileceklerini, ekolojik sorunları tartıştılar. Kurtaracaklarını söyledikleri çocukları ise, toplantı sürerken bile başka bir akıbet bekliyordu. Dünya liderlerine huzurlu, nizamlı bir ülke görüntüsü vermek isteyen ev sahibi Brezilyalı yetkililer Rio sokaklarında yaşayan kimsesiz çocukları temizleyecek, yani öldürecek ölüm mangalarını harekete geçirmişlerdi. Habitat Zirvesi yapıldı. Zirveye yeryüzündeki tüm önemli, güçlü yetişkinler katıldı. Çocuklardan kimse söz etmedi. Zirve süresince ve zirveden önce dünyayı kurtarma zirvesinin görüntüsüne gölge düşmesin diye kaç çocuk öldürüldü bilinmiyor. Onlar zaten yok sayılıyorlar. Ne isimleri var, ne de adresleri. Çoğunlukta olmalarına rağmen yoklar.

ÇOCUKLAR SİLAHLANIYOR

Orman kanunlarının artık kent yaşamı için giderek geçerli olduğu dünyamızda, çocuklar da kendi kendilerini kurtarma çabasında. On-on beş milyonluk dünya kentlerinde lağımlar sıçanların, sokaklar da çocukların. Sokakta yaşıyor, sokakta kazanıyor, sokakta savaşıyor, sokakta ölüyorlar. Esrar ticareti, yankesicilik, soygun ve fahişelik pazarlarında ar-

tık çocukların vazgeçilmez yeri var. Çocuk çeteleri kentlerde mahalleleri, sokakları parsellemiş durumda. Mahallede iş yapmak isteyen onlarla çalışacak. Aralarında daha 13'ünde, 14'ünde dolar milyoneri olanlar var. Çeteler silahlı. Hem de makineli tüfekli. New York çocuklarında en popüler model İsrail yapımı Uzi'ler. Çetelerin şiarı, "Hızlı yaşa, genç öl. Gününü gün etmeye bak." Engel, tehlike tanımıyorlar, gerektiğinde birbirlerini, yetişkinleri çiklet çiğner gibi rahatlıkla öldürüyorlar.

Diğer yandan uzmanlar çağdaş ebeveynlere şiddeti çağrıştırmayacak oyuncak almalarını, sağlıklı yetişebilmeleri için çocukların özgürlüklerini sınırlamamalarını öneriyorlar.

Çocukların yeni kahramanları var.

İtalya'da futbol maçlarında yeni bir kahramanın adı haykırılıyordu taa on yıl önce. Yaşı ufak. Futbolcu değil. Ama statta on binlerce kişi bir ağızdan onun adını haykırıyor. Bu kahraman çocuk, ana-baba katili. Bakmış varlıklı olan anne ve babasının daha ölmesine, onların mirasına konmasına çok zaman var, birkaç arkadaşıyla birleşip pek de düşman olmadığı anne ve babasını öldürmüş. Cinayetten hemen sonra da arkadaşlarıyla birlikte kurtuluşlarını, yeni servetlerini kutlamaya diskoya gitmişler. Yakalanmışlar. Bu ana-baba katili çocuk İtalya'da gençlerin kahramanı oluvermiş.

Yeni bir savaşın tarafları mı belirleniyor?

Tarih boyunca neredeyse akla gelebilecek her konuda bölünüp taraf olduk birbirimize karşı. Tanrı insanları ırk ırk yarattı masalıyla, ırklar kapıştı; insan Tanrı'yı yarattı dinler kapıştı; daha iyi ok atabilmek için sağ memesini kesen Amazonlar erkeklerle, futbol maçı sonucundan dolayı Honduras Guatemala ile, afyon satabilmek için İngilizler Çinlilerle ve sanki kimseye yetmiyormuş gibi dünyayı paylaşmak için neredeyse herkes birbiriyle kapıştı. Ve tarih boyunca bu süregelen kapışmalar sonucu bugün her zaman-

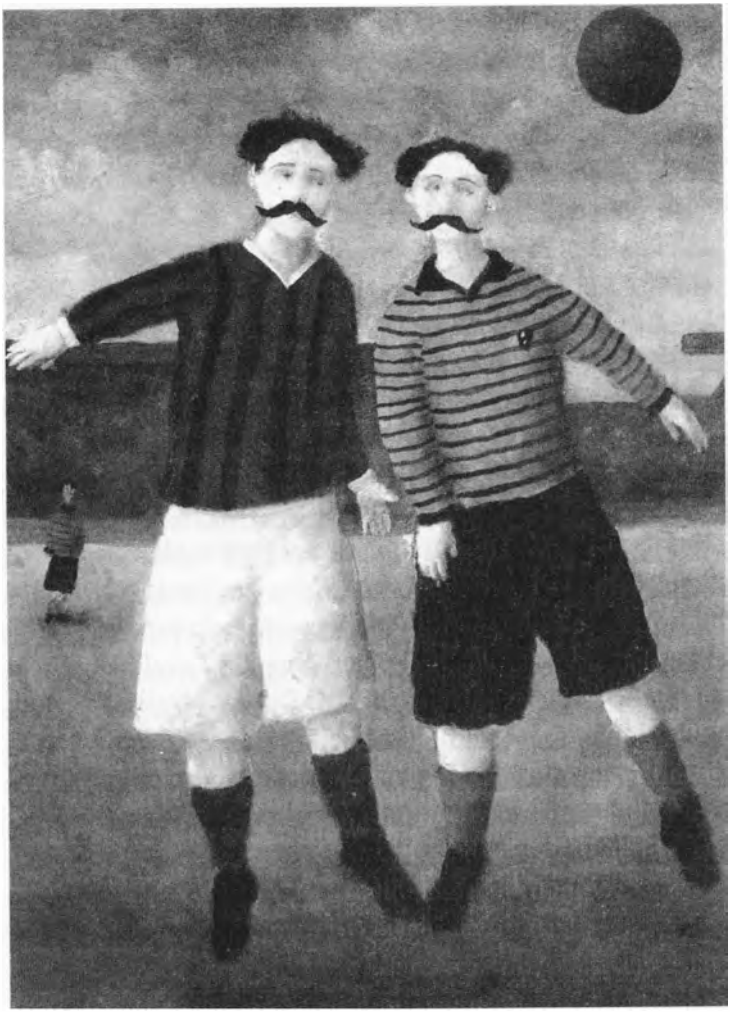
kinden daha çok insan öldürülüyor, her zamankinden daha çok insan intihar ediyor, her zamankinden daha çok insan aç. Tek becerebildiğimiz, yarattığımız cehennemde daha çok yaşasın diye insan ömrünü uzatabilmiş olmamız. Meryem Ana'nın kucağında iki bin yıldır masum masum oturan bebe, mahşer gününü borazanıyla ne zaman ilan edecek? Sıra artık çocukların yetişkinlere savaş ilan etmesine geldi.

Dünyanın çocukları birleşin. Sizden önce bilinçlenen ablalarınız, eşcinsel ağabeyleriniz, zenci kardeşleriniz, işçi yoldaşlarınız, hanedan düşmanı dedeleriniz gibi, siz de sizden olmayanlara karşı taraf olun. Kimse sizi haklı davanızdan alıkoymasın. Zaten dünyanın kuruluşundan bu yana gelmiş geçmiş türlerin yüzde 96'sının yok olduğu söyleniyor.

10 Kasım 1992, Heaton Moor

YENİ FUTBOL
IX

Stephen Mackey, 1994.

Spor tarihi boyunca seyircinin hep seyirci kaldığının farkında mısınız? Egemen düzen hep bizim için bir şeyler düzenliyor, biz de seyrediyoruz. Edilgeniz. Mesela yan gelip yatarak genellikle yuvarlak olan bir cisme aval aval bakıyoruz. Aramızda derece farkları var tabiî. Örneğin "aydın" seyirci, seyirci olduğunu kendi gibi "aydın" yakınlarından gizliyor ya da gösterinin heyecanına katılmaktan çok bilgi gösterisine çıkıyor; sporseverler ciğerlerini parçalayadursun, taraftarlar takımlarıyla birlikte ölüp diriledursun, aydın seyirci, oyunun kuralları, taktiği, tarihi hakkında ukalalık yapıp duruyor. Halk için düzenlenen oyuna, halkın da katılma çabasına seyirci kalıyor.

Asırlar boyu sporda değişen tek şey biçimi, yani seyredilen "olay". Roma'da Forum'u dolduran aslanları ya da birbirlerine karşı savaşan köle gladyatörleri seyrediyorduk. Bugün statları doldurup meşin yuvarlağın peşinde koşuşturan yoksulların çocuklarını seyrediyoruz. Biz seyrededuralım onlar da köşeyi dönme umuduyla zamanın köleleri gibi hayatlarını kurtarmaya çabalıyorlar. Üstelik egemen düzenin asır-

lardır süregelen bu oyunlarında seyreden de halk seyredilen de?! Hiçbir şey değişmemiş oyunun biçiminden başka, ama zamana direnen oyunlar da var.

İşte günümüzde oynanan futbol. Kuzey, güney, doğu, batı, dünyanın her yerinde aynı. Solun, halka ters düşmemek korkusundan, inandığı halde tekrarlamaktan çekindiği bir deyiş vardı Portekiz'in eski faşist diktatörü Salazar'a ait. "Futbol olmasaydı bu ülkeyi yarım saat bile idare edemezdim," demiş. Fakat bakın düzen değişiyor; ama oyun aynı kalıyor. Portekiz'de faşizm çöktü, demokrasi geldi, oyun değişti mi? Futbol hâlâ bildiğimiz futbol. Peki sosyalist ülkeler? 1917 Ekim Devrimi'nden sonra orak çekiçli bayrağın asıldığı Moskova'da futbolun kuralları mı değişti? Şeriat devletleri farklı mı? Mahkemelerde kadınların şahit olarak kabul edilmediği Pakistan'da, hırsızların kollarının kesildiği İran'da, kocalarını "aldatan" kadınların ölene kadar taşlandığı Suudi Arabistan'da da oyun aynı. Yahudi, Müslüman, Hıristiyan ve Tanrıtanımazın aynı formayı giydiği Fransız takımlarında da. Biz de aval aval seyrediyoruz. Aklıma 12 Eylül askerî darbesinden birkaç gün önce bir zamanların başbakanının darbeci güçlere ikazı geliyor, "Dikkat edin. Yoksa tribünler sahaya inecek." Tribünler her yerde tıklım tıklım dolu hâlâ. Bu kadar mı edilgeniz hakikaten. Yoksa zoraki boyun mu eğiyoruz mevcut oyunun kurallarına?

Belki hayatımızda en tutucu olduğumuz konulardan biri oyunların kuralları. Politikada hükümetler, hattâ rejimler değişebiliyor – Yahudi düşmanı Vatikan İsrail'i tanıyor, Protestanlar Hazreti İsa'nın öğretisini çiğneyerek kadınları ve eşcinselleri papaz yapıyor, İskandinavya'da erkeğin erkek, kadının kadınla evlenmesi yasallaşıyor, komünistler kapitalist olabiliyor da oyunun kaideleri değişmiyor.

Artık serbest rekabetin pazar ekonomisindeki uygulamaları bu alanda da çığır açmaya aday. Dünya düzeninden gün-

lük eğlenceye, ahlâkımızdan estetiğe kadar her şeyi değiştirmeye muktedir pazar. Elbet futbol da değişecek.

ABD'li yatırımcılar 1994 Dünya Kupası'nı öyle bir pazarladılar ki, 30.000 küsur yıllık insanlık tarihinin en büyük seyirlik olayı oldu. Aslında bu, ABD'nin futbolla ilk tanışması değil. 1960'ların sonunda büyük paralar harcayarak yoktan bir profesyonel lig yaratıp dünyanın en meşhur futbolcularını tek bir takımda toplamayı başarmışlardı. Ama iflasla sonuçlandı bu girişim.

Gençlerin ideolojisiz kalmasından, masalların büyüsünün bozulmasından bu yana, bir tek futbol kaldı inananı hüsrana uğratmayan, kendini olduğu gibi koruyan. Dünyalılar futbolla yatıp futbolla kalkıyor. Ama futbol sayesinde var olan bu büyük pazarın değerlendirilmesindeki engel ise gene futbol.

Futbola yeniden para yatırmak isteyen Amerikalı sermayedarlar yaş tahtaya basmak istemiyor. Önlerindeki en önemli sorun TV reklam gelirleri. Reklam şirketleri futboldan hiç memnun değil. Peki nedir futbolun çağdaş dünyaya uyumsuzluğu? Amerikan futbolu, buz hokeyi, beyzbol, basket gibi oyunlar hem reklam süresi hem de reklamların planlanması açısından ideal. Dünyanın en yavaş ve en sık kesintiye uğrayan oyunlarından beyzbolun kuralları, sanki televizyon reklamları için icat edilmiş. Futbolun elverişsiz yapısının değiştirilmesi, ilkel kaidelerinden kurtulup TV ve reklama uygun bir şekilde çağdaşlaştırılması şart.

Amerika'da yüksek tahsil gören dünyanın gelmiş geçmiş en ünlü futbolcusu, Brezilya'nın "siyah incisi" Pele'nin kızı üniversitede sosyoloji ve pazarlama bölümlerinin ortak bir programı sonucu hazırladığı doktora tezini futbol üzerine yazmış. Tezin adı, "Bir Pazarlama Problemi Olarak Futbol: Liberal sistemde sporun demokratikleşmesi üzerine bir inceleme." Tezin bir kopyası, Columbia Üniversitesi'nin But-

ler Kütüphanesi'nde mevcut. Ama herkese okutmuyorlar. Özellikle büyük reklam şirketleri bu tezin peşinde.

Betty do Nascimento'nun çalışması, sosyal bilimcilerin ve pazarlama uzmanlarının gündemindeki başlıca konulardan biri bugünlerde. Uzmanlar, tezin önermeleri uygulandığı takdirde toplu davranış biçimlerimizin radikal bir şekilde değişebileceğini, yönlendirilebileceğini vurguluyor. Çalışmayla en çok ilgilenenler arasında FIFA da var.

Tezin özünde kitle davranışlarımızın özelleştirilmesi yatıyor.

Tezi okudukça davranışlarımızda farkında olmadığımız gizil eğilimlerin, bu genç düşünür tarafından nasıl dile getirildiğine tanık oluyorum.

1980'li yılların başında İstanbul Cihangir'de Sormagir ile Pürtelaş Sokaklarının köşesinde oturuyordum. Bakkala, sırtında yepyeni, eksiksiz bir Galatasaray futbol forması taşıyan 8-9 yaşlarında bir çocuk girdi. Birkaç dakika sonra dışarı çıktığında elindeki Knorr çorba paketini açıp içindeki çorba tozunu kaldırıma boşalttığını görünce davranışına bir anlam veremedim, ta ki cebinden bir çengelli iğne çıkarıp paketin Knorr etiketini sarı-kırmızı formasının tam göğüs hizasına iliştirene kadar. Artık statta oynayan ağabeyleri gibi hakiki bir futbolcu olmuştu. Do Nascimento bu gizil eğilimlerimize ilişkin örnekler vererek eskiden gömleklerimizin, pabuçlarımızın içinde yazılı olan markaları şimdi nasıl sanki gönüllü reklamcılarmışız gibi teşhir ettiğimiz, canlı ama pasif reklam taşıyıcıları olarak nasıl sömürüldüğümüz üzerinde duruyor.

BİREYİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Do Nascimento'nun çağlardan beri süren köleliğimizden kurtulup son dört-beş asırdır devlete de gönüllü kulluk ettikten sonra, şimdi de bireyler olarak kendi kendimizi nasıl

özelleştirdiğimize ilişkin yazılarını okurken, gençliğimizde hepimizin maddeci, militarist, kapitalist mevcut düzeni reddederek sokaklara döküldüğümüz 1968 yılından bir anım geliyor aklıma.

Amerika'nın başkenti Washington'da Beyaz Saray'ın önünde her gün başka bir yürüyüşe rastlamak mümkündü. Atlantik'ten Pasifik Okyanusu'na uzanan koskoca ABD'nin dört yanından türlü nedenlerle hükümeti protesto etmek için Washington'a kalkıp gelen nümayişçiler kendilerine yapılan adaletsizlikleri pankartlar taşıyarak, şarkılar söyleyerek, sloganlar atarak dile getirirlerdi. O yıllarda ben de Washington'da öğrenciydim. Bir gün üniversite kantininin panosunda alışılagelmişin dışında kocaman başlıklı bir ilan gözüme ilişti; "Rent-a Picket (Pankart Kiralama A.Ş.)." İlan Beyaz Saray'ın önünde düzenlenecek gösterilere katılmak isteyen öğrencilere saatlik ücret verileceğini belirtiyor, ilgilenenleri falanca telefona başvurmaya çağırıyordu. Şirketi kuran öğrenci bir yıl içinde büyük paralar kazandı, şirket ülke çapında üne kavuştu. Sınıf arkadaşımız, bakmış ki çok uzaklardan, Wisconsin'den süt fiyatlarını protesto için çiftçiler, Nebraska'dan sürücü ehliyeti yaşının 16'ya indirilmesi için gençler, Florida'dan emeklilik haklarının genişletilmesi için yaşlılar, yolunu yordamını bilmedikleri Washington'a gelip, bir de üstüne yeme, içme, yatmak için dünyanın masrafını yapıyorlar, hemencecik şirketini kurmaya karar vermiş. Çeşitli tarifeleri vardı şirketin. Hatırladığıma göre en ucuzu Beyaz Saray'ın önünde asgari 25 erkekle düzenlenen bir saatlik sessiz protesto bekleyişiydi. Pankartlar, şarkılar, sloganlar ve gösteriye katılan üniversitenin fotojenik kızları işe dahil olunca ücret artıyordu. En pahalısı ise en az beş kişinin tutuklanacağını garanti eden süper yürüyüş idi. Öğrenciler, belki tek ders bile kaçırmadan, ertesi gün serbest bırakıldıklarından büyük bir külfete girmiyor; ama Beyaz Saray'ın önünde demokra-

tik haklarını icra ederken tutuklanmış oldukları için dünya basın ve TV'sinin, özellikle ABD'de çok ciddi olumsuz olaylar olduğu görüntüsünü veren Sovyet medyasının yürüyüşe mutlaka yer vermesine neden oluyorlardı.

Do Nascimento tezinde, hepimizde olup adı konmamış bu gizil özelleştirme ve özelleştirilme eğilimlerimize değiniyor. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, siyasi eylemlerimiz özel şirketler aracılığı ile gerçekleştirilebileceği gibi, bir anlamda siyasi davranışın özelleştirilmesi de mümkün. Yeter ki kapitalizmin ana kurallarından biri olan "herkesin kazanabildiği, herkesin kârlı çıkabildiği, alanın da verenin de memnun olduğu" ilkesine uyulsun. Do Nascimento kapitalizminin krizini, tek taraflı sömürüde, alan memnun veren memnun ilkesinin belirleyici olmamasında, hattâ tamamen unutulmuş olmasında görüyor.

FUTBOL NASIL DEMOKRATLAŞTIRILABİLİR?

Yazar, futbolu da ele aldığı tezinde onu kendi vasıfları ile salt bir oyun olarak ele almak yerine, ürünün (futbol) üretici (oyuncular dahil ürünün ortaya çıkmasında payı olan herkes) ve tüketici (seyirci) tarafından birlikte belirlenmesi gerektiğini, "demokratik bir ürünün" ancak tüketici ve ürün arasındaki diyalektik ilişki sonucu belirlenebileceğini, tüketicinin özelliklerinin sürekli değiştiğini, hayatta hiçbir şey sabit kalmadığı gibi, ürünün de bu değişikliği yansıtması ve tüketicinin değişen özellikleriyle birlikte sürekli değişmesi gerektiğini vurguluyor. Siyasi düzende bu aşamaya, en çok Paris Komünü'nde (1871) yaklaşıldığını hatırlatan yazar, Komün'de yöneten ve yönetici arasındaki geçici ilişkiye, her an yönetici olarak seçilenin yönetilenlerce görevden alınabileceğine, yöneten ve yönetilenin birbirlerinin yerine geçebileceklerine işaret ediyor. Do Nascimento'ya göre tüm se-

yirlik sporlar gibi futbol da hem kendi yapısı hem de seyirci-oyun ilişkisi açısından son derece kalıplaşmış, hiyerarşik ve anti-demokratik. Demokratikleştirilmesinin yolu ise seyircinin de oyunun aktif bir unsuru haline gelmesinden, oyun ve seyircinin özelleştirilmesinden, ürünün ortakça sahiplenilmesinden geçiyor.

FIFA, Pele Raporu diye adlandırılan tezi, Amerikan ligine yatırımı düşünen sermayedarlar, reklam şirketleri, Avrupa'nın ileri gelen kulüplerinin sahipleri ve TV şirketi yöneticileriyle birlikte değerlendiriyor. İki yılı aşkın süredir düzenli toplanan bu grup, futbolun yenilenmesi, oyunun özellikle Batı toplumlarının 21. yüzyıl eğilimlerini yansıtması için öneriler paketi hazırlıyor. Bir yıldır da deneysel amaçlarla kurdukları Güneydoğu California Ligi'nin oyunlarını izliyorlar. Ligin amacı "Yeni Futbol"a ilişkin düşüncelerin denenmesi, pratiğe nasıl yansıdığının test edilmesi. Güneydoğu California Ligi'nde sanki geleceğin futbolunun laboratuvar çalışmaları yapılıyor.

Deneyin ihalesini alan şirket, stadın yeniden düzenlenmesiyle işe başlamış. Arzu edildiğinde üstü kapatılan merkezî ısıtmalı statta maçı evinizde olmanın rahatlığı içinde seyretmek mümkün. Bu son derece önemli; çünkü oyunda yapılan yeni değişiklik ve düzenlemelerle eskiden 90 dakikayla sınırlı tutulan maç artık iki üç saatlik bir gösteriye dönüşmüş. Localarda buzdolabı, mikrodalga fırın, kanepe ve koltuklar, oda servisi gibi tüm konforlar mevcut. Maçın tam tadına varabilmek için sahadaki oyuncuların kendi aralarında, antrenörün oyuncularla ve oyuncuların hakemlerle konuşmalarını dinleyebileceğiniz ses sistemi ve sahada istediğiniz yere zoom yapabileceğiniz kameralar ve ekran da var.

Oyunu demokratik hale getiren, seyirciyi katılımcı yapan ve aynı zamanda takım ve oyuncu gelirlerini bir hayli artıran başlıca yenilik, her seyircinin kumandasındaki düğme-

lerle sağlanıyor. Düğmelerin bir işlevi, taraftarların antrenöre oyunun gidişatı hakkında düşüncelerini belirtmesi. Alışılagelmiş ilkel yuhalamalar, ıslıklar ve anlaşılması güç anırmamsı bağırışmalar yerine 21. yüzyılın uygar, bilgili seyircisinin düşüncesini kaale almak için yaratılmış bu imkân. Çift seçenekli düğmeye basma sistemi aracılığıyla taraftar; oyuncu değişimi, savunma-hücum futbolu, havadan-yerden oyun, kısa-uzun pas gibi konularda tercihini belirtiyor. Her takımın kulübesinin arkasına yerleştirilmiş dev ekranlarda seyircilerin görüşleri toplu halde yansıyor; örneğin yüzde 43 savunma, yüzde 23 hücum, yüzde 35 kararsız gibi. Antrenör tabiî ki her zamanki gibi kendi kararını uygulamakta serbest; ama tarafların düşüncesi Demokles'in Kılıcı gibi başının üstünde duruyor her an. Aynı şekilde seyircinin hakemin kararları üzerine düşüncesini de sistematik bir şekilde belirtmesi mümkün. Her taraftarın, oyunun başında koltuk başlarındaki düğmelerin kullanılabilmesi için şifresini düğmenin yanındaki kutuya tuşlaması gerekiyor. Kulübe kayıtlı her taraftarın özel bir şifresi var. Şifreler ya maç başı ya da sezonluk olmak üzere ücret karşılığı taraftarlara satılıyor. Böylece hem seyircinin oyuna katılımı sağlanıyor, hem de takımlar ek gelir elde etmiş oluyor.

Düğmeler ayrıca, taraftarların her maçtan para kazanarak çıkmalarını sağlayabiliyor. Güneydoğu California Ligi'nin düzenlenmesinden sorumlu şirketin geliştirdiği müşterek bahis sistemi ile her devrenin 15. ve 30. dakikalarında maç ikişer dakika için durduruluyor. Seyirciler önlerindeki 15'er dakikalık sürelerde gol atılıp atılmayacağına ilişkin tahminlerini gene düğmelere basarak belirtiyorlar. Aynı yöntem serbest vuruş ve penaltılarda da uygulanıyor. İhtimaller at yarışlarında olduğu gibi hesaplanıyor. Çoğunluğun dediği çıktıysa kazanan bahisçi az para, çıkmadıysa çok para kazanıyor. Seyirciler her müşterek bahse kaç parayla katıldıklarını,

kredi kartı numaralarını ve özel şifrelerini tuşlayarak belirtiyor. Kazandıklarında *on-line* sistemi anında parayı kredi kartı hesaplarına geçiriyor. Oynanan paranan yüzde 50'si bahisçilere, yüzde 25'i takımlara, yüzde 10'u hayır kurumlarına, yüzde 15'i de oyuncuların emeklilik fonuna ayrılıyor. Herkesi memnun eden bu uygulama reklam ve TV şirketlerinin de çok işine geliyor. FIFA ileride Dünya Kupası'nı bu şekilde düzenlediği takdirde, oyunun durdurulduğu bu kısa aralarla sağlanan ek sekiz dakikalık reklam süresinin değerinin yüz milyonlarca doları aşabileceği öngörülüyor.

Gelişmeler, en azından Güneydoğu California Ligi bazında Do Nascimento'nun teorilerinin pratikte geçerliliğini gösteriyor. Hem kapitalizmin yoktan var etme, herkesi kârlı kılma kuramını yürürlüğe geçiriyor, hem de spor tarihinde ilk kez gerçek anlamda seyirciyi de katılımcı, eşitler arasında eşit kılıyor. Futbol oyununu ve stadı –herhangi bir ürün gibi– daha dost *(user friendly)* hale getiren şirketin başarısı ortada. Ama bununla da yetinmemişler...

Amerikan futbolundaki devre arası bandolu mızıkalı şenliklerden esinlenen şirket, futbolu "işçi sınıfı erkeklerinin sporu" kategorisinden çıkarıp özellikle kadınların ve çocukların da katılabileceği aile için bir hafta sonu gösterisine dönüştürmenin, yeni ve kârlı bir pazar yaratacağı düşüncesinde. Şirket psikologları, 19. yüzyılın Boston gibi şehirlerinde fazla eğleniliyor diye Noel kutlamalarını bile yasaklayan püriten Protestan ahlâkının çoktan iflas ettiğinin farkındalar. Katolik ortaçağda olduğu gibi tüm topluluğa hitap eden, yediden yetmişe herkesi birleştiren kitle eğlencelerinin yeniden yaygınlık kazanacağı, hattâ ortaçağın, 21. yüzyılın modası olacağı inancındalar.

Buna yönelik çeşitli "yenilikler" deniyorlar. Şirketin stada getirdiği yenilikler yepyeni bir seyirciyi de peşinden birlikte getiriyor. Borsa haberleriyle ünlü *Financial Times* gazetesi,

finans çevrelerinin, Fransa'daki Disneyland'dan umduğunu bulamayan Walt Disney şirketinin, California'daki bu dünyanın en popüler sporuna yönelik denemelerle yakından ilgilendiğini yazıyor. Disney yetkilileri, uzmanlarına dünya çapında bir araştırma yaptırtıp gençlerin en çok ilgilendiği eğlence biçimlerinin müzik, savaş ve futbol olduğunu saptadıktan sonra üçünü bütünleştirecek tek bir eğlence biçimi yaratmaya çalışmışlar. Rock müziğinin, gençleri böldüğünden (heavy metal, acid, punk vs.), lasertronik uzay savaşları düzenlemenin de maliyeti yüksek olduğundan savaş için ortaçağı, müzik için de operayı seçip futbola katarak yeni bir müsabaka biçimi yaratmışlar. Bu vesileyle futbola getirilen en radikal değişiklik maç sonucunun sadece gollerle, yani tek bir ölçütle, tek bir beceriyle belirlenmemesi.

Günümüz ortaçağ modasından esinlenen futbol ağırlıklı ve aileye yönelik şölen şöyle: California Ligi'ndeki seyirci katılımlı uygulama aynen benimseniyor. Buna ilaveten maç öncesi ve devre arasına arya ve şövalye şöleni ilave ediliyor. Maç öncesi sahada karşılıklı yerlerini alan iki takımın şövalyeleri ellerindeki mızraklarla birbirlerini at sırtından düşürmeye gayret ediyor. Hasmını düşürmeyi beceren şövalye gole eşit tutulan bir puan alıyor. Devre arası ise, önce holografi ve laser ışınlarının eşliğinde klasik opera sahnelerinden görüntülerin sergilendiği görkemli bir müzik şöleni ile başlıyor. On dakikalık gösteriden sonra iki takımın solistleri stat sahnesinde yerlerini alıyor ve Anadolu folklorundaki ozanların atışma usulünden esinlenerek o anda tasarladıkları aryalarla atışıyorlar. Üç kişilik jürinin kararı iki solistten birinin galibiyeti olabileceği gibi eşitlik de olabiliyor. Bu tür atışmalar o denli tuttu ki, örneğin Pavarotti ve Placido Domingo'nun son "California Depremi" adlı atışmalarının CD'si yok satıyor. Şöleni müteakip, maçın ikinci devresine devam ediliyor. Düşürülen şövalyeler, atılan goller ve

arya atışmalarında en yüksek puanı alan takım oyunu kazanmış oluyor.

Tabiî her şey tekrar artık. II. Henri'yle evlenip Fransa'ya kraliçe olan Catherine de Medici, ta 1573'lerde Ballet Comique de la Reine'le birlikte son Los Angeles Olimpiyatları'nı aratmayacak gösteriler düzenlettiriyordu. Birçok zevke birden hitap eden ve saatlerce süren şölende balenin yanı sıra askerlerin resmî geçit gösterileri, uzak diyarlardan getirtilmiş vahşi hayvanlar, at balesi, konserler ve şiir, bol yiyecek içecekle birlikte sunuluyordu seyircilere. Keyfin bile para kazanmak uğruna binbir parçaya bölünerek pazarlandığı, bütünün kaybolduğu yüzyılımızda, Güneydoğu California Ligi'nde düzenlenen operalı, şövalyeli yeni futbol ancak eskinin cılız bir tekrarı.

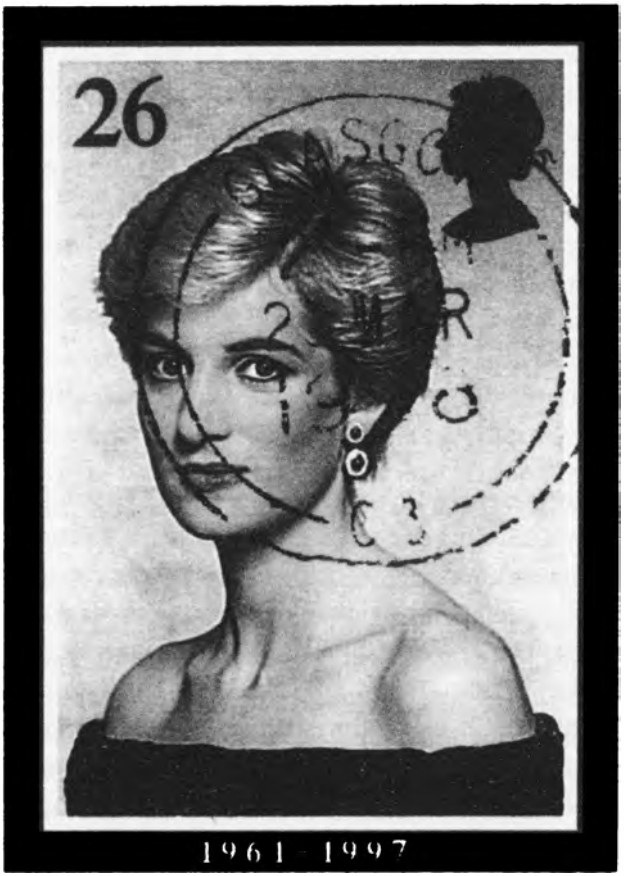
California Ligi'ndeki "Yeni Futbol"a yönelik en büyük tehlike ise her zamanki gibi insan unsurundan geliyor: Şike. İlgililer, oyuncuların önceden anlaşıp büyük para vurduklarını keşfetmişler. Müşterek bahse katılan seyircilerin çoğunluğu gol atılmayacak diyorsa, iki takımın kimi oyuncuları aralarında anlaşıp gol atıyor, çoğunluk gol olacak diyorsa gol atmıyorlar. Her zaman, her yerde ve her çağdaki "Büyük Aldatma" hep bu değil mi zaten? Birbirlerine karşı oynadıklarını sanıp taraf tutarak seyrettiklerimiz, aslında bize karşı oyun oynamak için birleşmiş kendi aralarında.

10-14 Aralık 1992, Heaton Moor

PRENSES DIANA

X

Diana pulu, Îngiltere, 1998

26
1961 1997

Yakın geçmişimize ilişkin gizli belgeler açıklandıkça, günün olaylarını dikkatle takip edip yorumlayanların ne denli aldatılmış olduklarını görüyor insan. Paşa'nın karısı ya da Papa'nın sekreteri bir dakikalık tanıklıkla, medyayı izleyen milyonlarımızdan daha iyi bilebiliyor olup biteni. Arşivler, gizli belgeler kamuoyuna açıklandıkça anlaşılıyor egemenlerin bizi nasıl bir yalan dünyasında yaşattığı. Darwin'in, insanın maymundan türediği tezini duyan İngiliz aristokrasisi, "İnşallah doğru değildir," demiş, "ama doğruysa mutlaka halktan gizli tutmalıyız."

Nelere kanmışız?

Mao Çini'nin '60'larda başlayıp on yıl süren kültür devriminin yarattığı yeni "insan ve ahlâk" bu ülkenin baş düşmanı ABD'de bile övgüyle karşılandı. Dünyanın her bir yanında gençler Maocu olup iktidarlara başkaldırdılar. Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin Stalin'i de sempatik "Joe Amca" tabiriyle anıldı yıllarca Batı dünyasında. Daha beş altı yıl öncesine kadar aydınlar arasında halktan yana olmak her şeyden önce Sovyetler Birliği'ne sadakat ile ölçülürdü.

Oysa Mao'nun ipe sapa gelmez ekonomi-politikasından 60 milyona yakın insan açlıktan ölmüş, ağaç kabuğunu kemirenler devlet malına zarar veriyor diye idam edilmiş, kültür devriminin muhafızları, halk düşmanı diye fabrika müdürünü, okul öğretmenini linç ettikten sonra kazanlarda kaynatıp yemiş, Stalin'in gulaglarında neredeyse İkinci Dünya Savaşı'nda faşizme karşı mücadelede şehit düşen çok sayıda Sovyet vatandaşı öldürülmüştü. Haberimiz olmadı. İngilizlerin, Japonya'nın gizli kodlarını deşifre etmelerine rağmen sırf Amerika savaşa girsin diye Pearl Harbor baskınını gizli tuttuklarından haberimiz olmadığı gibi. Bu yüzden yıllarca sürüp gitti dünya savaşı. Yahudi ve Bolşeviklere kan kusturan Hitler iktidarı gelişinden uzun yıllar sonra, Batı Avrupa ve özellikle İngiltere'ye saldırınca birdenbire "tu kaka" oldu, yoksa İngiliz Kralı Edward gizlice dünyayı paylaşmayı müzakere ediyordu Hitler'le.

Gorbaçov'un aracılığıyla savaş felaketinin önüne geçilmişken, hepimizin bildiği gibi Amerika, Saddam'ın Kuveyt'i hemen boşaltma sözüne rağmen Irak'a saldırdı. Yalanlarla yazılan tarihimizde bir deliliktir gidiyor...

Cemahir-i Müttehide-i Amerika Dışişleri Bakanlığı günlerinde Kissinger'a, dünya politikasında denge ve istikrarın başlıca unsurlarından biri diye bakılırdı. Bugün bile fetva almak için kapısını aşındıranlar var. Oysa Christopher Hitchens'a göre Kissinger'ı herhangi bir seri cinayetler katilinden ayırt eden, tanımadığı bireyler yerine mazlum halkları katletmesindeki rolü.

İnsanlığa karşı işlediği suçlardan şimdiye kadar gün ışığına çıkanların bir kısmı şöyle: Yahya Han'ı destekleyerek Bangladeş halkının kıyımı, Allende iktidarının devrilip Şili halkının zindanlarda yok edilmesi, Makarios'a karşı önce Yunan cuntasının darbesini desteklemesi, darbe başarısızlığa uğrayınca da Türkiye'nin Kıbrıs çıkartmasını teşvik

ederek iki halkı savaştırıp Ada'nın Amerika'nın müttefikleri arasında bölünmesini sağlaması, Doğu Timor Adaları nüfusunun üçte birinin katledilmesini desteklemesi Mossad'la işbirliği yaparak birlikte silahlandırdıkları Kürtleri "kazanacak kadar değil, ancak savaşacak kadar" ayakta tutup İran-Irak antlaşması sonucu katledilmelerine önayak olup onay vermesi...

Kimi gerçekler yıllar sonra, o da ancak kısmen öğreniliyor, kimileri ise hiçbir zaman...

Kendimizi kuramlarımızın da kulu yaptık. Hepimiz kâh Marksist olduk sınıf savaşlarının yüzlerce yıllık cephelerinde, kâh Freud'un kanepesine yatırdık totemden bu yanaki tarihimizi. Oysa biz tartışadururken, iletişim çağı diye anılan ve en totaliter rejimlerin bile kendilerini demokrat ilan ettiği yüzyılımızda olup biten durmadan çarpıtıldı, bizden sürekli saklandı.

Büyük Yalan'ın ayırt edilemeyen geçmişimize tarihçi bir tanıdığım başkaldırmış geçenlerde ve tarih yazımının birincil kaynaklarla sınırlandırılmasını önermiş. Ama bir belgede küçücük bir virgülün bile yer değiştirmesi tarihin ne kadar farklı yorumlarına yol açabiliyor. Üstelik 16. yüzyılda Venedikli Manitius noktalama sistemini geliştirene kadar, eski metinlerde cümlenin hangi kelimeyle başlayıp hangisiyle bittiğini bilmek bile mümkün değildi. Gramer ve imla bile düşünce ve gözlemlerimizin bir yorumlanış tarzı, iktidarın görüşünü yansıtan totaliter mekanizmanın bir kontrol aracı. Ondan değil mi bir yanda yazım kurallarını sürekli çiğneyen, yeni ifade yolları arayan, özgürlük peşinde koşan şairler, yazarlar – öbür yanda dilin nasıl yazılması gerektiğini, hangi kelimenin o dilden olup hangisinin olmadığını denetleyen devlet ve kapıkulları.

Bunca uğraşlarına rağmen tarihçiler geçmişi hep yeniden anlatıyor, olup biteni birbirlerine zıt görüşlerle yorumluyor-

lar. Belki de böyle olmaya mahkûm. Çünkü tarihin birçok farklı okunuşu mümkün. Üstelik her okuyuştan farklı tablolar çıkmasına rağmen tüm okuyuşların birleştirilmesinden bütünleyici tek bir tablo da elde edilemiyor.

Ne var ki bunca çeşitliliğe rağmen her devirde egemen ya da moda bir görüş oluyor ve bu görüş özellikle o devirde yaşayanların olup bitene başka türlü bakmasını engelliyor.

"Dünya evrenin merkezidir, kıyısına da gitme boşluğa düşersin," diyorlar. "Peki," diyoruz. Daha sonra "Yok, öyle değilmiş," diyorlar. Ona da "Peki". Bilim gibi, tarihte de önceden inanıp sonradan safsata diye baktıklarımızın haddi hesabı yok. 1970'lerin sık sık fetva vermekten kaçınmayan Marksist aydınlarına bakın. Şimdilerde Yeni Dünya düzencisi olmuşlar, bambaşka bakıyorlar dünyaya. Oysa, o zamanlar Marksizm nasıl tarihî bir okuma tarzı idiyse, bugün de öyle. Ama modası geçti diye iltifat etmiyorlar.

Dinî yorumların da modası geçti. Ortaçağda, Vatikan'ın politikasından bahsetmeden dünyada olup biteni anlamak mümkün değildi. Bugün ise dünyanın başlıca gazetelerindeki yorum ve haberler, ulus-devletlerin ve özellikle ABD'nin ne yaptığı, ne yapmak istediği ile ilgili. Yoksa bin yıl önce, sözde kutsal nedenlerle Haçlı seferlerini düzenleyip Kudüs'e doğru yola çıkarken Vatikan'ın bir politikası olduğu gibi, bugün de hâlâ var; ama onu örtbas ederlerken, özellikle İslâm'ı da öcü gibi ön plana çıkarıyorlar.

Oysa medyaya yansımayan dünya çapındaki gizli din ve kültür savaşları hepimizin gününü ve geleceğini belirliyor. Komünizmin çökmesiyle Vatikan yeni bir yayılma dönemine girdi – karşılarında ise Protestanlığın önderliğini yapan Amerika ve Rusya destekli Ortodokslar. Yahudiler Siyonizm için savaşırken, hepsinin ortak hedefi İslâm. Ve 21. yüzyılda dünyanın en güçlü ülkeleri olmaya aday Çin ve Japonya da bu tek tanrılı dinlerin kavgalarını dikkatlice kolluyor uzaktan.

Ne var ki bu çatışmaların dinamiği kamuoyundan her zamanki gibi gizli tutuluyor ya da eksik, çarpıtılarak yansıtılıyor.

Okuduklarımız ve bize söylenenler genellikle doğru, yarı-doğru ve yalanların harmanlanmasından oluşan bir bütün olduğuna göre tetikte olmalıyız her an. Tarihi yaşarken değil, yazarken de yaratıyoruz. Politikanın politikacılara bırakılmayacak kadar önemli bir iş olduğu gibi, geçmişin anlaşılması işini de hiçbir zaman başkalarına terk etmemeli.

Bu nedenle özellikle günlüklere çok önem verenler var. Hattâ gerçeklerin korunabilmesi için herkese kendi günlüğünü tutmasını önerenler de. Günlükler kendimizi ana babamıza, sevgililerimize, tarihe karşı haklı çıkarmak için yazdığımız, kendimizi en iyi kendimizin tanıdığı, en doğruya, en gerçeğe kendimizin tanık olduğunun bir belirtisi, başka düşünülen ve yazılanların eksik ya da yanlış olduğunun bir ifadesi. Ama belki Büyük Yalan'a kanmamak da önce sahip çıktığımız kendi günlüğümüze inanmamaktan geçiyor. Özgür kalmak istiyorsak kendi yazdıklarımıza bile inanmamamız lazım.

Şansıma bugünlerde İngiltere'deyim. Vatikan'ın planlarının hem bu ülke hem de dünyanın geleceğine yönelik amaçlarını ilk elden izleme fırsatı bulan Kenize'nin yanında kalıyorum. Babası Atatürk döneminde Türkiye'den sürgün edilen 150'liklerden bir tarihçi olan hanım arkadaşım burada doğmuş. Ama kalbi Türkiye için çarpıyor. Dünyadaki kültür ve dinler arası rekabeti Türkiye'nin, Türklerin çıkarları açısından değerlendiriyor. Türkiye'nin kurtuluşu için sürekli yaratıcı çözümler düşlüyor. Kendisi için komplo teorilerine çok yatkın diyenler var, ama o da onların bileceği iş. Neredeyse gün be gün not ediyor hızla değişen tarihî gelişmeleri.

15 Aralık, 1992

Günlerdir İngiliz Kilisesi birbirine giriyor. Mesele kadınların papaz olup olamayacağı. Bugün televizyondaki dört saatlik canlı yayın 1529'da kurulan kilisenin belki de en hayati toplantısını nakletti.

Sonuçta kılpayı farkla kadınların da papaz olabileceğine karar verildi. Televizyon ve basını günlerdir izliyorum. Bence iki taraf, sanki kendilerine rağmen karşı karşıya getirildiler. Oylama onları iyice böldü. Şimdi herkes 500 yıldır bağımsızlığını sürdüren İngiliz Kilisesi'nin geleceğinden kuşkulu. Maddeten iflasın eşiğine gelmiş, papazların seks skandallarıyla da çalkalanan kilise, zaten sürekli müritlerini yitiriyor.

16 Aralık

İngiltere Müslümanlar Birliği kadınların papaz olmasına karşı çıkan muhalif grubu desteklediklerini belirterek onları zor durumda bıraktı. Körfez Savaşı'nda Bağdat'ta bombalanarak katledilen yüzlerce sivil Müslüman'ın ölüm haberinin, "Gazetecilerin sevdiği otel hasar gördü" manşetiyle verildiği İngiltere'de, Müslümanların desteğini almak bir skandala bulaşmaktan bin kat daha beter. Ortada bir provokasyon mu var?

18 Aralık

Bugün de Vatikan'ın sözcüsü karardan duyduğu memnuniyetsizliği belirtti ve kadınların papaz yapılması kararının Katoliklerle Anglikan Kilisesi arasında sürdürülen birleşme görüşmelerine yararlı olmayacağını açıkladı. Haberlere göre İngiliz halkı tam ortadan bölünmüş durumda. Canterbury Başpiskoposu ise kadın papazların İngiliz Kilisesi'nin çağdaşlığının ve bağımsızlığının teminatı olduğunu açıkladı.

Çağdaşlık sözcüğü beni her zaman ürkütür. Tarihimizi, geleneklerimizi yok etmek, kafalarındaki geleceğe göre "Yeni İnsan" yaratmak isteyenler hep bu deyimi kullanır. Bir de çağdaşlaşmak Batılılaşmak anlamına geliyor tabiî. Amerikalılar neden hiç çağdaş olmaktan söz etmez?

İngiliz muhafazakârları şaşkın durumda. Eşcinsel papazlara göz yumulurken, şimdi de kadın papazlar. Protestan Kilisesi, kutsallığı, gelenekleri yıkan her şeye göz yumuyor, hattâ teşvik ediyor. Cumhurbaşkanlığına seçilişinin resmî geçidinde geleneksel askerî bando yerine Amerikan Eşcinseller Orkestrası'nı yürüten Başkan Clinton ve karısı Hillary de herhalde çok memnun Anglikan Kilisesi'ndeki bu çağdaş gelişmelerden. Amaçları, karşısında aşağılık kompleksi duydukları İngiltere'yi giderek kendilerine benzetmek.

Zamanında Washington'u kuşatıp Beyaz Saray'ı topa tutan İngilizleri tarihin sahnesinden silmekten özel bir haz duyuyor Amerikalılar. Demokrasi uğruna faşizme karşı savaşacakları gerekçesiyle İkinci Dünya Savaşı'na girmeden önce Amerikan Başkanı Roosevelt ne kabul ettirmişti Churchill'e? "Kazandığımızda sömürgelerinden vazgeçeceksin. Seninle eşit koşullarda hepsinde ben de ticaret yapacağım. Savaşta yaptığım tüm masrafları da faiziyle geri ödeyeceksin."

İngiliz İmparatorluğu bitti. İngiltere giderek bir Üçüncü Dünya ülkesi olma yolunda. Ancak dünyadaki rolüne ve gücüne orantısız olarak Anglikan Kilisesi ve monarşi, imparatorluk zamanında olduğu gibi iktidarlarını sürdürüyor. Kilise'nin sözü eski sömürgelerde hâlâ geçiyor. Kraliyet ailesi ise dünyanın en yakından izlenen insanları. En ufak bir dedikodu bile ertesi gün dünya basınının bir numaralı haberi. Arkasında halkın gözünü kamaştıran bu aile olmadan Kilise ayakta kalabilir mi? Amerikan hegemonyasına dayanabilir mi? Amerika kıskanmaz mı kraliyet ailesini?

Lakin monarşinin durumu da pek parlak değil. Charles ve Diana'nın evliliğinin kamuoyu karşısında bu denli problemli hale getirilmesinin siyasi hesaplarla ne gibi bir bağlantısı olabilir? Diana kimlerin etkisi altında kalarak televizyona çıkıp, İslâm âlemine yakınlığıyla tanınan Charles için, "Kocam iyi bir kral olamaz," diyor?

Vatikan'a husumeti ile tanınan Canterbury Başpiskoposu'nun Amerika hesabına çalıştığından şüphem yok. Amaç çağdaşlaşmak adına Anglikan Kilisesi'ni zayıflatıp İngiltere'de Amerikan Protestan mezheplerinin egemenliğini sağlamak. Kilise bu saldırılara dayanabilir mi, kuşkuluyum.

19 Aralık

Ne mi çıkar Amerika'nın, Vatikan'ın planlarını bozup İngiliz Kilisesi'ni ele geçirmesinden?

Biz sözde laik Batı'yı taklit ederek sözde laik olduk. Sanki Batı laikmiş gibi. Batı da kendini dünyaya laikmiş gibi sunduğundan kimse farkında değil Hıristiyan cephesinde olup bitenin. Bunların basınına bir göz atsanız sanırsınız ki Batı çağdaş yurttaşların, Doğu ise gerici Müslümanların beldesi. İşin içyüzü hiç de öyle değil. Asıl Batı'da pek çok şey din etrafında dönüyor, ama sessiz sedasız.

20 Aralık

Az mı uğraştı Vatikan, Amerika'nın ilk Katolik cumhurbaşkanının seçilebilmesi için? Lakin Protestan Amerika, Kennedy'nin esrarengiz suikastından sonra bugünlerde iyice güçlenen köktenciliğe yönelerek Katolik tehlikesini bertaraf etti. Quaker mezhebine bağlı Nixon'ın, Vatikan'ın sahibi olduğu Watergate binasında ustaca tuzağa düşürülüp başkanlıktan devrilmesi, Papa'nın Kennedy suikastına karşı Protestanlarla hesaplaşmasında bir teselli mükafatı sayılabilir ancak.

20 Aralık (gece)

Şimdi radyodan duydum. Vatikan'ın beklenmedik hamlesi hem Anglikan Kilisesi'ni bozguna uğrattı, hem de Amerika'yı gafil avladı. Papa'nın kararına göre bundan böyle evli olan Anglikan papazları da Katolik olabilecek. Şimdiden elliye yakın papaz İngiliz Kilisesi'ni terk edip Vatikan'ın emri altına girdiler. Tarih bazen aniden nasıl da değişebiliyor. Bir çırpıda iki bin yıla varan geleneğinden vazgeçiverdi Vatikan.

21 Aralık

İngiltere Başbakanı Major, parlamentonun olağandışı özel oturumunda bundan böyle Prens Charles ile Prenses Diana'nın ayrı yaşayacaklarını, ancak bu gelişmenin ileride prensin kral, prensesin ise kraliçe olmalarını engellemeyeceğini açıkladı. Aynı açıklamada prensin Anglikan Kilisesi'nin başına getirilmesinde de hiçbir sakınca görülmediği belirtildi. Böylece konu birden Kilise'nin geleceğinden kraliyetin geleceğine dönüştü.

İki kuruma da yöneltilen çok ustaca bir saldırı söz konusu. Ama gözüm Prenses Diana'da. Tarih ona başka bir rol biçmiş sanki. Onunla ilgili çıkan her haberi, fotoğrafı biriktiriyorum. Rüyalarıma girdiği de oluyor. Onun gözlerine, gülümsemesine bakarak olup biteni sanki onu gövdesinin içinde yaşıyormuşçasına anladığımı düşünüyorum. Hani birisine âşık olduğunuzda onun dişi ağrıyınca sizinki de ağrır ya, onun gibi bir şey.

22 Aralık

Charles'ın sevgilisi Camilla Parker-Bowles'la bir telefon görüşmesinin bandı yayımlandı gazetelerde. "Seni öyle özlüyorum ki bacaklarının arasındaki aybaşı bezi olmak istiyorum," diyor İngiliz veliahtı.

Olmadı işte. Nereden nereye. Önce daha 16'sına yeni bas-

mış Diana'yı kendine eş olarak seç, kızcağızın henüz çiçeği koparılmamış bir bakire olduğu muzaffer bir aslan kükremesi edasıyla dünyaya ilan edilsin, sonra da git başkalarının aybaşı bezlerine övgüler diz. İngiliz halkının çözülmesine, ahlâkî çöküntü içinde olmasına hiç şaşmamalı.

Hem Vatikan hem de Amerikancı Protestan Cumhuriyetçilerinin işine yarıyor, kraliyetin skandalları. İngiliz Parlamentosu'nda Cumhuriyetçiler yeniden hareketlendi, krallık neyimize diye. Kiliseden de istifalar başladı.

24 Aralık

Vatikan-Diana ilişkileri, kraliçe ve İngiliz Kilisesi'nin muhalefetine rağmen, Nobel Barış Ödülü sahibi Katolik Rahibe Teresa Ana'nın, prensesi Roma'ya çağırmasıyla başladı. Saraya yakın çevrelerin Teresa Ana'nın Diana'yı etkisi altında bulundurmasından yakınmaları biliniyor. Örneğin saray, prensesin AIDS'li hastaların azizesi haline gelmesi durumundan son derece de rahatsız. Basında Diana'nın AIDS'lilerle el ele tutuşurken, öpüşürken çıkan resimleri, onu zamanında cüzzamlıları koruyan ortaçağ azizeleri mertebesine yükseltiyor kamuoyunda. Tam Vatikan'ın aradığı kişi işte.

25 Aralık

Mısır'ı işgalinde Müslüman olmayı düşünen, "dünya imparatorluğunun merkezi" dediği İstanbul'da III. Selim'e hizmetlerini sunma emeline tarihin bir cilvesi sonucu kavuşamayan Napolyon'un ünlü bir resmi var. İmparatorluğunu ilan ettikten sonra taç giyme töreninde geleneğe aldırış etmeyerek çağrılı Papa'yı bir yana itip imparatorluk tacını kendi eliyle başına yerleştiriyor ve 1814'te devrileceği güne kadar Avrupa üzerinde egemenliğini kurmaya başlıyor.

O günden bu yana bir türlü birleşemedi Avrupa. Aydınlanmacı ulus-devletlerin birbirleriyle didişmesiyle savaş ve hüs-

ran dolu istikrarsız asırlar geçerken, Vatikan'ın güçsüzleştirilmesinden doğan merkezî ve ruhani boşluk 20. yüzyılda da tanrısız totaliter akımların ortaya çıkmasına neden oldu. Sonuçta Napolyon gibi, faşizm ve komünizm de Avrupa'yı birleştiremedi; tersine, böldü. Bakıyoruz da tarihteki tek güçlü Avrupa, ortaçağdaki kutsal Roma İmparatorluğu dönemi – Vatikan'a tâbi, Alman krallarının egemenliğinde küçük birimlerden oluşan gümrük ve para birliği. Bugün bu birliğin yeniden kurulmasında başlıca engel Anglikan Kilisesi egemenliğindeki İngiltere. Diğer dünya imparatorluğu geçmişi olan tüm Avrupalı ülkeler Katolik (Fransa, İspanya, Portekiz), Hollanda ve Almanya'nın ise yarısı Katolik.

Sırf VIII. Henri istediği gibi evlenip boşanabilsin diye Papa'yı reddedip kendi Anglikan Kilisesi'ni kuran İngiltere, Ortak Pazar kurulalı beri topluluğun mızıkçı çocuğu. Benim geleneklerim farklı diye tutturmuş gidiyor. Nereye kadar?

Kapitalizmi bağrından çıkaran Protestan Kilisesi ve ahlâkı ancak bireyciliğin esas olduğu Yeni Dünya'da, Amerika'da, sınır tanımayan vahşetinin doruğuna erişebildi. Avrupa'nın ise benliği ve kudreti, köklerinde Katolikliğin cemaat ruhunda ve mezhep üstüne mezhep üreten Protestanlığın tersine, birleştirici özelliğinde.

Dünyanın en popüler kadını Diana'nın bu yeni imparatorlukta oynayacağı birleştirici, genç, güzel ve vefakâr Katolik ana kraliçe rolü, ortaçağ modelini, etnik açıdan temizlenmiş istikrarlı, inançlı, ahlâklı bir Avrupa isteyenler için bulunmaz bir nimet. Bakalım büyük oğlu müstakbel İngiliz Kralı William ne zaman tahta geçecek?

"Tahtta gözüm yok, kalplerin kraliçesi olmak istiyorum," diyen Prenses Diana'nın din değiştirerek Katolikliği benimsemesi ve vaftizin bizzat Papa tarafından tüm dünya televizyonlarında gösterilecek görkemli bir törenle yapılmasından korkanların sayısı çoğalmakta.

Tek güvenceleri, Kraliyet ailesinin Katolik olmasının ya da bir Katolik'le evlenmesinin yasak olması. Vicdan özgürlüğünü engelleyen bu kanuna karşı Diana'nın bireysel başvuru hakkını kullanarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden olumlu bir karar alabileceğinden kimsenin şüphesi yok.

26 Aralık

Diana için korkuyorum. Başka bir yüzyılda olsa en azından Londra Kulesi'nin meşhur zindanlarına kapatılır, muhtemelen kraliçenin buyruğuyla kellesi uçurulurdu. Gene de bir çaresine bakabilirler her an. Mesela bir daha kendisinden haber alınmamak üzere tımarhaneye kapatılabilir. Zaten kendisi açıklamadı mı bileklerini keserek iki kez intihara teşebbüs ettiğini, bir depresyondan çıkıp diğerine girdiğini, yediğini içtiğini sürekli çıkardığını. Umarım etrafında güvendiği insanlar vardır. Korunması lazım.

Geçen yüzyılın sonunda yaşamış Abbe Julio'nun sinir krizlerine karşı yazdığı bir muskayı postayla Diana'ya yolladım bugün. İnşallah eline geçer.

27 Aralık

Avrupa tarihine kısa bir göz atınca Diana'nın önümüzdeki yıllardaki potansiyel rolünün gücünü daha iyi kavrıyor insan.

İbn Haldun'un okunmasının da doğrulayacağı gibi, Hıristiyanlığın üçe böldüğü (Katolik, Protestan, Ortodoks) Avrupa'nın gerçekleşemeyen birliğinin ancak eskisi gibi tekrar Katoliklerin şemsiyesi altında olabileceğini düşünenler boş durmuyor.

Hiç de şaşırtıcı gelmiyor bana.

Fatih Sultan Mehmet'e bile din değiştirmesini öneren, Cem Sultan vakasında Katolik bir Osmanlı İmparatorluğu yaratma emelini sürdüren, insanlığın kurtuluşu için kendi

dininde bir dünyayı öngören Vatikan'ın, tarihî misyonundan vazgeçmiş olması için hiçbir neden yok.

Sovyet sisteminin çökmesi için yüzyıl boyu uğraşıp Lehistan'da kiliseden destekli Walesa aracılığıyla sosyalizme ilk darbeyi vuran, Hz. İsa'nın katili diye tarih boyu engizisyonlarda kıydığı Yahudileri Hitler'in imha etmesine sessizce destek olan Vatikan, dünyanın tek dini olma misyonunu tutarlı bir biçimde sürdürmeye devam ediyor.

29 Aralık

Sabah uyandığımda hatırladım ki rüyamda Diana olmuşum. Thames Nehri kıyısında bir kız arkadaşımın Richmond'daki Kral VIII. Henry'nin bir zamanlar av köşkü olan malikânesindeyiz. Çeşit çeşit çiçekler, Roma ve Grek heykelleri ile donatılmış yemyeşil bahçe nehre kadar uzanıyor. İki kız dans ederek çiçekten çiçeğe dolaşıyoruz, arkadaşım Sarah Franklyn, kraliyet çiçeklerini koruma özel komisyonunda. Ana kraliçeden aldığı yetkiyle İngiltere'ye has yedi tür çiçek ve iki tür bitkinin korunmasından, yetişmesinden sorumlu. Bu çiçek ve bitkileri, dünyanın hiçbir yerinde başka kimse ekmese bile biliyorum ki arkadaşım kraliyete olan görevini yerine getirerek koruyacak. Bunca savaş ve kıtlığa rağmen bu bahçeler inançsız yaşayabilir miydi bugüne kadar?

30 Aralık

Bugün Sarah'la gittik yanı başımızdaki Çin lokantasına. Kadın kadına oturup, içip rahatsız edilmediğimiz tek yer Çin lokantaları. Onu da meraklandırdım, nasıl olur da Çinliler buralarda bu kadar yıl oturup hiç dil öğrenmezler diye. Her zamanki gibi garsonların yüzleri pek tanıdık gelmedi. Her zamanki gibi İngilizce bilmiyorlardı. Her zamanki gibi yemekler enfesti. Her zamanki gibi Vatikan'ın siyasetinden bahsettik.

Gazete haberlerine göre Papa kesenin ağzını açmış. Bunca

yıl Ortodoks Kilisesi'nin faaliyetlerinin dondurulduğu Rusya'nın vicdan özgürlüğüne yeniden kavuşmasını, çok önemli bir tarihî fırsat olarak değerlendiriyorlar. Komünizm boyunca rejimle işbirliği yapan Ortodoks Kilise, Rus halkı nezdinde güvenini büyük ölçüde yitirmiş. Soljenitsin'in haftalık televizyon programı aracılığıyla inanç tazeleme gayretleri boşa çıkıyormuş. Papa'ya göre komünist düşmanlığını Ruslara kanıtlayan Katolik Kilisesi'nin nüfuzunu genişletebilmesi için bu kaçırılmaz bir fırsat. Hırvatistan'da Katolikler Bosnalı Müslümanlarla bile işbirliği yapıyor, sırf Ortodoks Sırpları çökertmek için. Katolik bir Rusya için uğraşan misyonerlerine Vatikan oluk oluk para akıtıyor. Hattâ Moskova'da yaşayan arkadaşımız Andrea'nın dediğine göre ahlâksızlık iyice artsın ki daha çok insan kurtuluş için Papa'ya baksın diye, Moskova ve St. Petersburg mafyalarının arkasında Vatikan'ın olduğu fısıldanıyormuş.

Bilinen şey niçin fısıldanıyor ki? Korkudan herhalde. Yoksa mason-Vatikan ilişkisi gibi mafya-Vatikan ilişkisi de yeni bir şey değil. İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikan ordularının İtalya çıkarmasında Vatikan aracılığıyla mafyanın sağladığı istihbarat ve cephe gerisi faaliyetlerine kadar uzanıyor.

12 Ocak 1993

Gorbaçov'un bilmeden Vatikan'ın oyununa gelip Sovyet sistemini sona erdirdiğini ilk duyduğumda şaşmıştım. Roma'nın cüretine bakın. İnanılır gibi değil. İki darbe birden. İtalya'da on yıl önceki darbe girişimi yetmiyormuş gibi bir de Sovyetler'de Gorbaçov'un mason darbesi. Tabiî böylece Mehmet Ali Ağca'nın papa suikastındaki rolü de bir nebze daha anlaşılır oluyor. Ama kimseler yazmıyor işte bunları.

Oysa 1980'li yılların başında tüm dünya basını İtalya'daki mason locasının (P-2) Vatikan ve kontrgerilla ile ortak çalışarak komünist partisinin yer alacağı hükümeti devirme gi-

rişimlerini açıklamıştı. Evdeki hesap çarşıda tutmayınca bir sabah mason darbesinin elebaşlarından Calvino'nun cesedi Londra'da Blackfriars Köprüsü'nde (Karabiraderler) asılı bulundu. Birkaç asker tutuklandı.

Öbür darbe ise tuttu. 20 küsur yıldır Sovyetler Birliği'ndeki faaliyetlerini yeraltında sessizce yürüten ve nihayet Komünist Partisi içinde merkez komitesine yükselebilen Moskova'nın mason locası üyeleri, Gorbaçov önderliğindeki bir oylama ile kapitalist dünyaya meydan okuyan sosyalist rejimin kaderini değiştirdiler. Loca üyeleri bunca yıl parti içinde nasıl yükseleceklerinin, bu tarihî oylamayı nasıl yapacaklarının planlarını yaptılar. Ordunun tepkisiz kalmayacağını ve iktidardan alaşağı edilebileceklerini de tabiî biliyorlardı. Yoksa karşı darbeden bir gün önce Moskova'yı terk edip Karadeniz'deki "daçha"sına niçin çekilsin ki Gorbaçov? Ama okun yaydan çıkmasıyla eski sisteme asla dönüş olmayacağını da biliyorlardı. Böylece bugünlere geldik.

Moskova'daki mason darbesinin kokusunu önceden alan KGB ise bu işi engellemek için namlusunu Ağca'nın elindeki silahla Papa'ya yöneltti.

Mehmet Ali'nin bu işi gerçekleştirememesi beceriksizliğinden değil, kurnazlığından; Kennedy'yi vurması tezgâhlanan Oswald gibi temizlenmeyip, canını kurtarmak istemesinden. Papa hayatını Ağca'ya, Ağca da hayatını Papa'ya borçlu. Bakalım ikisinin bu konuda günümüze dek süregelen sessizliği ileride bozulacak mı? Sanmıyorum. Yoksa John Paul'un bir milyonu aşkın kişiyle 1981'de Portekiz'de mabedini ziyaret ettiği Fatma'nın 3. sırrını bildiğini iddia ederek, Papa'nın kendisini affetmesini sağlayan Ağca çoktan gerçek anılarını yazıp milyoner olabilirdi.

Tarihte de, günümüzde de gerçekler hiç söylenmiyor. Zaman zaman çözmeye çalıştığımız Büyük Yalan'ın gölgesi altında, eğlencelik günler geçiriyoruz. Ve egemenlerin düzen

kurgusuna sanki gerçekmiş gibi o denli alışmışız ki yalan diye hayal mahsullerine saldırtılıyoruz. Bunu hatırlatmaktan başka niçin tutulmuş olsun ki bu günlük?

Varsın sessiz kalsınlar; som altın haçlarla çevrili kuştüyü yataklarında metresleriyle oynaşıp cinayetler planlayan entrikacı papaların geçmişi gizli tutulsun müritlerinden. Geçmişinin tümünü sorgulamayan, geleceğine de müstahak olmuyor mu?

13 Ocak

Bir süredir Londra'dayım. Kenize yoktu geldiğimde. Arkadaşlarıyla Rio Karnavalı'na gitmiş. Her zamanki gibi anahtarı komşudan aldım. Birkaç gündür de ben tutuyorum günlüğü. Yıllardır süren bir âdeti bu evin – kalan kediyi besler ve günlüğü yazar. Son zamanlarda yazılanları okudum da her şeyi ben yazmışım gibi geldi bana. Birden çok insanın yazmasına rağmen sanki tek kalemden çıkmış gibi okuduklarım. Hani Amerika cumhurbaşkanının konuşmalarını birçok kişinin yazmasına rağmen hepsi onunmuş gibidir ya. İşte öyle bir şey.

14 Ocak

Japonya kraliyet sözcüsü önümüzdeki mayıs ayında "asrın" nikâh töreninin yapılacağını açıkladı. Harvard ve Oxford Üniversiteleri mezunu müstakbel gelin 24 yaşında. Basında, çok da güzel olduğunu gösteren bir fotoğrafı yayımlanan Miss Masako, veliaht prensle evleniyor.

İkinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra Tokyo mahkemelerinde insanlığa karşı işlediği suçlardan imparatorları Hirohito'nun yargılanmasını, Amerikalılarla yaptıkları pazarlık sonucu engelleyen Japonlar, 21. yüzyıla iddialı bir prensesle girmeye hazırlanıyorlar. Filipinlilerin tersine, Katolik misyonerlerin çabalarına asırlarca direnen Japonlar, Vati-

kan'ın gelecekteki planlarına karşı da tetikte. Gerektiğinde Diana'ya karşı oynayabilecekleri Masako kartlarını sessiz sedasız bekletiyorlar.

15 Ocak

Daha şimdiden dünya finans basınında Miss Masako'ya ait yazılar çıkıyor. En son bugün *Financial Times* gazetesinde okuduğum bir yazı, Masako simgesinin Japonya ekonomisine getireceği katkıdan söz ediyordu.

21. yüzyıl prensler, kadınlar yüzyılı mı olacak?

17 Ocak

Hepimiz açıkça kabul etmeliyiz ki, cumhuriyetlerin dönemi, henüz cumhuriyet olamamış ülkeler dışında, iflas etti. Ekonomik iktidar çokuluslu sermaye ile mafyanın elinde. Siyasi liderlerin beş paralık itibarı bile yok. Dünyanın hangi ülkesinden, hangi kültüründen, hangi dininden gelirlerse gelsinler, çocuklar en çok prens ve prenses hikâyelerinden hoşlanıyor, onlarla özdeşleştiriyorlar kendilerini. Üstelik asalete en çok özenenler de, tarih sahnesinde onların yerini alan günün cumhurbaşkanları, başbakanları ve aileleri. Hepimiz asaletin gelenekleri, hikâyeleri, şatafatı önünde suspus oluyor, haddimizi biliyor, hayranlıkla bakıyoruz onlara. Yoksa sarayların en ucuz dedikoduları, en çok okunan gazetelerin manşeti olur muydu?

Ya din? Fransız ve Ekim devrimlerinin çabalarına rağmen silinmedi. Tersine, dünya siyasi haritası ve ittifakları, yeniden giderek dinler üzerinden belirleniyor. Birleşmiş Milletler adeta Müslümanlara savaş açmış bir Hıristiyanlar kulübü; Japonya ve Çin sessiz sedasız hem Hıristiyanlığın kendi iç çatışmasını hem de giderek tırmanan Hıristiyan-Müslüman savaşlarını yakından izliyor. Aynı yanı başlarındaki Hindistan'ın bölünmesini kışkırttıkları gibi.

18 Ocak

Her ne kadar tarihimiz bir anlamda beyaz ırkın hem başkalarına hem de kendi kendine vahşetinin bir öyküsü ise de nedense sarı ırkın yaptıklarından habersizdir çoğumuz. Örneğin Nürnberg mahkemelerinde sergilenen Nazi vahşetinin çoğumuz bilincindeyizdir de insanlığa karşı aynı suçlardan Tokyo mahkemelerinde Japonların yargılandığından bihaberiz. Ya da Stalin'in zulmü hepimizin kafasına işlenmişken, Mao'nun hâlâ ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Hepimiz Amerika'da Kızılderililerin beyazların soykırımına uğradığını biliriz. Ama kaçımız bilir Japonya'nın ilk sakinlerinin Kafkas kökenli, beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü, dünyanın en eski dillerinden birini konuşan bir halk olduğunu? Asırlar boyu imha edilmiş Aino yerlileri. Soykırımdan sağ çıkanlardan kalan 12.000 kişi Hokkaido Adası'nda hayvanat bahçesinde yaşar gibi üniversiteye bağlı bir inceleme enstitüsünün denetiminde yaşamlarını sürdürüyorlar hâlâ. Bunlar da hayatta kalmalarını saf olmamalarına borçlular. Irkçı Japon egemenleri, gözleri hafif çekikleşmiş olanları katletmemişler.

Çinliler, Japonlar etraflarına, Türklere karşı inşa ettikleri Çin Seddi gibi bir duvar örüp, bir sır perdesi içinde yürütüyorlar bütün işlerini. Bırakın ne düşündüklerini, yaptıkları bile gizli, gözden ırak kalıyor.

19 Ocak

Öğle yemeğimi gene köşe başındaki Çin lokantasında yedim. Yıllardır gelip giderim buraya. Hem ucuz, hem de belli ki kaç bin yıllık bir kültürün mirası yediğim lezzetli yemekler. Hele o *dim sum*'lar. Mantının asilzadeleri. Çin yemeklerinin isimlerini biliyor, tatlarını ayırt edebiliyorum, ama bunca yıllık müşterisi olmama rağmen, hâlâ bu lokantada çalışanları birbirinden ayırt edemiyorum. Ne yaşlısını gen-

cinden, ne de geçen hafta gördüğümü bugünkünden. Azıcık konuşabilsem, tanışsak belki, ama İngilizce de bilmiyorlar ki. İşin kolayını bulmuşlar, her yemeğin adının yanında numarası yazılı. Mesela 5, 13, 38 rakamlarını gösteriyorsun, yemeğin geliyor. Yabancı dillere karşı kalıtımsal bir yeteneksizlik mi söz konusu? Ama bu kadarı da olamaz ki. Londra'nın göbeğinde yıllarca yaşa ve Tarzancaya talim et. Peki, okula da mı hiç gitmiyor Çinliler burada? İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da, Amerika'da köy, kasaba deme, nereye gidersen git hepsinde bir-iki Çin lokantası var. Ve daha hiçbirinde, kimbilir kaç kuşaktır oturdukları ülkenin dilini doğru dürüst konuşanına rastlamadım. Garip. Sanki Çin'den daha dün gelmiş gibiler.

21 Ocak

Pirinç rakısı eşliğinde *dim sum*. Geleneksel Çin kıyafeti giymiş garson kızlar. Lokantanın dekoru da aynı mönüsü gibi. Batı'ya ait hiçbir şey yok. Londra'nın iki katlı otobüslü, kırmızı telefon kulübeli, gürültülü caddesini terk edip lokantanın kapısından içeri girer girmez, zaman ve medeniyet değiştirip evinden, alışkanlıklarından çok uzak, seni kimsenin tanımadığı başka bir ülkeye geliyorsun. İngilizce de bilmediklerinden hakikaten yabancı gibisin.

Bana iyi geliyor böyle kendimi yabancı hissedebildiğim ortamlar. Sanki yolculuğa çıkmış gibi kendime, geçmişime, düşüncelerime, gizlerime yönelik ufkum açılıyor. Dikkat ettim ne zaman günlüğümü burada tutsam, mutlaka en gizli, en paylaşmadığım şeyler dökülüveriyor kâğıda. Herhalde kendimi güvende hissettiğimden olacak. Etrafta her şey yabancı olduğundan, kimse senin dünyanla, kim olduğunla ilgilenmediğinden, rahatlayıveriyorsun.

Aynen yolculuk gibi. Hatırlıyorum yıllar önce bir gün Manş'ı geçiyordum *hovercraft*la. Daha tekneye binmek üzere

girdiğimiz kuyrukta bir Amerikalı ile yan yana düştük. Tek başına Avrupa tatiline çıkmış. Yol boyu bir konuştuk bir konuştuk. Dilimiz açıldı, ben ona memlekette olup bitenin perde arkasında cereyan edenleri, o da bana genç bir diplomat olarak Şili'deyken Amerikan hükümetinin nasıl Allende'yi devirdiğinin içyüzünü samimiyetle anlattı. Böyle konuşmalar yolculukta sık olur. İnsan evliliğini, geçmişini, ailesinden, en yakınlarından gizli tuttuğu sırlarını o ortamdan çok uzak olmanın verdiği rahatlıkla anlatıveriyor.

Washington'da yaşadığım yıllardan hatırlıyorum. Dışişleri bakanlığına yakın bir Çin lokantası vardı. Benim burada günlüğümü serbestçe yazdığım gibi, oraya gelen hariciyeciler de yemek esnasında çoğu gazetelerin birinci sayfasında haber olabilecek konuları rahatlıkla konuşurlardı.

Diplomatlar, işadamları, doktorlar ve üniversiteliler nedense bağırışıp çağırışmadan yemek yiyip derin mevzuları konuşmak istediklerinde Çin lokantalarını tercih ediyorlar. Bir de gözden ırak bir yerde yemek yemek isteyen gizli âşıklar.

22 Ocak

Ne garip. Günümüze dek süregelen dünyanın en eski uygarlığı Çin ne yapsa, biz tersini yapıyoruz. Onların yazısı sağdan sola ve dikey. Bizimki yatay ve soldan sağa. Onların matem rengi beyaz, bizimki siyah. Çinli erkekler entari, kadınlar pantolon giyer. Çinliler doktora sağlıklı kalabilmek için gider, biz hasta olduğumuzda; onlar geçmişteki bir altın çağa özenir, biz her şeyi icat edip dünyayı iyicene değiştirdikten sonra altın çağa ulaşabileceğimize inanırız. Halimize kimbilir ne kadar şaşıyordur Çinliler.

Avrupa'da yabancılardan söz edince, aklınıza Cezayirli, Türkiyeli, Pakistanlı, Meksikalı vs. geliyor da, sanki hiç Çinli yokmuş gibi onlardan bahseden yok. Oysa bugün burada gördüğüm gibi birçok Avrupa ve Kuzey Amerika şehirlerinde kendi okulları, bakkalları, sinemaları, lokantalarıyla Çin mahalleleri var. Ama Avrupa ve Kuzey Amerika'da moda konulardan biri olan azınlıklar literatürünü elden geçirin, Çinlilere dair atıf bulamazsınız. Kimse, kendilerinden başka herkese barbar diyen bu insanları kayda almıyor. Üstelik dünyanın en büyük nüfusu ve en eski medeniyetine sahipler.

Olay tek taraflı değil ama. Avrupa'da, Amerika'da yaşayan Çinliler de pek kaale almıyor çevrelerinde olup biteni. İbadet, eğitim, sağlık, çalışma vb. şeylerin hepsini kendi cemaatlerinde devlete, sisteme bulaşmadan sessiz sedasız kotarıyorlar. Buralarda işsizlik parası alan bir Çinliye rastlamak mümkün değil.

Devletleri de öyle. Sanki dünyada olup bitenin dışında bir sis perdesi içinde yaşıyor Çin Halk Cumhuriyeti. Bu kalkınma hızıyla gelecek yüzyılın en zengin ülkesi olacağı söyleniyor. Komünist, yani mevcut dünya sisteminin düşmanlığını ilan ettiği bir rejime ve dünyanın en büyük ordusuna sahipler. Vatandaşlarını esir kamplarında köle gibi çalıştırarak ucuza mal ettikleri mallarla, oyuncak sektörü gibi dallarda, dünya piyasasını ele geçiriyorlar. Tek çocuklu olmaya mahkûm ettikleri ailelerin işe yaramaz diye doğar doğmaz kız çocuklarını öldürmelerini sessizce onaylıyorlar. Bisiklet çalıyor, karşı devrim düşünceleri yayıyor, hurafelere inanıyor gibi gerekçelerle her yıl 2000'den çok kişi ense köküne sıkılan kurşunla devlet tarafından öldürülüp işe yarayan organları da Güneydoğu Asyalı zenginlerin hasta gövdelerine nakledilmek üzere ihraç ediliyor. Hem fütursuzca sürekli temel insan haklarını çiğniyorlar, hem de ticarette re-

kabet unsurunu ihlal ediyorlar. Nükleer silahları var ve durmadan yenilerini geliştiriyorlar. Ve dünya sessiz kalıyor. Haber ajansları, devlet liderleri, şirketler, aydınlar – dünyanın dört bir köşesinde olup bitene hababam tepki gösterenler, sanki Çin'in var olmadığı bir uyurgezer dünyasında dolaşıyorlar. Ve bu olası baş düşmanın dünyanın çeşitli yerlerine serpiştirilmiş lokantalarında yemek yiyip muhabbet ediyorlar. Anlamıyorum.

26 Ocak

Çin'e dikkat etmeli. Japonlara da. Enbiya Suresi'nin 96. ayetinin bir tefsirine göre dünyanın başına en büyük tehlike sarı ırk olduğu sanılan Yecüc ve Mecüclerden gelecekmiş. Kimbilir?

27 Ocak

Geçenlerde istihbarat servisleri üzerine küçük bir anket yaptım dostlarımla. Hepsi günlük haberleri, tarihi iyi bilen, dünyanın birçok ülkesini görmüş insanlar. Sonuçta bütün şüphelerim doğrulandı. Kimse bilmiyor! Bilmemek bir yana, işin asıl ürkütücü tarafı, akıllarından böyle bir şey geçirmemişler bile. Herkes İsrail'in gizli servisinin adının Mossad, Amerika'nın CIA, İngiltere'nin M15 falan olduğunu biliyor da, kendilerine Çin'inki sorulunca şaşırıyorlar, sanki bu ülkenin bir gizli servisi olamazmış gibi.

Sarı ırktan olmayan herkese barbar gözüyle bakan, dünyamızın en güçlü ülkesi olma yolunda, nükleer silahlı bir ülkenin gizli servisinin mevcudiyetinin dahi akla gelmemesi müthiş bir şey. Çinliler kültürlerinin bütün inceliklerini kullanarak düşman bildiklerinin bile kendilerinden şüphelenmesini ortadan kaldırarak, gizliliğin doruk noktasına ulaşmışlar. Mevcudiyeti dahi düşünülmeyen bir gizli servisten daha gizli bir şey olabilir mi?

28 Ocak

Her yerdeler. Biliyorum, ben de başlangıçta nereden çıktı bu şüpheci düşünceler diye kendimden şüphelendim önce. Ama düşündükçe, yakınlarımla konuştukça daha da artıyor şüphem. Bence bu Çin lokantaları birer casusluk yuvası.

Gizli servislerinin en güçlü yanı fazla ajana ihtiyaç duymaması. Çünkü Çinlilerin zaten çoğu gönüllü casus. Örneğin Çin'de esir kamplarına düşenler, hapse atılanlar, idam edilenler hep birbirlerini ihbar edenler.

Pekin'le dünyanın muhtelif yerlerindeki Çin lokantaları arasında müthiş bir trafik var. Bu lokantalarda çalışanlar bulundukları ülke ile Çin arasında devamlı gidip geliyorlar. Sürekli personel değişiyor yani. Amaç Batı'yı tanımak, ama alışmamak. Ben nasıl hepsini birbirine benzetiyorsam, sınırdaki pasaport memurunun da benden bir farkı yoktur. Oturma izni, vize derdi olmadan, aynı pasaportla birçok insan gidip gelebiliyor böylece. Sanırım bu yüzden lokantalardaki numaralı yemek sistemini geliştirmişler. Yaşadıkları ülke dilini doğru dürüst öğrenebilecek kadar çok kalmıyorlar çünkü.

29 Ocak

Casus, ajan gibi deyimler kullanınca hepimizin doğal çağrışımı, düşmanı can evinden vuran James Bond gibi tiplerle, askerî alanda faaliyet gösterenler. 12 Mart döneminde Türkiye'deki ABD Büyükelçisi Kommer gibi ünlü ajan provokatörler de var tabiî. Ama her şeyde olduğu gibi istihbarat konusunda da Doğu'nun, Çin'in mantığı bambaşka.

Herkes gibi onlar da bu klasik alanlarda faaliyet gösteriyorlar tabiî. Ancak Çin'in ayırt edici özelliği Konfüçyüs geleneğinden hareketle dünyayı istikrar ve adaletle yönetebilmeleri için ileride yönetecekleri insanlar hakkında en küçük ayrıntısına kadar bilgi toplamak. – Ne yerler, neyi severler, nasıl muhabbet ederler, dostlar nasıl bozuşur, kendi

aralarında ihtilaflarını nasıl çözümlerler...

Batı'nın tersine Çin emperyalist bir geleneğe sahip değil. Oraya buraya saldırmaya da hiç niyetleri yok. Tersine, Çin Seddi'nin arkasında yarattıkları dünyalarında yabancılara hiç bulaşmadan bir arada yaşamak istiyorlar. Lakin özellikle beyaz barbarların yüzyıllardır birbirleriyle savaş halinde olmalarından ürküyorlar, din savaşları, sınıf savaşları, dünyayı paylaşma savaşları... Bu savaşların bir türlü sonu gelmiyor, tersine giderek artıyor, daha geniş alanlara yayılıyor; ayrıca son 40-50 yıldır dünyayı yok edebilecek bir nükleer sonu içinde barındırıyor bu vahşi "Batı uygarlığı". İstediğinden değil, ama bir gün mecbur kalabileceğinin korkusu ve onun getirdiği sorumlulukla hazırlanıyor Çin dünya yönetimini devralmaya.

Nasılsa kimse dilimizi anlamıyor diye diplomatların, işadamlarının, mebusların serbestçe konuştuğu, özel görüşmelerini yaptığı Çin lokantalarına yerleştirilmiş gizli dinleme aygıtları olabilir. Varsın olsun. Mesele o değil. Ne zaman ve ne için kullanacakları belli olmayan bu ayrıntılı istihbarat ancak elli bin karaktere varan bir yazı sistemini ezberlemekle oluşan Çin sabrı ile mümkün olabilir ancak. Çin istihbarat birimleri, dünyanın herhangi bir yerine düşen yıllık yağmur miktarından, o yılın moda renklerinin bir mutluluk ya da hüzün ifadesi olup olmadığına kadar pek çok konuda bilgi topluyor.

Matbaayı icat eden Gutenberg'in bastığı ilk iki eserden biri olan 1454 Türk Takvimi (Türkenkalender) – Hıristiyan Avrupa'yı, Türk tehlikesine karşı uyarıyor. Aynı tarihi taşıyan dünyanın en eski basılı metni Papa Bildirisi de gene Türk tehdidine karşı yazılmış. Türklerin her an gelebileceği korkusuyla Avrupa tir tir titriyor. Ve asırlar geçiyor, bakıyorsunuz biz Hıristiyan takvimini kullanmaya başlamışız. Nereden nereye.

Hiç belli olmaz. Tarihte ne olacağını kestirebilmek at yarışlarında altılı ganyanı tutturmaktan daha güç. Bir bakarsınız ileride bir gün duvarlarımızdaki Uzakdoğu takvimlerine bakıp birbirimizin köpek, maymun ya da bu yılki gibi sıçan yılını kutlar buluruz kendimizi Çinlilerle birlikte.

Ama gene de sanmam. Anlamsızca katıldığımız Kore Savaşı'nda bile Asya'daki ana yurdumuzdan komşumuz Çinliler birçok Batılı savaş esirinin beynini yıkayıp taraf değiştirmesini sağlarken, tek bir Türk'ün bile beynini yıkayamadı.

2 Şubat

Peki Japonlarla ilişkilerimiz?

Onların hiç Müslüman olabileceğini düşündünüz mü? Ne kuvvetli bir müttefikimiz olurdu o zaman. Ama maalesef Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa'da (Osmanlı Gizli Servisi) çalışan ve tarihçilerimize göre 20. yüzyıl Türk dünyasının en önemli (ama tabiî ki unutulmuş, unutturulmuş) şahsiyetlerinden olan Abdürreşid İbrahim boşuna çabalamış.

Japon İmparatoru Hirohito'ya İslâm dinini kabul ettirerek İstanbul'da lağvedilen hilafetin Tokyo'ya taşınabileceğine nice insan inanmış yoksa. Babamın kadim dostu Abdürreşid Bey'in, "Ahval-i siyasiye bu devleti İslâmiyet'e temayüle mecbur etmiş," dediğini hatırlarım hep.

Tarih cahili bıraktırıldığımızdan bugün hafife alabiliriz rahmetli Abdürreşid Bey'in gayretlerini. Ama İkinci Dünya Savaşı'nın kızıştığı, sonucu belirsiz yıllarda ABD Japonya'nın İslâm politikasından ürküyordu. Daha 1938'de Mekke Şerifi ve Japon hükümet erkânının katılımıyla Abdürreşid İbrahim ilk Tokyo Camii'nin açılmasına önayak olup, caminin imamı da oluyor. Boğaziçi Üniversitesi'nden Profesör Esenbel, Amerikan İstihbarat Servisi'nin bu konudaki bir raporunu bulmuş.

"Söz konusu olay birçok açıdan dikkat çekicidir. Tören tarihi (caminin açılış günü) dünyanın her yerindeki milyonlarca Müslüman'ı etkilemek için Muhammed'in doğum gününe denk getirilmiş. Böylece, İslâm için, Japonya'nın önderliğinde, yeni bir çağın başlangıcı anlamlı bir birliğe kavuşuyor."

Büyük Japon Müslüman Birliği'nde faal olan Abdürreşid İbrahim aynı günlerde Atatürk'e ulaşsın diye kızına yazdığı bir mektubunda Japonların Müslümanlığı benimsemesi konusunda, "... Bakalım cilve-i kader ne diyecek?" diye soruyor.

Halifeliği Tokyo'ya getirip dünya Müslümanlarını arkasına alan Japon İmparatoru İkinci Dünya Savaşı'nı kazanabilir miydi?

Cilve-i kader.

10 Şubat

İngiltere'de çıkan bir Yahudi gazetesi, dünya Yahudi nüfusunun azaldığını ve azalmaya devam edeceğini bildiriyor. Sayıyı duyunca ben de çok şaştım. Bugün Avrupa'da yaşayan toplam Yahudi nüfusu 1.5-2 milyon kadarmış. Hep öyledir, güçlü bilinen olduğundan da büyük sanılırmış. Dünya Yahudi nüfusu da ancak on dört milyon civarında.

Artan sayılarla Yahudiler Hıristiyanlarla evleniyor, çocukları da Hıristiyan ya da dinsiz oluyor. İsrail de cazibesini yitirmiş durumda. Yahudiler eskisi gibi yerleşmeye gitmiyor oralara. Demografların tahminine göre gelecek yüzyılın ortalarına kadar Yahudiler ve dinleri tarihe karışacak. İnanılır gibi değil; tek Tanrıya inanan ilk din, Yahudilik, yok olup gidiyor.

İsrail yok olacak. Düşmanları, "Sen değil miydin Filistinlileri topraklarından atmak pahasına İsrail'i kurmak için Nazilerle işbirliği yapan," diyebilir. Bu bilgiler de artık giz-

li değil. İsrail'in Leh kökenli kurucuları Hitler'in paşalarıyla oturdukları pazarlık masasında özgürlüklerini satın almak pahasına sayısız soydaşlarını satmışlar. Sağ kalabilmek için neler neler yapıyor insan. Ama tam bunca vahşet mazide kalmışken, soykırımın gerçekleştiremediği kendiliğinden oluyor şimdi. Hıristiyanlığı ve İslâm'ı doğuran Yahudilik yok olup gidiyor.

13 Şubat

Tarihî tesadüfler mi belirliyor kimin hangi dinden olacağını?

Bugün neredeyse tümü Katolik olan İspanya'nın geçmişine bir bakın. Madrid'de oturan Richard Crosfield dikkatimi çekmişti geçenlerde. 900 yılında İspanya'nın yüzde 25'i Müslüman. Elli yıl içinde ülkenin yüzde 50'si Müslümanlığı benimsiyor. 1000 yılına geldiğimizde halkın yüzde 75'i artık Müslüman. Pek kılıç zoruyla falan da değil, din değiştirenler daha az vergi ödüyor. Müslüman Endülüs 800 yıl sürüyor. Ondan sonra bir bakıyorsunuz iktidarın Isabella ve Ferdinand'a geçmesiyle koca İspanya Müslümanlıktan Katolikliğe geçiveriyor.

Peki ya alışkanlıkla hep Müslüman bildiğimiz Türkler?

XVI. yüzyıl Osmanlı sayımlarına göre Anadolu'nun önemli bir bölümünde Hıristiyan Türkler yaşamakta – adları da Türkçe kökenli. Bugün de Türklerin Katoliği de var, Ortodoksu da, Yahudisi de. Türkleri Müslüman bilmemiz yakın çevre ve tarihimizdeki basit bir alışkanlıktan ibaret. Ya Türklerin Yahudi İmparatorluğu?

Güçlü bir imparatorluk kuran Hazar Türkleri (800-1200) din meselesini enine boyuna tartışıp Yahudiliği seçtikten sonra Müslüman ve Hıristiyan düşmanlarıyla 400 yıl boyunca çarpışıyorlar. İsrail'in şiddetle reddettiği Arthur Koestler ve Zeki Velidi Togan gibi yazarların iddialarına göre de im-

paratorlukları dağıldıktan sonra Orta Avrupa'ya göçen bu Türkler yüzyıllar sonra 20. asırda Hitler'in temerküz kamplarında can veren Yahudiler.

20 Şubat

Merak ediyorum. Farslarla tarih boyu savaşan Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, Arap Müslümanlar tarafından arkadan hançerlenen Türkler önümüzdeki yüzyıllarda ne yapacaklar? Batı'nın İran ve Araplara karşı sürdürdüğü çatışmalarda, sırf din kardeşi diye, bizden nefret eden bu Müslümanların saflarında mı yer alacağız?

12 Mart

Tarih çok karışık. Ne olduğu unutulduğu gibi ne olacağı da anlaşılmıyor. Yoksa Fetih'ten önce Konstantinople'de bir Türk mahallesi olduğu, hattâ Fetih esnasında Bizans saflarında Türklerin de yer aldığı, bunlardan birisinin de Fatih Sultan Mehmet'in akrabalarından Orhan olduğu ve Elefteros Kapısı'nı Türklere karşı koruduğu biliniyor. O gün bu gündür, yani Büyük Fetih'ten bu yana yedi düvel, Türklere düşman gözüyle bakıyor.

26 Mart

Ne Hıristiyanlar ne de sarı ırk bizden hoşlanıyor. Ellerinde olsa birleşip Türkleri yok ederler. Peki ne yapacağız? Ne yapmalı?

Bu konuda bir vasiyet olduğu dolaşıyor kulaktan kulağa. Hayırlı işlerini tamamlayamadan erken öldüğü söylenen eski bir "büyüğümüz"ün ölüm yılının sene-i devriyesinde Anadolu semalarında parlayıverecek lazer ışınlı figürü, arkasındaki bulutlarda aniden beliriveren Atatürk siluetinden de cesaret alarak Türk halkına Yahudiliği benimsemelerini buyuracakmış. Yahudi lobisi ve sermayesinin dünya çapın-

daki gücünü arkasına alan Türkiye'yi, Türk boylarını bir düşünün. Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur demeyiz artık. Diana'yla aşık atacak bir hatun da bulunur elbet.

16-20 Ocak 1993, Heaton Moor
Mart 1996, Didsbury

GAZETE HABERLERİ

XI

M.Ö. 1900'lü yıllardan kalma eski Mısır medeniyetine ait bu metin (sağdan sola okunuyor) şöyle başlıyor: "Kralın Djedu Tanrısı, Büyük Tanrı ve Abdu Tanrısı Osiris'e sunduğu bir armağan..."

Geçenlerde üç yaşındaki oğlumla ablamın İstanbul'un Asya yakasındaki dairesine gittik. Çocuk ilk kez gittiği yeri dolaştı, rahmetli ablamın yatağının başucunda kendi fotoğrafını gördü, tuvaletin içine bakıp bir gün eniştenin azala azala ortadan yok olacağını söyledi. Sonra da evin üst katına çıkmak istedi. Yok, dendi hepsi burada, işte mutfak, oturma odası, yatak odaları vs. Hayır ille evin üst katını görmek istiyor. Yukarıda da odalar var diye tutturuyor, beni elimden kapıya doğru çekiyor, bağırıyor, çağırıyor. Halbuki bu kısa hayatında o güne kadar dediklerime, başka yetişkinlerin söylediklerine hep inanmıştı. İlle de üst kat. Jeton düştü. İstanbul'da, adada müstakil bir evde oturuyorduk, daha önce bir Yunan adasında ve İngiltere'de de müstakil bir evde oturmuştuk. Komşularımızın evleri de müstakildi. Çocuğun o güne kadarki dünyasında, insanların yaşadığı tüm mekânlar ikişer katlı evlerdi. Apartman denen korkunç şeyi, aynı çatı altında ayrı ayrı mekânlarda, birbirini tanımayan yüzlerce insanın yaşadığını henüz bilmiyor, konut mefhumunun evrimi açısından 16. yüzyılda yaşıyordu. Bildiğimiz anlamda in-

san ruhunu çökerten, hatta Celine ve Chaplin gibilerine göre sonunu getiren, modern zamanların standart oturma biçimini tanımıyordu.

Tabiî oğlumuzun tanıdığı zamane şeyler de var; hepimizi suret üreticisi ve suret tüketicisi yapan rahmetli ablamın hâlâ başucunda duran kendi fotoğrafı mesela. Hattâ enişte-min içinde giderek yok olacağı klozetin yanındaki Jean Cocteau'nun "lavabosu". Cocteau, yüzyılın başlarında Paris'te evinde dergileri karıştırırken, New York'tan yeni dönmüş birinin Amerika gözlemlerini ve arkadaşlarının tepkisini gösteren bir yazıya rastlıyor, "Arkadaşımız New York'tan döndü ve bize inanmaya cesaret edemediğimiz ve her şeyin sonu demek olan bir şey söyledi. Lavabolar duvarlara sabitleştirilmiş!" Eskiden el yıkamak için kullanılan su, odanın herhangi bir yerinde duran ibrikten leğene dökülürdü. "Önce böyle bir habere gülünebilir," diyor Cocteau "sonra da makus talihimizin kısmen de bu ve benzer gelişmelerden kaynaklandığı aklımızdan geçer."

Apartman yaşantısı gerçekten zor. Birbirlerini tanımayan, tanımak istemeyenlerin cemaat bile olamadan zorla cemiyetleştirildiği bir ortam apartman. Akşam belirli bir saatten sonra İsviçre'de tuvaletin sifonunu bile çekemezsiniz. Konu komşu kavgaları; üst kattan halı silkenler, karşı daireden sizi dikizleyenler, yan dairedeki münasebetsiz maç düşkünü... Amsterdam'da tek odalı bir dairede oturup şiddetli geçimsizlikten boşanmaya karar veren bir çift tanımıştım. Had safhada konut darlığı çekildiğinden, birbirlerinden ayrılamayan bu çift, belki beraberliklerindeki tek ortak çabayla odanın tam ortasına tuğlayla bir duvar ördüler ve mutfak birinin, tuvalet ise öbürünün "bölgesinde" kaldı. Modern zamanların modern çözümsüzlükleri...

ÜST KATTAKİ KOMŞU

Benim de Amsterdam'da oturduğum o yıllarda sık sık ziyaretine gittiğim, Paris'teki küçük dairesinde harıl harıl doktora tezini yazan kuzenim de bir ara çok ürkmüştü apartman komşusundan; ama gürültüsünden değil, sessizliğinden. Üst kattaki daireye birisi taşındığından beri hiç ses seda çıkmamış. İlk gün belki yüz küsur mukavva kutu taşınıyor. Möble yok gibi, bir şilte belki, altı yedi yağlıboya tablo, bir gramofon ve plaklar. İki haftada bir bakkal çırağı bir şeyler getiriyor. Başka ne geleni var, ne gideni. Tek görüldüğü güne, yani taşındığı günkü haline bakılırsa 40-45 yaşlarında, orta boylu, paltolu, çizmeli, şapkalı bir erkek. Başka yerlerde şapkalı erkek pek kalmadı. Londra'nın kaç yüz yıllık şapkacıları da pek kimse şapka giymediği için birer birer topu atıyor artık. Bu yüzden o gün, sanki 1900'lerin başından kalma bir şapka giymiş olması belki kendisini ayırt ettiren tek özelliği. Kimseye zararı yok adamın. Ama kuzenim merakından huzursuz. Bir kez kendini tutamamış pek de Fransızca bilmeyen bakkalın erzak getiren Tunuslu çırağına komşusu neyin nesi diye sormuş. Öğrene öğrene evinin tıka basa gazetelerle dolu olduğunu öğrenmiş, o kadar. Zaman geçmiş, tek bir olay dışında bir daha da düşünmemiş komşusunu.

Doğum günü olduğundan, tarihini bile hatırlıyor; 11 Kasım 1985. Sigarayı bırakma çabasını cazip kılmak için canı her sigara çektiğinde, sigara yerine sürekli yanı başında duran sulu viskiden bir yudum alan kuzenim, anlaşılan o gün kendinden ve yaşadığından çok memnun ki teypten de yüksek sesle Aida'nın *Zafer Marşı*'nı dinliyor. Üst kattan tak tak sesleri. Tavana vuruluyor. Müziği kısıyor bizim kuzen. Gene tak tak sesleri. Müziği kapatıyor. Taşındıktan bunca yıl sonra ilk ve son kez komşunun sesi geliyor yukarıdan, "Hayır, ha-

yır, daha yüksek, daha yüksek!" Keyiflenen kuzenim bir şişe şampanya açıp Birinci Dünya Savaşı bitiminde Paris'i kurtarmak için Yeni Dünya'dan gelen Amerikan piyadelerinin yaptıkları gibi bir de konyak karıştırıyor şampanyasına. *Zafer Marşı*'nın sesini de iyice açıyor ve tam yüksek sesle operaya refakat etmeye başlarken, üst kattaki komşunun sesi de katılıyor kendisine, önce ürkek, sonra hüzün ve coşkunun garip karmaşasını taşıyan içten bir sesle.

Kuzenimden pek söz etmedim. Yıllar sonra Türkiye'ye döndü. Bekâr. Daha doğrusu üçüncü kez bekâr. Boşandığı ilk iki karısı beraber yaşıyor. Birbirlerinin âşıkları. Bunu duyan üçüncü karısı kuzenimi terk edip derhal başka bir erkeğe kaçıyor, "Eyvah bu adamla evlenen herkes sevici oluyor ya ben de olursam," diye. Kuzen, İstanbul Üniversitesi'nin yakışıklı ve popüler hocalarından. En tutulan semineri Marquis de Sade ve Kont von Masoch üzerine. Mazoşizm ve sadizm sözcüklerinin bu Fransız ve Alman aristokratlarının adlarından kaynaklanması tesadüf değil. Amerikalı sosyologların yaptığı davranış gözlemleri, insanın sosyal sınıfı yükseldikçe cinsel çiftleşme biçimlerinin, fantezilerinin çeşitlendiğini gösteriyor. Örneğin en alttaki işçi sınıfında kadın yatakta hep altta. Cinsel pozisyonların sosyolojisinden yola çıkıp kadın özgürlüğünün, aristokratik çiftleşme biçimlerinin benimsenmesine bağlı olduğunu söyleyen yeni türedi Amerikan akademisyenleri bile var ve tabiî onların Avrupalı taklitçileri.

VAKİT GEÇER

Geçenlerde kuzenimle vapurda karşılıklı oturmuş, ikimiz de kendi düşüncelerimize dalmış, adadan İstanbul'a iniyorduk. Yanımızda üç hanım oturuyor. Biri bana çekirdek ikram etti. Teşekkür ederek reddettim. Çekirdek dolu kâğıttan hu-

niyi gayriihtiyari açılmış avucumun üstünde tutmaya devam ederek, "Buyrun, buyrun vakit geçer," dedi genç hanım. Yol boyu aklıma takılan bu "vakit geçer" lafını düşüne düşüne hem vakit geçti, hem de çekirdekler bitti. Dolmuşta hâlâ düşünüyordum. Oysa Amerikalılar hep "Vakit nakittir, benim en kıymetli şeyim zamanımdır," derler.

Modern zamanların ölçüsü bu. Vakit nakit olduğundan her şey daha hızlı gidecek, her şey daha çabuk yapılacak. Geçen gün bir yazar tanıdığımla görüşüyordum. Romanlarını bilgisayarla çabucak yazamadığından yakınıyordu. Haklı tabiî. Ama ben de merak ediyorum daktilonun bile olmadığı dönemlerde yazılan romanlar mı daha iyi yoksa bilgisayarla yazılan şimdikiler mi? Ya da daha çok roman daha mı çabuk yazılıyor şimdi?

Hayır tabiî. Ama teknolojik gelişmeye uyumlu kalabilmek için cemiyetin, makinenin, tekniğin getirdiği yeni yaşam biçimlerine, insan ilişkilerine uymak gerekiyor. Yoksa çağın gerisinde kalıyor, benim gibi vakit geçirmek için çekirdek çitliyorsunuz. Vapurda, teknolojinin son oyunu Nintendo oynayarak kazanmaya çalışmak ile çekirdek çitleyerek vakit geçirmek arasında, ikisinin de belki aynı kapıya çıkmasına rağmen bir çağ, bir zihniyet farkı var. Modern olabilmemiz modern düşünebilmemiz için her şeyden önce teknolojiye uymamız, onu benimsememiz gerekiyor. Çekirdek çitleyerek çağ atlayamayız, geçmişin gevişini getirebiliriz ancak.

"Evet," dedi kuzenim akşam sofrasında; rahmetli babamdan gördüğüm gibi küçük kadehlerde keyifle rakımızı yudumlayıp lezzetli bir sohbeti sürdürüyoruz:

"Haklısın tabiî. Batı'da dahi günün problemi, teknoloji ile insan arasındaki mesafenin giderek açılıyor olması. 500 yıl önce atını nallamasını beceren, bugün bilgisayar kullanana göre çok daha vasıflı, çağındaki teknolojinin bütününe çok daha hâkim, daha haberdardı. Bak, dünyada ikimiz-

den başka herkes birden yok olsa, biz belki ancak tekerleği imal edebilir orada kalırdık. Her şey uzmanların elinde, onların denetiminde. Nedeni ise gericiliğimizden, her şey eskiden güzeldi gevelemelerinden. Düşünce adına hayatın pratik yanını küçümsememizden. Züppe aydınların eskiye düşkünlüğü zenginlere, oradan da orta sınıflara bile sirayet etti.

"Ama asıl mesele herkesin teknolojiyi kullanmayı bilmesinde değil. Bilgisayar dediğin amele sınıfının yeni kazma küreği. Basit bir alet. Zihniyet değişikliğinden bahsediyorum sana. Bugün yaptığımız gibi yabancılaşacağımıza Nâzım Hikmet'in dile getirdiği gibi, 'trik trak tak tak makinalaşmak', onu sevmek, onunla bütünleşmek gerek. Çağımıza en çok teknolojinin, makinenin getirdiği insan ilişkilerini içselleştirerek, düşünce biçimlerini benimseyerek, bilgisayarlı, robotlu toplumun normlarını kabullenerek hâkim olabilir, egemen yeni insanı yaratabiliriz. Yoksa bildiğimiz haliyle insanın sonu geliyor demektir.

CİNAYETTE GERİ KALMAK

"Ve garip bir örnek vereyim sana. Sanayi Taylorizmle dizi üretimi başlatalı, Henry Ford'un otomobil fabrikalarındaki bantlarda çalışmaya başlayalı neredeyse yüzyılı geçiyor, oysa türümüzün bireyi seri cinayetlere daha yeni başladı. O da hâlâ tabiî ki bandın ilk çıktığı Amerika'da. Dünyanın geri kalan kısmında hâlâ ortaçağ kafasıyla cinayet işleniyor. Şu ya da bu nedenle ancak bir tanıdığımızı öldürebiliyoruz. Tüm otomobillerin aynı şekilde üretildiği, otomobillerin hepsinin birbirine benzediği bir toplumda, tabiî ki cinayetler de birbirine benzeyecek ve dizi halinde işlenecek. Marx'ın dediği gibi düşüncemiz, kültürümüz üretim güçlerinin gerisinde kalıyor. İlerlemek için bu çelişkiyi kırmak lazım. Bırak demokratik anayasayı, cinayette bile geri Türkiye.

"Bir örnek daha sana. Aynen bir hastalık gibi bir 'sağlık salgını' kasıp kavuruyor türümüzü. Sağlıklı olmaya çalışırken türümüzün kökünü, kökenini dinamitliyoruz. Zaten şimdiye kadar dünyamızda yaşayan türlerin yüzde 96'sı yok olmuş gitmiş. Bilirsin ben hep yeniden yanayım; ama yenilik kisvesi altında bir tutuculuktur gidiyor. Temiz hava, organik gıda, jogging, jimnastik ve egzersiz salonları, sigara ve içkiye karşı kampanyalarsa hiç çağdaş değil.

"Hep uyumdan söz ediyoruz. Oysa uyumsuzluğun ta kendisi bu tür davranışlar. Ulaşım teknolojisindeki son üç binyıllık gelişme at, eşek, tekerlek, otomobil, uçak derken ayağımızı yerden kesti. Şimdi 20. yüzyılın son çeyreğinde uzaya doğru yola çıkmışken birdenbire binlerce yıl öncesindeki 'doğal' insana dönüş yaparak sağlıklı olmak için trafikte, otomobiller arasında jogging dedikleri bir şey yapıyor insanlar. İşte bir toplu çılgınlık, tabiat kaidelerine bir uyumsuzluk örneği. Çağımızın yeni sağlıklı insanı kirli havada, ozon deliğinin ışınlarında yaşayabilen, genetik mühendisliğiyle üretilmiş ilaçlı domatesleri, hayatında bir adım atmamış ve güneş görmemiş hormonlu tavukları yiyen insandır. Eski sağlık anlayışına uygun biçimde sağlıklı kalmaya çalışan, bugünün hasta insanıdır. Ciğerleri ne kadar temiz, kanı ne kadar katıksız ise o kadar daha fazla ölüme yakın, ölüme mahkûmdur. Darwin'in güçlüsü bu ortamda yaşayabilen yeni insandır; akıntıya kürek çekerek artık var olmayan bir dünyayı yapayca yaratarak yaşayan, artık olmayan bir dünyaya uyum sağlamaya çalışan değil. Gelecek nesilleri belirleyecek doğal seleksiyon, türümüzün sağlıklı evrimi için ciğerleri kirli, kanları zehirli olduğu için hayatta kalabilen güçlü insanları seçecek. Kısaca dayıcığım, kızın olsaydı, sakın sağlıklı yemek yiyen, rakı ve sigara içmeyen, temiz havaya, yüzmeye, koşmaya meraklı, ne idüğü belirsiz bir herifin tekine verme derdim. Pişman olurdun,

Allah göstermesin ama, pek sağlıklı torunların olmazdı.

"Ters mi geliyor söylediklerim? Sen ahlâkçısın. Ahlâk adına cennete bile sövüp, cehennemi översin. Ancak kabul etmelisin ki her çağın, her devrin de kendine göre ahlâkı var. Biri sana hakaret ederse artık düelloya çağırmıyorsun onu. Avukatına gidip tazminat davası açıyorsun. Benim çağrım, çağını, geleceğini yaşaması herkesin. Ne dünün, ne de romantiklerimizin ya da köktencilerimizin yaptığı gibi dünü özleyerek yarının peşine düşmek.

"Yoksa tüm dünyada iktidara gelmeye başlayan '68 kuşağının temsilcileri mahvedecek bizi. Avrupa Topluluğu'ndaki '68'li bürokratlar sağlığımızı korumak için pastörize değil diye, o güzelim Fransız peynirini; bakterili fıçılarda üretiliyor diye İskoç viskisini yasaklamaya çalışıyorlar. Amerika'da erkek, sokakta karşıdan gelen güzel bir kadına baksa hemen gözle taciz etti diye kendini polisin karşısında buluyor, üstelik siciline de işleniyor kadın düşmanı diye. İşinden atılıyor, iş bulamıyor. Hattâ baskı o denli arttı ki örneğin gazeteciler kadını yazdığı bir haberde tanımlamaya çalışırken cinsel nesne yerine koyuyor diye, 'güzel' kelimesini bile kullanamıyor. Cinsellikten gıda maddelerine, kullandığımız dilden bize keyif veren nesnelere kadar her şeyi denetim altına alıyor yeni iktidarlar, '68 kuşağının düzen düşkünü temsilcileri. Bir yandan da eski insanı yaşatmaya, eski değer yargılarını hâlâ egemen kılmaya çalışıyorlar 21. yüzyılın yeni insanını yaşatacaklarına. Saçmalığa bak sen!"

ZAMAN DIŞI MEKTUPLAR

Bir kadeh daha tokuşturmanın zamanı çoktan gelmişti.

Öyle de yaptık. Konuyu değiştirmek için ben de kadeh tokuşturmanın aslında çok eski bir İskandinav âdeti olduğunu, Vikinglerin kellelerini uçurdukları düşmanlarının kafa-

taslarından içki içip onları tokuştururken kafatası anlamına gelen İsveççe "skol" dediklerini, oradan da Palme cinayetini; onun ve Franco'nun, De Gaulle'ün, hattâ Stalin'in son siyasetçiler olduğunu, yeni gelenlerin düşünceyle değil, imajlarıyla uğraştıklarını filan anlattım; ama kuzenim hiç oralı olmadı.

"Yahu ben yaşamaktan bahsediyorum, sense ölümden. Ben yarını anlatıyorum, sen dünü. Hele böyle bir günde. Tutamayacağım kendimi artık; ama bugün ne biliyor musun? Dur önce sana bir içki hazırlayayım," Bir şişe şampanya açtı, bardaklarımızı yarısına kadar doldurduktan sonra konyak ilave etti. Anlar gibi oldum. "11 Kasım, doğum günüm. Eski karılarım, sen, hepiniz unuttunuz. Babam zaten hatırlamaz, yoksa annem benim için yazdığı bir şiiri okurdu hep. Amerika'da bir şirket kurmuşlar, senin adına Noel, doğum günü tebriği filan yolluyorlar. Sen nalları dikiyorsun mesela, ama bana gene de 11 Kasım'da senden yollanmış bir doğum günü tebrik kartı çıkıyor postadan. Sen öldükten sonra senin adına yollanan kart kaç yıl için yollansın istiyorsan ona göre para veriyorsun şirkete. Dostlar, yakınlar unutadursun, hattâ ölsün, şirket devamlı hatırlıyor seni.

"Ama biliyor musun kimden kart geldi? Olacak iş değil. Hani Paris'te yıllar boyunca hiç evden çıkmayan komşum vardı ya, ondan. Çok kısa: 11 Kasımımızı kutlarım. Muradımıza erdik."

"Hangi muradınıza erdiniz? Bana anlattığın tek ilişkiniz *Zafer Marşı*'nı birlikte söylemenizdi, senin eski karıların birbirine âşık olurken. Erin bakalım muradınıza. Bugün gazetedeki haberi sen de okudun mu? İngiltere'de erkek alabalıklar cinsiyet değiştirip yumurtlamaya başlamış. Lağımla karışık nehir sularındaki doğum kontrol haplarından gelen dişi hormon atıkları, bünyelerini altüst etmiş balıkların. Nehir suyu musluk suyuna da dönüştürüldüğünden, acaba bu su-

yu içen biz erkeklere de bir şey oluyor mu diye kuşkulanmışlar; ama yaptıkları testler şimdilik telaşlanmamıza lüzum olmadığını gösteriyor. Ama hakikaten nedir bu birlikte erdiğiniz muradınız? Hem kuzum kartlar nereden geliyor, adam seni İstanbul'da nasıl bulmuş?"

"Paris'teki eski adresimize yazmış. Postanede adresimi bırakmıştım, geleni buraya havale ediyorlar. Sana daha onunla ilgili göstereceklerim var. Al bunu oku."

Kuzenime gelen mektup sanki geçmiş yüzyıldan kalma ipekten kâğıt üzerine yazılmış. Güzel çini mürekkepli bir yazı:

> "Kader ortağım, azizim,
> *Mahşerin Dört Atlısı* seninle dört yıl boyunca Paris'te neredeyse siperde yaşar gibi oturduğumuz apartmanımızda çektiğimiz acıları ne güzel dile getiriyor. İspanyolcadan yeni çevirmişler Ibanez'in 1916 klasiğini. Bu savaş günlerini bir daha yaşamak istemezdim.
>
> Bunca yıl sonra söylememe müsaade et. Paris'te dört yıllık büyük kâbus boyunca sevdiklerimden yoksun kaldığımda, kendime acıdığım da oldu. Evet. Bunca insan can verirken, bu savaşların sonunu getirecek son savaşta, zaman zaman bencilliğim ve karamsarlığım ağır bastı. Savaşın bitip bitmeyeceğinden kuşku duydum. Bittiği haberini, o mutlu beklenen günün haberini 11 Kasım'da gazetede okuduğum gün, haddim olmayarak söylüyorum, kendimi sanki Tanrı'nın evladını yeniden bağışladığı İbrahim Peygamber gibi hissettim. Halbuki yalnız değilmişim. Sen de aziz kader ortağım alt katta belki benim yalnızlığımdan daha yalnız, çektiğimden daha çok çekiyordun. *Zafer Marşı*'nı seninle birlikte söylediğimiz Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği o gün, birbirimizden bi-

haber yaşadığımız, savaşın kötü günleri de bitti. Yalnız değilmişim.

Not: Apollinaire'in savaştan hemen sonra ölmesi, ilk modern savaşla ilk modern şairin birlikte maziye karışması da tarihin bir cilvesi mi acaba? Şiirin sesi onun mimarisidir, yazılış biçiminin anlattığı şeye benzemesi değil. Kimbilir Apollinaire'in şiirini harflerini Eyfel Kulesi'nin şekline göre dizemediği için kaç tane mürettip işten atılmıştır. Modern şiirmiş. Hiç şair şiirini yenilik olsun diye Sanayi Devrimi'ni övmek için yapılmış Eyfel Kulesi'nin çelik kalıplarına hapseder mi? Bu tüm savaşların sonu olan savaştan sonra umarım ilk kez kullanmaya mecbur kaldığımız modern silahları da yok ederiz, onun yansıması olan modern sanatı da. Düşlerimiz ebediyen savaş sirenlerini susturdu. Tekrar esas şiirimizi yazmaya koyulabiliriz."

Baktım mektuplar Vermont'dan geliyor. Vermontlular burada bizden çok inek vardır diye hafife alırlar kendi eyaletlerini. Yoksa koca Amerika'da kendi zamanında yaşayan tek yer burası.

1740'ta İngiltere'de kralın hapse attığı 6 müridiyle serbest bırakıldıktan sonra, Amerika'ya göç eden, modern teknolojiyi asla kullanmayan mistik Shaker hareketinin kurucusu güzeller güzeli Ann Lee'ye bağlı, kendi kendine yeterli son köylerden biri hâlâ Vermont'da. Komünist sayısından çok komünistleri takip eden ajanları olan Amerika'da, tek sosyalist belediye başkanının seçildiği yer Vermont, Salinger'in, *Gönülçelen* kitabıyla şöhrete ulaştıktan sonra, şöhretin kendisini takip edemeyeceği diye seçtiği yer buraya yakın. Kendi kendine ülkesinin en büyük yazarlık nişanını veren Sovyet şefi Brejnev tarafından ülkesinden atıldıktan sonra, Soljenitsin'in Rusya'nın tarihini ve vicdanını yazmak için

inzivaya çekildiği yer Vermont. Ve halkının günlük yaşantısında en çok iki cümle kullandığı, cümlelerin ise birer kelimelik "yup" (evet) ve "nope" (hayır) olduğu bir yer burası. Eyaletin tüm politikasının; okulların bütçesinden yeni yolların yapılıp yapılmayacağına ve nereden geçeceğine kadar her şeyin mahalle ve köy toplantılarında konuşulup kararlaştırıldığı, "doğrudan demokrasi"nin yaşandığı ve üst kattaki tanınmayan komşunun öldüğü yer Vermont. Kuzenimizin verdiği mektuplardan ölüm ilanı da çıktı 1984'te Birinci Dünya Savaşı'nın bittiğini söyleyen alt kat komşusunun:

> "Kasabamızın sakinlerinden Adam Chicoura dün öğleden sonra geçirdiği bir kalp krizinden sonra kaldırıldığı Cavendish Hastanesi'nde öldü. 1946'da doğan, lise tahsilini tamamlayana kadar burada oturduktan sonra Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik okuyan Adam, uzun yıllar Associated Press ve Reuters haber ajanslarında çalışmıştı. Çin Kültür Devrimi esnasında Mao'ya tapan Kızıl Tugaylar'ın, halk düşmanlarını öldürerek onları kazanlarda kaynatıp halkla birlikte yedikleri haberini Batı'ya ilk duyuran gazeteci olarak ün yapan Adam, kasabamız kütüphanesinin arşiv bölümünde çalışıyordu. Adam'ın ayrıca 'Vermont: Beyazlardan Önce Kızılderililer'de Günlük Yaşam' adlı bir çalışması var. Yarın saat 14'te Waters Funeral Parlour'da naaşı yakılacak olan Adam, eyaletimizin Pemigewasset kabilesi mensuplarındandı. Yakınlarına başsağlığı dileriz."

Bilmem, gazetelerde morgun ne olduğunu bilir misiniz? Özellikle *New York Times*'ınki çok ünlüdür. Bilgisayar sistemine geçmeden önce 20-30 koridorluk bir katın tüm çekmece ve raflarında yaşayanların öldükleri gün gazetede haklarında çıkacak ölüm haberi dururdu. Gazetenin araştırma-

cıları Amerika ve dünya ünlülerinin yaşam öykülerini, kişinin önemine orantılı uzunlukta yazar, nerede, ne zaman, nasıl öldüğünü boş bırakır, ölüm haberi gelir gelmez bu kısım da çabucak doldurulur ve gazetenin ilk baskısına hemen yetiştirilirdi.

Ölümden önce ölüm haberlerinin yazıldığı günümüzde savaşların sonu sanılan Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinin ilanını her nedense ancak 60 küsur yıl sonra bir 11 Kasım kutlayan Adam, kimbilir nasıl yazardı kendi ölüm haberini? Ölüme yakın bir yaşa geldikten sonra yakınlarımızın gözlerine bakıp, bizden onlara kalacak gelecek günleri kıskanacağımıza, acaba yaşamayı hak ediyorlar mı diye sormalı. Her doğum günümüzde mesela kendi ölüm haberimizi yazalım. Şaka da değil. İstatistiklere göre insanın doğum gününde ölme ihtimali yılın diğer günlerine göre daha fazla. O gün fazla içip kaza yaptığımızdan, kutlama sofraları ve heyecanıyla vücudumuza yüklendiğimizden mi ya da en çok o gün kendimizi yalnız hissetmenin getirdiği depresyondan mı, yoksa zaten işin sonuna yaklaşmışken bir yılı daha çıkarmış olma hırsını bir an için gevşettiğimizden mi bilemiyorum?

Kuzenime Adam'ın ölüm haberini getiren zarftan kısa bir de mektup çıktı.

> "Sevgili Ali Akay,
> 210 Blv. Raspail Paris
>
> Adam'ın psikiyatristiyim. Bir ara kanun gereği akıl hastanesinde yatmasını engellemenin tek yolu haftada bir benle görüşmesi kaydıyla sorumluluğunu benim üstlenmemdi. Konuşmalarımızda Adam sizden de söz etti. Siz alt katta neyi kutluyordunuz bilemiyorum; ama gazetecilik yapa yapa 1980'lere geldiğinde insanın insana vahşetinden bunalan, her an nük-

leer savaş çıkabilir diye geleceğimizden umudunu kesen ve gazetesine bir haber yazmak için Paris Kütüphanesi'nde gazete arşivini karıştıran Adam, Birinci Dünya Savaşı öncesi Paris'teki Belle Epoque döneminin keyifli ve heyecanlı günlerine öykünmeye başlıyor. O savaş öncesi günleri daha tada tada yaşamak için, her gün kütüphaneye uğrayıp arşivden geçmişteki o günün gazetesini okuyor. Sanırım sanrılarının başlaması da bu döneme denk geliyor. Kütüphanesini, müziğini hattâ giysilerini o dönemin modasına göre düzenliyor. Giderek kendisini bugünden iyice çekiyor. İşini ihmal ediyor. Beş yıllık gazete arşivinin mikrofilmini çekip evine kapanıyor. Bu sizin alt katta oturduğunuz apartman olmalı. Kısacası, kitapları, müziği ve günlük gazetesini düşlerine katarak Belle Epoque'un savaş öncesi güzel günlerinde yaşamını tek başına sürdürüyor. Evet, her şey güzel ta ki Sırplar Saraybosna'da Arşidük Ferdinand'ı vurup Birinci Dünya Savaşı'nı başlatana ve akabinde Almanlar Fransa'ya girene kadar. Adam savaş çıkınca birdenbire kendi evinde düşlerinin savaş tutsağı oluyor. Artık halüsinasyon ve hezeyanlarının tam esiri. Ve Birinci Dünya Savaşı bitene kadar, yani 11 Kasım 1918'e kadar bu dünyasından çıkamıyor. Savaş süresince bu savaşa tüm savaşları gereksiz kılacak son savaş diye bakılması Adam'a güç veriyor ve savaş boyunca iyimserliğinin sürmesini sağlıyor. Bunun sayesinde savaşın bitmesiyle sanrılarından kısmen kurtulması çok zor olmadı. Zaten savaş boyu ailesine yazdığı mektuplardan halet-i ruhiyesini, yaşadıklarını yakından takip ediyorduk. Birlikte yaşadığınız apartmandan çıkar çıkmaz savaş boyunca özlemini çektiği Vermont'daki doğup büyüdüğü kasabaya döndü ve

konfüzyon ve oryantasyon bozukluğundan bana sevk edildi. Mektuplarını da size o zaman yazdı.

Ona göre yeni nesilleri gelecek savaşlara kurban edeceğimize, eski günleri ve gerekirse tekrar tekrar eski savaşları zihnimizin tüm yoğunluğunda yaşamamız belki de bir gün gerçekten ebedi barışı getirebilir; ama hiç olmazsa yeni savaşları engelleyebilirdi. Kısa zamanda sağlığına kavuştu diyebilirim. Gene de insanların arasına pek karışmadı. Sadece geçmişle de uğraşmıyordu. Ölmeden önce yapay genlerle insanın hayatını uzatmayı amaçlayan çokuluslu bir şirkete karşı dünya çapında bir tüketici boykotunun örgütlenmesini kafasına takmıştı.

Yanlış anlamayın. Tabiî ki hastam olan kişilerin özel geçmişleri hakkında bilgi vermek mesleğimin ahlâk ilkeleri ile bağdaşmaz. Hastalarımın tedavisinin seyrine ilişkin tuttuğum notları bilimsel hırs uğruna Freud gibi yayımlamak ise inanın hiç aklımdan geçmedi. Ama bu arada belki siz bana yardımcı olabilirsiniz. Çünkü merakımı yenemiyorum. Siz gerçekten 11 Kasım günü Aida'nın *Zafer Marşı*'nı neden çaldınız?

Saygılarımla.
Volta Hall M.D.

SOSYETENİN HABER PARTİLERİ

Seyahatlerimde dikkat ediyorum, dünyanın neresinde olursa olsun çoğu gazetenin en popüler kısımlarından biri "geçmişte bugün" köşeleri. Hattâ *International Herald Tribune* bir mönü sunuyor size, "100 yıl önce bugün, 50 yıl önce bugün, 25 yıl önce bugün." Bir bakışta üç ayrı zaman tüneli, üç ayrı zaman yolculuğu. Birçok dostum ilk önce bu

köşesine göz atıyor gazetenin. Bir gazete ise her gün 100 yıl önceki birinci sayfasının tıpkıbasımlarını veriyor son sayfasında. Gazetenin ön sayfası bugünün manşet haberleri, arka sayfası 100 yıl öncesinin. Hızla globalleşen çağdaş dünyamızda gündelik haberi yetiştiremeyen gazetelerde, eski haberlerin cazibesi artıyor. Tele-ekranlarla bize daha olayı oluşurken canlı canlı izlememize olanak tanıyan elektronik basının gelişmesi gazetecileri teker teker işsiz bırakacak yakında. Ama gazete okuma keyfimizin de devam edeceğini sanıyorum; giderek her şeyin birbirine benzediği, benzetildiği, heyecanın bile mal gibi standartlaştırılıp satıldığı dünyamızda. Bakarsınız, günlük gazeteler elektronik medyaya yenildikten sonra, ileride her gün eski baskılarının tıpkıbasımlarını satarlar. Köşebaşlarında "Yazıyor, yazıyor," diye bağıran çocuklar geçmişten kalmış özgür bir dünyanın gazete haberlerini tutuşturur elimize. Adam'ın ruh sağlığından şüphelenenler belki yarın onun gibi dünün gazetelerini okuyacaklar.

Geçenlerde New York'tayken bir gazete haberleri partisine davetiye aldım. Charlie Manson'u hatırlar mısınız? Neredeyse 25 yıldır hapis yatıyor. Benim de ortaokuldayken birini uzaktan tanıdığım kız arkadaşlarıyla birlikte, ürpertici filmlerin yönetmeni Roman Polanski'nin genç karısı Sharon Tate'i ayin-işkence karışımı bir törenden sonra öldürmekten mahkûm olmuştu. Amerika'da kuşağının önde gelen hippilerinden biri olan Manson ve sevgililerinin birlikte gerçekleştirdiği cinayet, günlerce basını meşgul etmişti. İşte parti de bir anlamda eski günlerimizi yâd etmek için. Ama, "Görmeyeli gençleşmişsin," ya da, "Anlayamadım ikinci kocandan onun iki, ikinizin de bir, senin de birinci kocandan iki çocuğun var dedin, değil mi?" gibi beylik konuşmalarla geçmeyecek bir hafta sonu partisi. Hepimiz cinayetin işlendiği o günlerde giydiğimiz kıyafetler, dinlediğimiz müzik ve Man-

son ve çetesine ilişkin o günkü gazete haberlerini hatmetmiş olarak gideceğiz arkadaşımın deniz kıyısındaki yüzme havuzlu evine. Eski günlerimizi keyifle yaşayacağız yeniden. Söylendiğine göre, sosyetenin belirli bir kesimi için sık tekrarlanır olmuş gazete partileri, hattâ sosyetenin en "şık" haber partilerine artık emekli olmuş zamanın meşhur, iktidar sahibi kişileri özellikle çağrılıyor. Onlar da konuklara o parti için seçilen ve kendilerinin de tanığı, hattâ bizzat konusu oldukları gazete haberleri arkasında yatan gerçekleri, gazetelerde hiçbir zaman yazılmayan, yazılamayan, yaşanan gerçek haberleri anlatıyorlar. İşin matrak tarafı bu elit sosyete grupları da "gazete haberleri" partilerine gelemeyen dostları için özel haber bültenleri yayınlamaya başlamışlar.

6-12 Şubat 1993, Heaton Moor
Mart 1996, Didsbury

KEDİNİN RÜYASI

XII

William Blake'in, *Cennet ve Cehennemin Evliliği* adlı yapıtında yer alan 70 Cehennem Özdeyişi'nin kırk sekizincisi olan "Ateşin gözleri, havanın burun delikleri, suyun ağzı, toprağın sakalı" için yapılan çalışma, Robert Shetterly.

Budapeşte'de körlerle çalışan psikolog arkadaşım Elizabeth Cziky'i ziyaret ediyordum. İkinci körlükten, ikinci kez kör olmaktan söz ettiğinde ne demek istediğini anlayamadım. Körlerle birlikte yıllarca çalışmasına rağmen, ikinci körlüğün farkına yeni varmıştı. Kanserden ölecek hastasını tedavi edememenin çaresizliği içinde anlattı. Önceden görüp sonradan kör olanlar eskisi gibi rüya görmeye devam ediyor. Annesi, sevgilisi, doğa, her şey gözünün önünde geceleri. Körler görebilecekleri için her geceyi iple çekiyor. Herkes gibi rüya görüyorlar, bu anlamda, herkes gibi yaşıyorlar. Ancak gün geliyor –tıp da neden, nasıl bilmiyor– rüya göremez oluyorlar. Rüyalar körleri yavaş yavaş terk ediyor. Önceleri, son günlerde pek rüya görmediklerinin bilincine varıyorlar. Sonra, giderek rüya görmediklerini fark ediyorlar. Geceleri umutla bekliyorlar "Belki bu akşam, belki bu akşam" diye. Her sabah bir gün öncesinden daha kötü, daha karamsar, daha yıkık uyanıyorlar ve anlıyorlar ki artık bir daha rüya görmeyecekler. Ve beynin kıvrımlarında körlükten önce yaşanan, saklanan bütün görüntüler teker teker yok olup gi-

diyor. Ne anne kalıyor, ne gökyüzü, ne de sevgili; ebedi bir karanlık: İkinci körlük.

Heykeltıraş bir arkadaşım var, sabahları uyandıktan sonra gözlerini sımsıkı kapalı tutar. Öyle üç, beş dakika değil, kimi zaman, birkaç saati bulur. Amaç rüyalarını hatırlamak. Sabahları gözlerini açınca görecekleri, rüyada gördüklerini engellemesin, uçup gitmesin rüyaları diye endişelenir hep. En büyük arzularından biri rüya kayıt makinesi edinebilmek. Uyanır uyanmaz, basacaksınız düğmeye ve işte... bilinçdışı gece hayatınız, gece bilmeden yaşadıklarınız.

Wim Wenders'in bir filminde var böyle bir makine.

Elektromanyetik dalgaları ölçme cihazlarının gelişmesi ve Japon balıkçılarının mıknatısla balık tutmalarından bu yana, insanların elektromanyetik alanları da bilim adamlarının ilgi konusu. Osmanlı'da akıl hastalarına şifa vermek için kullanılan su tedavisinin başarısı da şimdi şöyle açıklanıyor: Duşun altında yıkandıktan sonra "kendimize geldiğimizi" hissetmemiz, sadece temizlikten değil; suyun beyin dalgalarımızı değiştiren etkisiyle mümkün oluyor. Rüya görmek de öyle. Araştırmalar rüyanın bir gereksinme olduğunu gösteriyor. Beyin dalgalarımızdan da rüya görüp görmediğimiz anlaşılıyor. Rüya görmeye başlar başlamaz uykusundan uyandırılanlar, yani rüya görmesi engellenenler, günlük hayatlarında sinirli, unutkan, verimsiz oluyorlar.

RÜYASIZLAŞAN MEKÂNLAR

Tarih boyu türümüzün en büyük icatları savaşlardan ötürü geliştirilmiş. Amerika'nın Vietnam Savaşı'nda geliştirdiği teknolojilerden biri de vücut ısısı ile "düşman" askerinin yerini ve sayısını tespit etmek olmuştu. Vücut ısısını ölçen ve helikopterlerden kullanılan aygıtlar, düşman askerlerinin, örneğin ormanda saklandıkları yerden ayrılmış olsalar bi-

le, kaç saat önce, nerede, kaç kişi olduğunu gösterebiliyordu. Aynı aletler Körfez Savaşı'nda da kullanıldı. Şimdi benzeri aletler sayesinde bir mekânda rüya görülüp görülmediği de anlaşılabiliyor.

Maddeler arası dalgasal etkileşim rüya görülen mekânların önemini gösteriyor. Rüya görmek birey için sağlıklı olduğu gibi, rüya görülen mekânlar da sağlıklı yerler. Rüyanın, rüyayı gören bireye olduğu gibi, görüldüğü mekâna da olumlu etkisi var.

Psikolojik araştırma laboratuvarlarındaki herhangi bir Dünya Rüya Atlası'na bakacak olursak ilk göreceğimiz, rüya görülen ve görülmeyen mekânların ayrışması. Bu ayrışma özellikle Sanayî Devrimi'yle, sonradan fabrika dediğimiz binlerce kişilik çalışma mekânlarının inşasıyla yaygınlaştı. Oysa tarım hayatına geçilmeden önce, yaşadığımız, "çalıştığımız", uyuduğumuz ve rüya gördüğümüz mekân bir tek ava gitmek dışında hep aynıydı.

Hem birçok mekâna yayılıyoruz, hem de rüya alanımızı daraltıyor, sıkıştırıyoruz. New York'ta bilmem kaç katlı bir apartman binasında metrekareye düşen rüya yoğunluğunu düşünün. Bir yanda hiç rüya görülmeyen mekânlar, bankalar, borsalar, bir yanda beton yığınları içinde balık istifi rüyalar. Bir yanda binlerce kişinin çalıştığı rüya görülmeyen fabrika, bir yanda binlerce rüyanın karmaştığı apartman. Rüya ölçüm aletleri tek kişinin, örneğin, dağ başındaki çobanın rüyasını saptayamazken, apartman kayıtlarında da parazitten geçilmiyor. En uyumlu, ahenkli rüya dalgaları evlerde. Uyumlu insanların oluşturdukları ortak rüya dalgaları daha çok enerji yansıttığından, kaydı da kolay. İnsanlar birbirlerini nasıl etkiliyorsa, rüyaları da öyle.

Hiçbir rüya çağrışımı olmayan rüyasız mekânlarda, davranışlarımız yaratıcılıktan uzak, yıkıcılığa yönelik, bunaltıcı bir biçime dönüşüyor. Türümüzde kınadığımız davranış-

ları, sapmaları, kendi kendimizi korkutan özelliklerimizi en çok rüyanın çekildiği alanlarda görüyoruz. İşte bir saniye kestirmemizin bile yasaklandığı, cezalandırıldığı, kınandığı mahkemeler, okullar, fabrikalar, tapınaklar. Her biri, bireyin düşlerinin kınandığı, gerçekçi bulunmadığı, düşlere vakit olmayan yerler. Çünkü oralarda günün gerçeklerine uygun ciddi işler yapılacaktır. Onlara göre gerçek ve ciddiyet düşlere bulaşmamalı, düşlerin zaafına yenik düşmemelidir.

KÖRLERİN RÜYASI

İkinci körlüğün ıstırabını dindirmek için uğraşan Elizabeth, çalışmalarına, sanki Nasreddin Hoca'dan esinlenircesine, bilenlerin bilmeyenlere değil de görenlerin görmeyenlere rüyalarını anlatmasıyla başladı. Gayretlerinin sonunda Budapeşteli bir meslektaşı da rüya seansı terapisi (RST) yöntemini geliştirdi.

Körler ikinci körlüklerinden önce, sık sık rüya görmeye, sabah rüyalarını hatırlamaya, birbirlerine anlatmaya, istedikleri rüyaları görmeye teşvik edildiler. İnsanın dilediği rüyayı görebileceği benim de hiç aklımdan geçmemişti. Ta ki bir akşam telefonda annem o gece hangi rüyayı göreceğimi sorana kadar. O sıralar Thomas Mann'ın *Sihirli Dağ* kitabını okuyordum. Kitabı kapayıp uykuya dalmadan önce romanın "kahramanı" Hans Castorp'u göreyim dedim. İlk denemenin sonucu keyif vericiydi; ama tam başarılı olduğum söylenemez. Uyandığımda Castorp'a karşı suçlu hissettim kendimi. Rüyamda onun âşık olduğu, bembeyaz tenli; sülün boyunlu, mantığa karşı hayatın gizemlerini çağrıştıran Rus asilzadesi Madame Claudia Chauchat'ı gördüğümü hatırladım.

Kendi kendimizi istediğimiz rüyayı görmeye telkin edersek, daha akılda kalır, daha yaşanır, daha canlı oluyor rüya-

lar. Rüyalarımızın üstünde durdukça rüyalarımız yoğunlaşıyor, zenginleşiyor, çeşitleniyor.

Budapeşteli psikologların RST yöntemi de bu olgudan kaynaklanıyor. Körler rüyalarını belki de ileride rüya görmeyeceklerinin korkusuyla, birbirlerine anlata anlata bitiremiyorlardı. Elizabeth'in psikolog arkadaşı körleri, özellikle onlarda zaten gelişmiş olan diğer duyuları aracılığıyla da rüyalarını hatırlamaya, anlatmaya teşvik etti. Zaman içinde kokular, sesler süslemeye başladı körlerin rüyalarını. Yapılan rüya içerik analizlerinde, görme dışında, diğer duyulara yapılan atıfların çoğaldığı görüldü. Zamana karşı, ikinci körlüğe karşı bir yarış söz konusu olduğundan seanslar sıklaştırıldı. Aynı zamanda yeni bir yöntem daha denendi: Rüyalarda görme dışında diğer duyuların payını, yoğunluğunu çoğaltmak amacıyla, körler, gündelik yaşantılarında duyu yoksunu ortamlarda yaşamaya, yaşatılmaya başlatıldılar. Örneğin bir süre günlük yaşamda tüm konuşmalar yasaklandı. Yaşanılan mekân ses geçirmeyecek şekilde yeniden düzenlendi. Ne kuşların, ne birbirlerinin, ne de kendilerinin seslerini duyar oldu körler. Diğer duyuları da uyarıcıdan yoksun bırakmak için benzer yöntemler uygulandı. Örneğin tat almayı iptal etmek için Sovyet kozmonotlarının uzayda kullandığı gıdası bol, tadı standart tüp yemekler verildi körlere. Kısacası mümkün olduğu kadar kokusuz, dokusuz bir ortam sağlandı.

Aslında yukarıdaki uygulamaların çoğu bu deney için geliştirilmiş değil. Özellikle Pentagon'un araştırmalarını yakından izlediği Kanadalı psikolog Suedfeld, bu konuda çok deneyimli. İz bırakmasın diye Pinochet'nin Şili'si, Şah'ın İran'ı ve askerî diktatörlerin Türkiye'sinde psikolojik işkence olarak sık sık bu yöntemlere başvuruldu, başvuruluyor. Ne var ki körlerle amaç farklıydı ve kısa zamanda umulan sonuçlar alındı. Ancak sosyalist sistemin yıkılması Macaris-

tan'da her şeyi altüst ettiğinden bunlar hiçbir zaman mesleki dergilerde yayımlanamadı.

Körlerin rüyalarına 28 gün süren duyu yoksunu ortam (DYO) önceden tahmin edilemeyen boyutta renk ve zenginlik kattı. Tabiî psikologlar için küçümsenmeyecek bir başarıydı bu. Türümüzün tarihinde ilk kez, kontrollü deneyler sonucu, bireyler diğer duyularını geliştirebilmiş ve şimdiye değin görülmemiş rüyaların görülmesi sağlanmıştı. Başarı tamdı. İkinci körlük aşamasına gelen körler rüya potansiyellerini geliştirerek körlükten sonra da diğer duyuları aracılığı ile tabiri caizse rüya "görmeyi" sürdürdüler. Belki benzer araştırmaların yaygınlaşmasıyla ileride dilimize yeni deyimler girecek: Rüya yaşamak, rüya koklamak, rüya işitmek, duymak gibi.

Araştırmanın diğer bir yanı da rüya ve seks hazzı arasındaki bağlantının araştırılmasıyla ilgiliydi. Amerika'da Türk psikiyatristi Prof. İsmet Karacan tarafından geliştirilen bir yöntem, Budapeşteli kör erkekler üzerinde uygulandı. Karacan'ın yöntemi basit, ölçümü kolay. Geceleri araştırma laboratuvarında vücutları elektrotlara bağlı halde yatan denekler, uykuları süresince izleniyor, ereksiyon gözlemlendiğinde uyandırılıp o anda rüyasında gördüğünü anlatması isteniyor. Budapeşte'deki bayan psikologların kör erkekler üzerinde tatbik ettikleri deneyin amacı, rüyada en çok hangi duyunun en kalıcı, en sert ya da frekansı en yüksek ereksiyona neden olacağını anlamak idi. İstatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edememelerine rağmen, bireysel ayrılıkların çok önemli bir yeri olduğunu ve örneğin deneye katılan bir körün tada, lezzete hitap eden rüyalarında cinsel uzvundaki sertleşme oranının yüzde 83 gibi yüksek bir rakama tırmandığını gördüler.

Ne yazık ki Gorbaçov dalgasıyla Macaristan'a yansıyan *perestroyka* (yeniden yapılanma) ve *glasnost* (şeffaflık) sonra-

sında boy gösteren kapitalizm sonucu, Körler Evi de verimsiz yatırım kategorisine alındı ve kapatıldı. Corvinter Caddesi 4 numarada olan bu görkemli bina, 1956 "karşı darbe" girişiminden sonra Chicago'ya kaçmaya mecbur kalan bir Macar aile tarafından satın alındı. Bugün lokanta ve kumarhane olarak kullanılıyor. Amerika'daki kardeş mesleki kuruluşlarla yeni ilkeler benimseyen Macaristan Tabipler Birliği Ahlâk Prezidyumu'nun, körler üzerinde uyguladığı yöntemlerde "anti-hümanist unsurlar" bulunduğu gerekçesiyle yargıladığı Elizabeth'in arkadaşı psikolog intihar etti. Araştırmasına ilişkin tüm evraklar imha edildi. Çalışmaları baskı rejimlerinde uygulanan Suedfeld ise hâlâ Batı'da mesleğinin zirvesinde.

SATILIK RÜYALAR

Sanatçıların söyleyeceği yeni bir şey kalmadı. Durmadan tekrarlıyor, birbirlerini taklit ediyorlar. Artık bizi şaşırtan, sarsan, güzelliğine hayran bırakan pek bir şey yok. Oysa hepimiz rüya görürken eşine rastlanmamış düşlere, yeni bir hayata tanık olabiliyoruz. Zor olan, şimdiye dek neredeyse imkânsız olan, rüyada gördüğümüzü, yaşadığımızı hatırlamak ve o zenginliği, heyecanı başkalarına aktarmak. Hele hızlı yaşanan günlerimizde ne rüya dinlemeye, ne de anlatmaya vaktimiz var. Aynı yatağı paylaşan karı-koca bile, kimi zaman birbirlerine günaydın bile diyemeden günün içine dalıyorlar.

Geçenlerde *New York Times* gazetesi California'lı bir çiftin Konya köylerinde dolaşırken gözaltına alındığını ve sorgulamadan sonra serbest bırakıldığını yazdılar. Gazete, çiftin Michigan Üniversitesi'nde hazırladıkları doktora tezleri için malzeme topladıklarını, Türk polisinin davranışının *Geceyarısı Ekspresi* filmini çağrıştırdığını belirtip, "Batılı olma-

ya çalışan Türkiye'nin Batı'ya paranoyasının bir örneği daha," diye yazıyordu.

Haberi okuduktan sonra aklıma Vietnam Savaşı esnasında araştırma yapan antropologlar geldi. Orada da köyden köye dolaşan genç ve iyi Vietnamca bilen Amerikalı akademisyenler, köylülerin destanlarını, efsanevi kahramanlarını, uğur ve uğursuzluk simgelerini, mitolojik korkularını araştırıyordu. Sonradan akademisyenlerin topladığı bu verilerin Pentagon'da değerlendirildiğini ve Amerikan ordusunun özel "tim"leri tarafından Vietnam "operasyonlarında" psikolojik savaş aracı olarak kullanıldığını öğrendik. Düşman köylülerin moralini çökertmek için gece karanlığında helikopterlerle yapılan akınlarda semalardan mitolojik Tanrılar ve efsanevi yaratıklar köylülere sesleniyor, bu savaşın kendilerine uğursuzluk getireceğini, topraklarını bereketsiz bırakacağını telkin ediyor, halkı daha büyük felaketlerle tehdit ediyordu.

Konya köylerinde dolaşan Californialılar da rüya topluyormuş. Michigan Üniversitesi çağdaş sanat ve antropoloji bölümü dünya çapında bir rüya arşivi geliştirmek için çeşitli ülkelerden seçtikleri köylerde ilk çalışmalarına başlamışlar. Ancak öğrenci derneklerinin baskısı sonucu artık ABD'de üniversiteler hangi araştırma için kimden ne kadar para aldıklarını bildirmek zorundalar. Böylece rüya projesini destekleyenler arasında Microsoft, IBM, Warner Brothers ve Disney, Sony ve Benetton'un olduğu biliniyor. Bu firmalar yoksul halkların rüyalarını toplamak için milyarlar harcıyor. Üstelik geçmiş hataların, ilkesiz araştırmaların yinelenmemesi için duyarlılar. Michigan Üniversitesi Dünya Rüya Arşivi Vakfı'nın temel çalışma prensipleri arasında şöyle bir madde var: "Şimdiye kadar 3. Dünya'dan karşılıksız bilgi topladık. Sömürüye dayalı araştırmalara son verip aldığımızın karşılığını vermeliyiz. Arşivimiz topladığı her rüyanın karşılığında telif ücreti ödeyecektir."

Projenin arkasındaki dünyanın sayılı çokuluslu şirketlerinin varlığı, yeni bir "sanayi"nin kurulmakta olduğunun mu habercisi acaba? Arşivde şimdiye kadar bir milyona yakın rüya biriktirildiği, rüya başına 100 dolar civarı telif ücreti ödendiği bildiriliyor. Fiyat düşük gözükebilir; ama unutmamalı ki üretim girdisi sıfır, yani rüya gören ve satan 3. Dünya insanları için maliyetsiz bir ürün söz konusu. Çokuluslu şirketlerin rüyalardan nasıl yararlanacakları belli değil. Ancak bu sanayi geliştiği takdirde 3. Dünya için olağanüstü bir ihracat potansiyeli olduğu ortada. İşsizliğe ve nüfus artışına çözüm bulunamayan günümüzde, yoksul insanların rüyalarını satıp ekonomiyi, yatırımları canlandırması, tabiri caizse, rüyada görülmeyecek bir şey.

Rüyaların muhtelif amaçlarla kullanılabileceği bu yeni sanayi gelişirse en iyi, en kârlı rüyaların alım satımında bir yarış başlayacak. Tayland, Trinidad, Türkiye gibi ülkelerde nasıl Ford, Coca Cola, McDonald's bayilikleri kurulduysa belki bir gün rüya bayilikleri de kurulacak. Ürün çeşitlemesi sınırsız. Örneğin ünlülerin rüyaları; Madonna, Maradona, Marquez; yeni bir sanat türü olarak rüya kolajları (örneğin Madonna ve Pamuk'un rüyalarının tek diskte bileşimi), rüyalardan çıkma yeni çizgi roman kahramanları; yeni bir tedavi yöntemi olarak işkencecilere, işkence ettiklerinin rüyalarının gösterilmesi; yapay döllenme ile genetik mükemmelleşme aşamasına varan türümüzde artık cinsel birleşme ilkel ve sağlığa zararlı olduğundan tarihe karışınca, orgazmın cinsel içerikli rüyalar sayesinde sağlanması... Türümüzde belki barış olur düşüncesiyle farklı düşünenlerin birbirlerinin rüyalarını seyretmesi (erkekler kadınların, beyazlar zencilerin, maçolar eşcinsellerin...) çeşitli konularda rüyaları ihtisaslaşanların (ölüler, gelecek, renkler, seks) ünlenmesi, sendikalaşması ve rüya hukuku üzerine gelişmeler, rüyalardan ötürü hakaret, telif hakları duvarla-

rı vb. Yeter ki serbest pazar olsun ve ucuza toplanan rüyalar kâr getirebilsin.

Bu arada görülmesi arzulanmayan rüyaları da denetim altında tutmak mümkün. Aklıma Gillo Pontecervo'nun yönettiği Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın ünlü filmi geliyor. Eserin telif haklarını yapımcıdan satın alan her kimse uzun yıllar (hâlâ öyle mi bilmiyorum) Fransız emperyalizminin vahşetini gösteren bu filmi gösterime sokmadı, böylece kimsenin filmi görmesi de mümkün olmadı. Hindistanlı köylünün rüyası Batı'da rüya disklerinde serbestçe satılırken, kendisinin kendi rüyasını satın alacak kadar parası olmadığı için rüyasını seyredemediğini düşünebiliyor musunuz? Ya da geleceği görenlerin rüyaları topluma zararlı olabileceği, borsaları olumsuz etkileyebileceği gerekçesiyle arşivlerde gizlenirken, bu tür rüya görenlerin başlarına gelebilecekleri?

Her gece rüya görmemize rağmen uyandığımızda gördüklerimizi genellikle hatırlayamıyoruz. Az buçuk hatırlayabildiklerimizi anlatmaya çalışsak kelimeler yetersiz kalıyor. Kimi uğursuzluk sayıyor hiç anlatmıyor, kimi de anlatırken korkusundan, utancından değiştiriyor rüyasını.

Acaba bir tür doğal koruma mekanizması mı işliyor? Uykumuzda yaptığımız mistik yolculuklara olan içgüdüsel suskunluğumuz bizi, bireyi, türümüzü geçmiş ve gelecek düşmanlarından korumak için mi?

Tarih boyunca rüya âlemini tanıdıklarını iddia eden, bir sürü başarısız şaman, kâhin ve bilim adamı çıkmış. İktidar olanlar ise bizi rüyasızlaştırıp kendi kısır dünyalarına sokan ya da rüyalarımızı saptıran krallar, askerler, politikacılar ve peygamberler. Başkalarının rüyalarımıza karışmalarını nasıl durdurabiliriz? Nereye kadar koruyabiliriz ki rüyalarımızı?

O zamanlar üç buçuk yaşında olan oğlumuza bir sabah uyandığımızda soruyorum rüya görüp görmediğini.

"Evet," diyor.

"Eee?" diye üstelediğimde.

"Çok karanlıktı, pek göremedim," diyor.

Ertesi gün yine.

"Oğlum, rüya gördün mü?"

"Evet."

Gene suskunluk. Gene üsteliyorum.

"Eee, ne gördün?"

"Kedi."

Gene suskunluk.

"Eeee?"

"Kedi rüyasında beni görüyordu."

Kasım 1992, Heaton Moor

SON SÖZLER

XIII

Katsukawa Shunsho, *Edo Çiçeği: Bir İchikawa Hikâyesi* adlı oyunda V. Danjuro iskelet rolünde, 1783.

Ardında iz bırakmamak
Yere basmadan yürümekten daha kolay

Tchouang – Tse
M.Ö. 369-286

Gölün üstündeki ay
Bize veresiye mal veriyor
Şarap almak üzere
Bulutlara ayak basalım

Li-po (701-767)

Son yılların en çarpıcı kitaplarından *Cehenneme Övgü*'de gündelik yaşantımızdaki gönüllü tutsaklığımıza dikkatleri çeken Gündüz Vassaf, bu sefer de bizi modern insanın sınır tanımayan eğlencelerinin dipsiz kuyularına indiriyor. Rüyaların satılıp hükümetlerin kiralandığı beldelerde Freud'un kuramlarını Amsterdam'da yaşama geçiren genelevlere uğruyor, Yunan adalarında özgürlüğün yepyeni yaşam biçimlerini hayata geçiren kolonilerle karşılaşıp Çin gizli servisinin içyüzünü açığa çıkarıyor, renk renk cenaze törenlerinde dinlerin özelleştirilme çabalarına tanık oluyorsunuz. Kitabı okurken bir sürü bilgiler de ediniyorsunuz. Ama bilgilendikçe yoğunlaşan bir soru işaretleri bulutunun altına girip sunulanların doğruluğundan da şüphe etmeye başlıyorsunuz. Ancak "*Prenses Diana*" gibi, bilimkurgu tadındaki kimi öykülerin "doğrulandığını" basın ve televizyonun fark etmesi de *Cennetin Dibi*'nin şaşırtıcı özelliklerinden biri. Gündüz Vassaf bizi gelecekteki gündelik yaşamımızın dünyasında bir yolculuğa çıkarıyor. Yine çarpıcı yine ayrıksı.

Gündüz Vassaf düşgücünün avukatı, düzyazımızın en özgür ruhlu kalemi...

Orhan Pamuk

Bu kitabında bize postmodern zamanlarda çokça gündeme gelen gerçeğin ve kurgunun birbirini takip ettiğini gösteren bir metin sunan Gündüz Vassaf, kafamızda pozitif dünyayı algılarken kurduğumuz kurgunun sözde-gerçekliğini mizah tadı veren öyküleriyle dile getiriyor.

Ali Akay

Modern zamanlarda aslını yitirerek sahteleşen hayat tarzlarının içyüzü... Kendisini özelleştirerek kurtarmaktan başka çözüm üretemeyen insanın "iktisadi akla" tutkunluğu... *Cennetin Dibi*'nde "dibe" çöken her şey var.

Ayça Atikoğlu

Gündüz Vassaf bize cennetmiş gibi sunulan saçma sapan şeyleri sonuna, en son sınırına kadar zorluyormuş gibi: Rüya Şirketleri, Ölüm Marketleri, Sperm Soykırımı Depresyonları, Marlboro Meydan Muharebeleri...

Fatih Artunöz

THG
0697199
SKK

iletişim

ISBN-13: 978-975-470-734-2

9 789754 707342

KDV'DEN MUAFTIR